2001 ۋىل
28 - ئاپرېل
شەنبە
№ 4
(4140)

يېڭى ھايات

Йеңи һаят

جۇمھۇرىيەتلىك ئىجتىمائىي - سىياسىي گېزىت. 1970 - ۋىلى 1 - يانۋاردىن باشلاپ چىقىۋاتىدۇ

دولەت رەھبىرى بەزى ھۆكۈمەت ئەزالىرىنى تەنقىتلىدى

يېقىندا ئاستانادا دولەت رەھبىرى ھۇزۇرىدا ۋىلايەتلەر ھاكىملىرى ۋە مىنىستىرلىكلەر بىلەن مەھكىمىلەر رەھبەرلىرىنىڭ ئىشتىراكىدا بولۇپ ئۆتكەن كېڭەشمىدە بەزى بىر ھۆكۈمەت ئەزالىرىنىڭ نامىغا قاتتىق تەنقىتلەر ئېيتىلدى.

جۈملىدىن، ن. نازاربايېۋ: ھۆكۈمەت «ۋاقىتلار ئېقىمىدا ئۈزمەكتە ۋە ئىختىسادىي بوھران ۋاقتىدا بولغان مەخسەتچانلىق كۆرەش يوق»، - دەپ تەكىتلىدى.

پرېزىدېنت سېلىق ۋىغىش ئىشىنىڭ ئاجىزلاشقانلىقىنى بىلدۈردى. «رېگىونلاردا يېنىك ئابروي قازىنىش ئۈچۈن پۇل تەخسىم قىلىشقا نىسبەتەن بولغان ئىنتىلىش پەيدا بولدى»، - دەپ تەكىتلىدى دولەت رەھبىرى.

پرېزىدېنت 2000 - ۋىلى 197 چوڭ كارخانىنى ئەكسىگە كەلتۈرۈش بويىچە پروگراممىنىڭ ئورۇنلانمىغانلىقى ئۈچۈن ھۆكۈمەت نامىغا تەنقىدىي پىكىر قىلدى.

ئالمۇتا ھاكىمى ۋىكتور خرابۇنوۋ ۋە شەرقىي قازاقستان ھاكىمى ۋىتالىي مېتتې نامىغا ئۇلارنىڭ «بىر نەچچە ئوبيېكتلار بويىچە قەرز پۇل ئالدىنغانلىقى» ئۈچۈن تەنقىدىي پىكىر ئېيتىلدى. «ئەگەر ئىختىسادىي بوھران يۈز بەرسە قەرزنى قانداق قايتۇرىسىلەر؟» - دەپ غەزەپ بىلەن سورىدى پرېزىدېنت.

پرېزىدېنت ھۆكۈمەتكە ئارتۇق مەبلەغنى، شۇ جۈملىدىن ۋىلايەتلەردە پەيدا بولغان مەبلەغنى ئىجتىمائىي مۇئاممالارنى ھەل قىلىش ئۈچۈن پايدىلىنىشنىڭ ئېنىق پىلانىنى قوبۇل قىلىش ۋە چەت ئەلگە چىقىپ كەتكەن پۇلنى قانۇنىيلاشتۇرۇش ھەرىكىتى جەريانىدا چۈشىدىغان مەبلەغدىن پايدىلىنىش پروگراممىسىنى ئىشلەپ چىقىش ۋەزىپىسىنى تاپشۇردى.

شۇنداقلا ن. نازاربايېۋ ھۆكۈمەت ئەزالىرىغا ئۇرغۇنلىغان چەت ئەل كوماندىروۋكىلىرى ۋە ئالمۇتىغا كۆپ بېرىپ كېلىۋاتقانلىقى ئۈچۈن تەنقىتلىدى.

2000 - ۋىلى ۋە 2001 - ۋىلىنىڭ ئۈچ ئېيىدا، پرېزىدېنتنىڭ مەلۇماتلىرىغا قارىغاندا، ۋۇقۇرى دەرىجىلىك دولەت ئەمەلدارلىرى چەت ئەل كوماندىروۋكىلىرىدا 600 كۈندىن ئوشۇق بولغان. بۇنىڭدا، پرېزىدېنتنىڭ تەكىتلىشىگە قارىغاندا، مىنىسترلار ۋلادىمىر شكولنىك، ۋاقىپبېك كۆلېكىيېۋ، كەرىم مەسىموۋ ۋە دولەت بانكىسىنىڭ رەئىسى گرىگورىي مارچېنكو ھەممىنىڭ ئالدىدا بولغان.

بۇ ۋاقىت ئىچىدە ۋۇقۇرى دەرىجىلىك دولەت ئەمەلدارلىرى ئالمۇتىدا 750 كۈن كوماندىروۋكىدا بولغان، شۇ جۈملىدىن بەقەت بىر مىنىستر ئايگۈل ساماكوۋا - 107 كۈن بولغان.

ن. نازاربايېۋ بۇ مەسىلىنى بىر تەرەپ قىلىشنى ۋىتسې پرېمىيېر ئۇراز جاندوسوۋقا تاپشۇردى.

«كوماندىروۋكىلار ئۈچۈن بولغان خىراجەتنى 50 پائىزغا قىسقارتىش مۇمكىن ۋە ئۇنىڭدىن قالدىغان مەبلەغنى باشقا مەخسەتلەر ئۈچۈن پايدىلىنىش كېرەك. ئەگەر كوماندىروۋكا ھېچ قانداق نەتىجە بەرمىسە، ئۇنداقتا خىراجەتنى ئۇنى سەرىپ قىلغان كىشى تۆلىشى كېرەك» - دەپ تەكىتلىدى ن. نازاربايېۋ.

پرېزىدېنت شۇنداقلا ئۇرغۇنلىغان چەت ئەل سېمىنارلىرىغا بېرىشنى، «پايدىسى يوق كونفېرېنسىيەلەرگە» ئىشتىراك قىلىشنى ۋە دولەت ئەمەلدارلىرىنىڭ چەت ئەللەردە ئوقۇشلىرىنى قىسقارتىشنىڭ زورۇرىيىتىنى ئاتاپ كۆرسەتتى.

قازاقستان تۇدېبى.

«ئۇيغۇر مېتسېناتلىرى كلۇبى» قۇرۇلدى

مەلۇمكى، يېقىندا مىللىي مەدەنىيىتىمىزنىڭ بىر توپ جانكويەرلىرىدىن ئىبارەت «ئۇيغۇر مېتسېناتلىرى كلۇبىنى» تەشكىل قىلىش بويىچە تەشكىلىي كومىتېت ئەزالىرى «مىللىي مەدەنىيىتىمىزنىڭ تەرەققىياتى - ئۆزىمىزنىڭ قولىدا» شارى ئاستىدا كارخانا، مەھكىمە ۋە كوئوپېراتىۋلار رەھبەرلىرىگە، تىجارەتچىلەرگە ۋە قازاقستاندىكى بارلىق ئىش بىلەرمەن ئۇيغۇرلارغا مۇراجىئەت قوبۇل قىلغان ئىدى. مۇراجىئەتتە تەكىتلەنگىنىدەك، «ئۇيغۇر مېتسېناتلىرى كلۇبىنىڭ» تەسىس ۋىغىنى 31 - مارت كۈنى ئالمۇتىدىكى «راخات - پالاس» مېھمانخانىسىدا بولۇپ ئۆتتى. ئۇنىڭغا جاي - جايلاردىن كەلگەن كارخانا، مەھكىمە ۋە كوئوپېراتىۋلار رەھبەرلىرى ئوتتۇرا ۋە كىچىك تىجارەت بىلەن شۇغۇللىنىۋاتقان شەخسلەر، شۇنداقلا جەمئىيەتلىك تەشكىلاتلارنىڭ، فوندلارنىڭ رەھبەرلىرى، ئۇيغۇر مەدەنىيەت مەركەزلىرىنىڭ رەئىسلىرى، ئۇيغۇرلار زىچ جايلاشقان مەھەللىلەرنىڭ ۋەكىت باشلىرى، زىيالىلار قاتناشتى.

«ئۇيغۇر مېتسېناتلىرى كلۇبىنى» ئېچىشقا بېغىشلانغان ۋىغىننى ئالمۇتا شەھەرلىك ئۇيغۇر مەدەنىيەت مەركىزىنىڭ رەئىسى ماكېلان شەرىپوۋ ئېچىپ، سۆزنى مەزكۇر كلۇبنى تەشكىل قىلىش تەشەببۇسكارلىرىنىڭ بىرى - «بېنت» ئاكسونېرلىق جەمئىيىتىنىڭ ۋە ساناتەتچىلەر، تىجارەتچىلەر ۋە يېزا ئىگىلىكى خادىملىرى جۇمھۇرىيەتلىك ئۇيغۇر ئاسسوتسىئاتسىيەسىنىڭ پرېزىدېنتى دىلمۇرات قۇزىيېۋقا بەردى.

- بۈگۈن بىز مىللىي مەدەنىيىتىمىز ھاياتىدىكى مۇھىم ۋاقىئەنىڭ گۇۋاچىسى بولۇۋاتىمىز، - دېدى د. قۇزىيېۋ. - تەشكىل قىلىنىدىغان «ئۇيغۇر مېتسېناتلىرى كلۇبى»نىڭ ئاساسىي مەخسىتى ئەدەبىيات، مۇزىكا، تىياتر، ئەمەلىي سەنئەت، ئىلىم - پەن ۋە مائارىپ ساھالىرىدا چوڭ ئۇتۇقلارغا يېتىشىۋاتقان، مەدەنىيىتىمىز تەرەققىياتىغا سالماقلىق ھەسسە قوشۇۋاتقان، ئېلىمىزدا ۋە خەلىق ئارا مىقياستا كەڭ تونۇلغان ئادەملىرىمىزنى، تالانتلىق ياشلىرىمىزنى ماددىي جەھەتتىن رەغبەتلەندۈرۈشتىن ئىبارەت. مۇكاپاتقا تەۋسىيە قىلىنىدىغان ئەمگەكلەر تەركىۋىدە سالاھىيەتلىك مۇتەخەسسىسلەر بار جەمئىيەتلىك ئېكسپېرتلار كېڭىشىنىڭ مۇھاكىمىسىدىن كېيىن «ئۇيغۇر مېتسېناتلىرى كلۇبىنىڭ» مۇكاپاتلىرىنى بېرىش بويىچە جەمئىيەتلىك كومىتېتقا كېلىپ چۈشىدۇ ۋە مۇكاپاتلانغۇچىلارنى شۇ كومىتېت ئېنىقلايدۇ.

«ئۇيغۇر مېتسېناتلىرى كلۇبىنى» قۇرۇش بويىچە تەشكىلىي كومىتېت ئەزالىرىنىڭ بىرى، سەنئەتشۇناسلىق پەنلىرىنىڭ نامزاتى ئەخمەتجان قادىروۋ مەزكۇر كلۇبنىڭ ئاساسىي مەخسىتى ۋە يۆنىلىشلىرى توغرىلىق ئەترابلىق ئېيتىپ ئۆتتى. ئاتىقىنىڭ پىكرىچە، مۇكاپاتلار بەش ساھا - ئەدەبىيات، مۇزىكا، تىياتر، ئەمەلىي سەنئەت، ئىلىم - پەن ۋە مائارىپ بويىچە بېرىلىدۇ. ھەر بىر ساھا ئىككى مۇكاپاتتىن ئىبارەت. بىرىنچى مۇكاپاتنىڭ مىقدارى - 500 مىڭ تەڭگە، ئىككىنچى مۇكاپات - 200 مىڭ تەڭگە.

ۋىغىندا سوزگە چىققان «ئالماتى تېمىر بېتون» ئا ز م ك ئاكسونېرلىق جەمئىيىتىنىڭ پرېزىدېنتى ئەخمەتجان شەردىنوۋ مىللىي مەدەنىيىتىمىزنى قوللاپ - قۇۋۋەتلەش مەخسىتىدە قۇرۇلۇۋاتقان «ئۇيغۇر مېتسېناتلىرى كلۇبىغا» ھەر بىر ئۇيغۇر تىجارەتچىسى ئەزا بولۇپ كىرىشى كېرەكلىكىنى ئالاھىدە تەكىتلىدى. ئاتىقىنىڭ پىكرىچە، بۇ مۇكاپاتلارنى ھەر ۋىلى تۇراقلىق بېرىپ تۇرۇش كېرەك. شۇڭلاشقا مەبلەغ مەنبەسىنىڭ تۇراقلىق بولۇشى مۇھىم ئەھمىيەتكە ئىگە. مەزكۇر كلۇبقا بۇ قېتىم ئەزا بولغانلار، سۆزسىز، كەلگۈسى ۋىللىرىمۇ ئۆزىگە تېگىشلىك بەدەلنى تۆلىشى شەرت.

ئەخمەتجان شەردىنوۋ بىر نومىناتسىيە بويىچە بېرىلىدىغان مۇكاپات خىراجىتىنى (700 مىڭ تەڭگە) تولۇغى بىلەن ئۆز زىممىسىگە ئالىدىغانلىقىنى ئالاھىدە تەكىتلىدى. ئۇنىڭ بۇ تەشەببۇسىنى ياركەنت شەھىرىنىڭ ھاكىمى رىزايدىن ئەيسايېۋ قوللاپ - قۇۋۋەتلەپ، پانفىلوۋ ناھىيەسى تىجارەتچىلىرىنىڭ يەنە بىر ساھا بويىچە مۇكاپات پۇلىنى ئۆز ھۆددىسىگە ئالىدىغانلىقىنى بىلدۈردى. شۇنداقلا «ئاگرىس - كونتراكت» ئاكسونېرلىق جەمئىيىتىنىڭ پرېزىدېنتى ئابدۇللام ھوشۇروۋمۇ «ئۇيغۇر مېتسېناتلىرى كلۇبىغا» 700 مىڭ تەڭگە ئىئانە قىلدى.

ۋىغىندا مەزكۇر كلۇبنىڭ ئېچىلىشىنى قوللاپ - قۇۋۋەتلەپ سوزگە چىققان شەخسىي دېخان ئىگىلىكىنىڭ باشلىقى مارات ساتتاروۋ چېلەك تىجارەتچىلىرى نامىدىن 300 مىڭ تەڭگە، «سانتېخسېرۋىس» شىركىتىنىڭ دىرېكتورى تەلئەت ھەمرايېۋ - 300 مىڭ تەڭگە، ئۇيغۇر ناھىيەسى «سالامەت» ئىشلەپ چىقىرىش كوئوپېراتىۋىنىڭ رەئىسى روزاخۇن ناسىروۋ - 200 مىڭ، قاھار ئىمىنوۋ «پانا» خەيرىخاھلىق فوندى نامىدىن - 200 مىڭ، «زائىر» تۇرىستىك شىركىتىنىڭ پرېزىدېنتى ئاسىمجان زىلاۋدىنوۋ - 150 مىڭ، كوللېكسونېر ئازات ھېكىمبەگ - 150 مىڭ. رەسسام ئەخمەتجان ئەھەتبايېۋ بىلەن ئاسسوتسىئاتسىيە دىرېكتورلار كېڭىشى ئىجرائىي كومىتېتىنىڭ دىرېكتورى قۇرۋانجان دولەتوۋ بىرلىشىپ 70 مىڭ، تىجارەتچى غەيرەت زائىتوۋ 50 مىڭ تەڭگە ھەر ۋىلى ئىئانە قىلىدىغانلىقىنى ئېيتتى. دىلمۇرات قۇزىيېۋ ئۆزىنىڭ ئىنىلىرى بىلەن يەنە بىر نومىناتسىيە خىراجىتىنى تولۇغى بىلەن ئۆز ئۈستىگە ئالدى. سوزگە چىققان باشقىمۇ ئاتىقلار «ئۇيغۇر مېتسېناتلىرى كلۇبىغا» ئەزا بولۇپ كىرىش تىلىكىنى بىلدۈرۈپ، ئۆزلىرىنىڭ خاھىشى بويىچە مەلۇم مىقداردا بەدەل تۆلەيدىغانلىقىنى تەكىتلىدى.

ۋىغىن قاتناشقۇچىلىرى بىر ئېغىزدىن ساناەتچىلەر، تىجارەتچىلەر ۋە يېزا ئىگىلىكى خادىملىرى جۇمھۇرىيەتلىك ئۇيغۇر ئاسسوتسىئاتسىيەسى يېنىدا «ئۇيغۇر مېتسېناتلىرى كلۇبىنى» قۇرۇش توغرىلىق قارار قوبۇل قىلدى. شۇنداقلا ۋىغىندا تەركىۋى 12 ئادەمدىن تەركىپ تاپقان «ئۇيغۇر مېتسېناتلىرى كلۇبىنىڭ» مۇكاپاتلىرىنى بېرىش بويىچە مۇستەقىل جەمئىيەتلىك كومىتېت قۇرۇلدى ۋە كومىتېت رەئىسى بولۇپ دىلمۇرات قۇزىيېۋ سايلاندى.

(ئۆز مۇخبىرىمىز).

مەرھەمەت خالىس ئىختىسادىي ياردەم قولىنى سۇنغۇچىلارغا بىزنىڭ ھېساپ چوتىمىز:

p/c 406467897 ТОО "Висал"
РНН600400099802 МФО 190501719,
код 719 АГФ ОАО Банк "Центр Кредит"

بىزنىڭ سوھبەت

ھەركىمنىڭ خاتىرجەم ياشىغۇسى كېلىدۇ...

ئاۋىستىرىيەنىڭ «مېدلايىف» شىركىتى ۋەكىللىرىنىڭ روسسىيە ۋە مۇستەقىل دۆلەتلەر ھەمدوستلۇغى مەملىكەتلىرىنىڭ پۇخرالىرىنى چەت ئەللەرنىڭ غەمسىزلەندۈرۈش شىركەتلىرىدە ئۆز ھاياتىنى غەمسىزلەندۈرۈشكە تەكلىپ قىلىۋاتقانلىقى ھەققىدە مەتبۇئاتلاردا، رادىو، تېلېۋىدېنىيەلاردا ئېلان قىلىپ، تونۇشتۇرۇۋاتقانلىقى ھەممىگە مەلۇم بولسا كېرەك. موشۇ مۇناسىۋەت بىلەن بىز كېزىتخانلارنى مەزكۇر شىركەتنىڭ ئىش - پائالىيىتى ھەققىدە تونۇشتۇرۇپ ئۆتۈش مەخسىتىدە يېقىندا «مېدلايىف» شىركىتىنىڭ قازاقستان بويىچە ۋەكىلى تاتيانا پېتروۋا بىلەن ئۇچرىشىپ، سوھبەتلەشكەن ئىدۇق. شۇ سوھبەتنى دىققىتىڭلارغا ھاۋالە قىلىدۇق:

- «مېدلايىف» شىركىتى ئاۋىستىرىيە مالىيە - كرېدىت كونتېرنا قارىمىغىدا دۆلەت قانۇنلىرى ئاساسىدا رويخەتكە ئېلىنغان شىركەت. ئۆز نىزامنامىسىغا باغلىق شىركەتنىڭ ئاساسىي ۋەزىپىسى دۆلەتلىك خىزمەت قىلىش. چەت ئەللەردە غەمسىزلەندۈرۈش شىركەتلىرى بىلەن تۈزۈش ھەم شۇنىڭغا باغلىق مەسلىھەت ئىشلىرى بويىچە پائالىيەت ئېلىپ بېرىش ئىش بىتتىش. باشقىچە ئېيتقاندا، خېرىدارلارغا ئۆز ئاخچىسىنى پايدىلىق ئىشلارغا ئىشلىتىشكە ياردەملىشىدۇ. شەرتنامە تۈزگەن ئادەم بانكىدا ئېچىلغان ھېساب - چوتىدا مەبلەغ توپلايدۇ ۋە پروگرامما مۇددىتى ئاياقلاشقاندا توپلانغان ئاخچىنى ئۆسۈم بىلەن ئالىدۇ. ئۆسۈم مىقدارى يېزۈرىسىنىڭ يېتەكچى بانكىلىرىنىڭ دەرىجىسىگە مۇۋاپىق (يىلىغا 5 - 6 پائىز) كېلىدۇ.

ئەندى، غەمسىزلەندۈرۈش پروگراممىسى كۈچكە ئىگە بولغاندا، شەرتنامە تەبىي ھالدىكى ئۆلۈم، ھالاكەتكە ئۇچراشقا باغلىق پاجەلىك ئۆلۈم، ئىش ئورنىدا ناكا بولۇش ئوخشاش ئەھۋاللاردا تېگىشلىك غەمسىزلەندۈرۈش تولەملىرىنى كاپالەتلەندۈرىدۇ. بىرىنچى ۋە ئىككىنچى ئەھۋالدا شىركەت پروگراممىسى غەمسىزلەندۈرگۈچىنىڭ تۇغقانلىرىنى (ۋارىسلىرىنى) قوغدىسا، ئەندى ناكا بولغاندا ئۇنىڭ ئۆزىنى تەمىنلەيدۇ. مىسال سۈپىتىدە تەبىي ئۆلۈمنى ئالايلى، خېرىدارلار يىلىغا ئىككى مىڭ ئاق ش دوللار بەدەل تولەپ 15 يىللىق مۇددەتكە غەمسىزلەندۈرۈش پروگراممىسىنى ئاچتى دەيلى، پروگرامما مۇددىتى ئاياقلاشقاندىن كېيىن ئۇ 50 مىڭ ئاق ش دوللىرى ۋە قوشۇمچە ئۇنىڭ موشۇ يىللاردىكى ئۆسۈمىنى ئېلىشى مۇمكىن. شۇنىمۇ ھەم ئېيتىپ ئۆتۈشىم كېرەككى، ئەگەر شىركەت بىلەن شەرتنامە تۈزگەن خېرىدار بىرىنچى يىلىلا ئاغرىپ، ئاتقۇەتتە ۋاپات بولۇپ قالسا، مۇنداق ئەھۋالدا ئۇنىڭ ۋارىسلىرى نېمىگە ئىگە بولىدۇ؟ دېگەن سوئال تۇغۇلۇپ قېلىشى مۇمكىن. بىرىنچىدىن، ئۇلار خېرىدار ئەمەلىياتتا سەرىپ قىلغان ئاخچىنى (2 مىڭ ئاق ش دوللىرى) ۋە ئۇنىڭغا قوشۇمچە سېلىنغان ئاخچىنىڭ 15 يىللىق ئۆسۈمىنى تولۇقلاپ ئالىدۇ. «دېپوزىت» تىن ئەۋەتىلگەن «رىجىسى» ... قىسىملىق تۆلىنى ئالىدۇ. بىز كەلتۈرگەن مىسال ئۈچۈن ئۇنىڭ تولۇقلىنىدىغان مىقدارى ئۈچ مىڭ ئاق ش دوللىرىنى تەشكىل قىلىدۇ. دېمەك، ۋارىسلار خېرىدار سالغان 2 مىڭ ئاق ش دوللىرى ۋە ئۇنىڭغا قوشۇلغان 3 مىڭ ئاق ش دوللىرى مىقدارىدا پۇل قىبقلىق تۆلىنى ئالىدۇ.

ئۆزۈرىدىكى سوزۇلمىدا دەلىل بولۇش ئۈچۈن بىر مىسالنى ئېيتىپ ئۆتەكچى مەن: بۇنىڭدىن ئىككى يىل ئاۋال، يەنى 1999 - يىلى سېرگېي ئىسىملىك شىركەت بىلەن شەرتنامە تۈزۈپ، 2 مىڭ ئاق ش دوللىرىنى خەلق ئارا بانك ئارقىلىق ئىككى يىللىق دېپوزىت بىلەن تۆلىدى. سىغا ئىراق ئۇ شۇ يىلى ئاۋغۇست ئېيىدا ئاپتو-موبىل ھالاكىتىگە ئۇچراپ، ئومۇرتقىسى قاتتىق زەخىملىنىش نەتىجىسىدە ئىككى قېتىم ئوپېراتسىيە قىلىنىپ، بىر يىلغا يېقىن دوختۇرخانىدا داۋالىنىدۇ. بىراق ساقايغان بولسىمۇ، ناكا بولۇپ قالىدۇ. ئۇ ناكالىق گۇۋاھنامىسىنى ئېلىپ، شىركەتكە خەۋەر بېرىدۇ. نەتىجىدە س. ئىۋانوۋ كامپانىيە تەرىپىدىن بېيىل 8 - مارت كۈنى 12 مىڭ 240 ئاق ش دوللىرى ياردەم پۇلىنى تاپشۇرۇپ ئالىدۇ.

خۇلاسىلاپ ئېيتقاندا، ئۆراقنى كۆزلەيدىغان، بالا - چاقىسىنىڭ كېلەچىكىنى ئويلايدىغان ئادەملەرنىڭ مەزكۇر فىرمىغا يولۇقۇپ، ھاياتىنى غەمسىزلەندۈرىدىغانلىغا ئۈمۈت باغلايدۇ، دەپ ئويلايمەن. مەرھەمەت، كېلىڭلار، بىز خىزمىتىڭلاردا.

سوھبەتنى ئۆزگەرتكەن
ياڭقۇن سەمەدىي.

يۇرت رازى - خۇدا رازى

يۇنىڭدىن قىرىق بەش يىل ئىلگىرى بەش ئائىلىدىن باشلانغان كورنىي - كىگانت مەھەللىسىنىڭ ئۇيغۇر ئاھالىسى ھازىر ئۈچ يۈز ئائىلىدىن ئاشتى. ئۆتكەن يىللار ئىچىدە يۇرت ئادەملىرى بىر - بىرىگە ھەمدەم بولۇپ، ئۆزلىرىنىڭ ئىناقلىقى بىلەن كۆپكە تونۇلدى. يۇرت ئادەملىرىنىڭ ئۇملىكىدىن بۇ مەھەللىدە كوپچىلىكنىڭ كۈچى، ھامىيلارنىڭ ياردىمى بىلەن مەسچىت سېلىنىپ، مۇسۇلمان ئەھلىنىڭ قۇتلۇق دەرگاھىغا ئايلاندى.

مەھەللىدە ساخاۋەتلىق ئىشلىرى بىلەن كوپچىلىككە تونۇلغان ياشلار ئۇرغۇن. ئاتىلار سوزىنى ئەقلىنىڭ كوزى، دەپ چۈشىنىدىغان مەھەللە ياشلىرى ئۆز يۇرتىنى قەدىر تۇتماقتا، ئۇلارنىڭ ياخشى ئىشلىرى دايىم داۋامىنى تاپماقتا. بۇنىڭغا مىسال، يېقىندا، يەنى قۇرۇۋان ھېيتى ھارپىسىدا، خۇشىيار ھاجىم ھوسمانوۋنىڭ پەرزەنتلىرى مەسچىتنىڭ ئىچىنى، ياش ئالىپلار ۋە ئايالار دىنىي بىلىم ئالىدىغان قوشۇمچە خانىسىنى يېڭى گىلەملەر بىلەن يېڭىلاپ، مەسچىت قومىنى يەنە بىر قېتىم خوشال قىلدى.

ئۇيغۇرلاردا: «قوينۇڭدىن توكۈلسە - قونچۇڭغا» دېگەن ئىبارە بار. مەھەللە مەسچىتىنىڭ ئىمامى زەيناۋدۇن ھاجىم ئاھالىغا مۇراجىئەت قىلىپ، ئېشىنغان گىلەملەرنى، خوشنا يۇرتلارنىڭ مەسچىتلىرىغا تەخسىم قىلىش ھەققىدە كەپ قوزغىغاندا، كوپچىلىك ئۇنىڭ پىكرىگە قوشۇلدى.

كوپچىلىكنىڭ قۇۋەتلىشى بىلەن زەيناۋدۇن ھاجىم، ئۇرۇم ھاجىم، مۇختەر ھاجىم، كەرىم ھاجىم قاتارلىقلار ئەمگەكچىقازاق ناھىيەسىنىڭ تەشكانساز يېزىسىغا بېرىپ، 12 پارچە گىلەمنى مەسچىتقا سوغا قىلدى. شۇ كۈنى تەشكەنسازلىقلار كورنىي - كىگانت مەھەللىسىدىن كەلگەن مېھمانلارغا دەستىخان يېيىپ، ھورمەت بىلدۈردى. مەسچىتتا قۇرئان ئوقۇلدى، ئاندىن زەيناۋدۇن ھاجىم مەسچىت ئەھلى ئۈچۈن ئېلىپ كەلگەن دىنىي كىتاپلارنى تارانتى. ئاق كوڭۈل بىلەن ئەمەلگە ئاشۇرۇلغان سوۋاپلىق ئىشقا يۇرت ئادەملىرى رازى بولدى.

مۇختەر ئابدۇراخمانوۋ.
ئەمگەكچىقازاق ناھىيەسى.

جۇمھۇرىيەتلىك ئولىمپىيادىدا

ئولىمپىيادا بولۇپ ئۆتتى

يېقىندا پاۋلودار شەھىرىدە مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ جۇمھۇرىيەتلىك ئولىمپىيادىسى بولۇپ ئۆتتى. ھەر ۋىلايەتنىڭ بېيىلىق ... ۋىلايەتلىك ئولىمپىيادىلاردا غالىب چىققان ئوقۇغۇچىلار ئىشتىراك قىلدى. ئالمۇتا ۋىلايىتىدىن ئۇيغۇر تىلى ۋە ئەدەبىياتىدىن بىلىم ... ئۇيغۇر تىلى ۋە ئەدەبىياتى پەنلىرى بويىچە ... ئەمگەكچىقازاق ناھىيەسى ... بەشىلىرىنىڭ 10 - 11 - سىنىپلىرىدىن، ھەممىسى بولۇپ 14 نەپەر ئوغۇل - قىز قاتناشتى. ئولىمپىيادانىڭ ... مۇسابىقە ئاخىردا قازىلار - (ژيۇرى)

ئالمۇتا دۆلەت ئۇنىۋېرسىتېتى فىلولوگىيە فاكۇلتېتىنىڭ دېكانى، پېداگوگىكا پەنلىرى نامزاتى، پروفېسسور تۇرسۇن ئەلايېۋ (رەئىس) بىلەن بىللە، قازاقستان بىلىم ئاكادېمىيەسى ... ئۇيغۇر تىلى ۋە ئەدەبىياتى ئوقۇتۇش لابوراتورىيەسىنىڭ باشلىغى، پېداگوگىكا پەنلىرى نامزاتى ... ئولىمپىيادىنىڭ ئۇيغۇر تىلى ۋە ئەدەبىياتى پەنلىرى بويىچە يەكۈنى چىقىرىلدى.

شۇنداق قىلىپ، ئون تۆت قارا كۆزلۈك ... 11 - سىنىپلار بويىچە بىرىنچى ئورۇننى يانفىلوۋ ناھىيەسىدىكى ... ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ ئوقۇغۇچىسى گۈلزىيە تېيىپوۋا، ئىككىنچى ئورۇننى ئۇيغۇر ناھىيەسىنىڭ ئاۋات يېزىسىدىكى م. ئىسكەندەروۋ نامىدىكى ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ ئوقۇغۇچىسى دىلنۇرا ئابدىرىموۋا، ئۈچىنچى ئورۇننى ئۇيغۇر ناھىيەسىدىكى ... ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ ئوقۇغۇچىسى تۇرسۇنئاي ھاكىموۋا ئىگىلىدى. 10 - سىنىپلار بويىچە بىرىنچى ئورۇنغا ئەمگەكچىقازاق ناھىيەسىنىڭ غەيرەت يېزىسىدىكى ... ساتتاروۋ نامىدىكى ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ ئوقۇغۇچىسى نۇسرەت مەمەتوۋ، ئىككىنچى ئورۇنغا ئەمگەكچىقازاق ناھىيەسىنىڭ بايسېيىت يېزىسىدىكى ئى. تېيىروۋ نامىدىكى ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ ئوقۇغۇچىسى ...، ئۈچىنچى ئورۇنغا ئالمۇتا شەھىرى ... روزىباقىيېۋ نامىدىكى 153 - ئۇيغۇر ئوتتۇرا مەكتىپىنىڭ ئوقۇغۇچىسى رانائي قۇربانوۋا ئېگە بولدى.

(ئۆز مۇخبىرىمىز).

يىللار ۋە ئادەملەر

ئۇ كۈنلەر نەسىپ بولسىكەن...

بىر قولى يوق بۇ ئادەم بىلەن مېنىڭ تەساددىپى ئۇچرىشىشىمغا پەقەت ئۇرۇش ۋە ئەمگەك ۋېتېرانى مىرزىگۈل ناسىروۋنىڭ 80 يىللىق يۇبىلېيىغا بىللە سەپەر قىلىشىمىز سەۋەپ بولدى.

تەلئەت ئىسھاقوۋ 1944 - يىلى نويابىردا كومىنداڭ ئەكسىيەتچى ھوكۇمىتىگە قارشى مىللىي - ئازاتلىق كۈرىشىگە ئىشتىراك قىلغان سەپداشلاردىن بولۇپ چىقتى. ئۆزى توغرىسىدا گەپكە ئېغىز ئاچىدىغان، ئۇ: «بىز يىگىرمىدەك ياشلارنى كىچىك بوغرا يېزىسىدىن غۇلجا شەھرىگە ئېلىپ كەلگەن يېزا باشلىغىمىز ھەربىي باش شتابقا مۇراجىئەت قىلىپ، تىزىمغا ئالدۇردى. بىز يېڭىدىن تەشكىل قىلىنغان تۇرغانجاننىڭ روتىسىدا دۈشمەنگە قارشى جەڭ مەيدانىغا ئاتلاندۇق. ئۇ كۈنلەردىكى جۇشقۇن، ھاياجان پەيتلەرنى قويۇۋېرىڭ. ئىككى - ئۈچ كۈندىلا يېزا - سەھرالاردىن خۇددى ئىلى دەرياسى دولقۇنىدەك ئۇركەشلەپ كەلگەن پىدائىيلار بىزگە غەيرى تەبىي كۈچ - قۇۋۋەت ئاتا قىلدى!..» دەپ، ئوتمۇشنى ئەسلىدى.

دەرۋاقە، ئەرك - ئازاتلىق تۇغىنى كوكتە مەردانىلارچە يەلپۈلدەتكەن ئىسيانكار دەملەر كىمنى ئىختىيارسىز تەۋرەتمىسۇن! ئۇ تەسەۋۋۇر قىلغان كۈنلەر تارىخىمىزدىكى قۇت، مۇبارەك شانلىق دەقىقە يەنى شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغان 12 - نويابىر ئىدى.

- شۇ ۋاقىتنىڭ زامانىۋىي ھەربىي تېخنىكىسى بىلەن قوراللانغان، ئىككى مىڭدىن ئوشۇق پىيادە ئەسكەرنى، ھاۋا ھەربىي كۈچلىرىنى ھەرىكەتلەندۈرۈپ، شەھەرنىڭ لەڭشاك، ھەرەمباغ ۋە ئائېرودروم قاتارلىق جايلىرىدا كۈچلۈك مۇداپىئە قۇرۇپ، جان تالىشىپ، كۆرەش قىلىۋاتقان دۈشمەن ئاسانلىقچە تەسلىم بولار ئەمەس. ئارا كۈندە بىر قېتىم دېگۈدەك ئارقا سەپتىن قوزغىغۇدەك يېتىپ كېلىدىغان سامولېيوتلار پاراشيۇتلار ئارقىلىق ئۇلارنى ئوق - دورا ۋە يېمەك - ئىچمەكلەر بىلەن تەمىنلەپ تۇراتتى. بۇ مەزگىلدە تۇرغانجاننىڭ روتىسى يەنى 1944 - يىلى دېكابر ئېيىنىڭ ئاخىرىدا مىرزىگۈل ناسىروۋ باشقۇرغان باتالىون تەركىۋىگە ئوتىدۇ.

1945 - يىلى يانۋارنىڭ ئاخىرى ھەربىي باش شتاب تەرىپىدىن دۈشمەن ئوبيېكتىغا قارشى ئاخىرقى ھەل قىلغۇچى ھۇجۇم قىلىش پەرمانى بېرىلدى. لەڭشاكدىن دۈشمەننىڭ بىر قىسمى تار - مار بولۇپ، قالغان قىسمى ھەرەمباغ قورغىنىغا چېكىنىدۇ. شىددەتلەنگەن ئوت ۋۇرەك جەڭگىۋار پىدائىيلار قورغاننىڭ ھەر تەرىپىدىن، مولدۇردەك يېغىپ تۇرغان ئوققا پىسەنت قىلماي، قاتتىق جەڭ قىلىش ئاقىۋىتىدە قورغانغا بېسىپ كىرىدۇ. ئەتىسى ئائېرودرومغا ھۇجۇم باشلايدۇ. ئائېرودروم شەھەرنىڭ كۈن پېتىشىدىكى ئوچۇقچىلىق مەيداندا بولغىنى ئۈچۈن دۈشمەن ئىستىھكامىدىن يېغىپ تۇرغان ئوق يېقىنلىشىشقا ئىمكانىيەت بەرمەيتتى. روتا كوماندىرى بىرىنچى ۋىزۋود جەڭچىسى تەلئەت بىلەن يەنە بىر جەڭچىگە پۇتەينى ئۇجۇقتۇرۇش ۋەزىپىسىنى تاپشۇرىدۇ. قوللىرىغا گراناتا ئېلىپ، ئومۇلەپ ئىلگىرىلىگەن ۋىكىتلەر پۇتەيگە 15 قەدەمچە قالغاندا، گراناتىلىرىنى شىلتىپ ئاتىدۇ. پۇتەي، چاڭغا كومۇلگەن بولسىمۇ، كوتۈلمىگەندە تەلئەتنىڭ ئوڭ قولىغا تەككەن ئوق ئۇنىڭ غالىپ قامىتىنى پۈكىدۇ. تىزلىكتە ھەربىي گوسپىتالغا يەتكۈزۈلگەن قەيسەرنىڭ قولىدىكى ئىششىق يامانغا ئايلىنىپ، ئۇنى ھالاكەتكە ئېلىپ بارىدىغانلىغىنى بايقىغان تەجرىبىلىك دوختۇر قولىنى غولىدىن بىرتولا كېسىپ، ئۇنىڭ جېنىغا ئارا بولىدۇ.

جەڭگىۋار تەلئەتنىڭ تېگى - تەتى ۋەتىنىمىزنىڭ تارىم ۋادىسىدىكى ئاقسۇ ۋىلايىتى ئېكەرچى مەھەللىسىدىن ئېكەن. 1757 - 1759 - يىللىرى مەنچىڭ خانى چيەنلۇڭ قۇتلۇق زېمىنىمىزنى ئىشغال قىلغاندىن كېيىن ئىلى تەۋەسىدە بوز يەر ئېچىش بانىسىدا ئالتە شەھەردىن كۆچۈرۈلگەن ئۇيغۇرلار قاتارىدا مەمەتقۇلى بوۋاي ئائىلىسى بىلەن ئاقسۇدىن تەڭرى تاغنىڭ شىمالىي باغرىدىكى غالجاتقا ئورۇنلاشقان ئېكەن. تەلئەت ئەشۇ مەمەتقۇلى بوۋاينىڭ بەشىنچى ئەۋلادى، يەنى ئىسھاقنىڭ ئوغلى بولۇپ، 1925 - يىلى تۇغۇلغان. ئاتىسى ئىسھاق غالجاتتا ئەجداتلىرىنىڭ دېخانچىلىق كەسپىگە ۋارىسلىق قىلىپ، ئوي - ئوتاق بولۇپ، 1930 - يىلغا كەلگەندە سابىق كېڭەش ئىتتىپاقىدا يۈز بەرگەن ئاچارچىلىق تۈپەيلى، ئائىلىسى بىلەن غۇلجىغا ئوتۇپ، خونخاي مازارغا كوچۈپ كېلىدۇ. كېيىنرەك كىچىك بوغرا يېزىسىغا ئورۇنلىشىدۇ...

ئاغرىقخانىدا ئۈچ ئاي يېتىپ، ئاياق بېسىپ چىققان تەلئەت ھەربىي قىسمىغا كېلىپ، ئالدىنقى سەپكە ئەۋەتىشنى ئىلتىماس قىلىدۇ. بىراق ئۇنىڭ رايىغا ئۇنىمىغان كوماندىر ئۇنى غوجىلىق ئىشقا تايىنلاپ، مەزكۇر قىسىمدا ئېلىپ قالىدۇ. بىر قولىنىڭ يوقلىغى تەلئەتنى ھېچ قانداق ئوكۇنۇچ ھىسسىياتىغا چومدۇرۇپ، بىئارام قىلمايدۇ. ئەكسىچە ئۇ قولىنىڭ ئەل - يۇرت، ئەرك - ئازاتلىق بەدىلىگە ئاتا قىلىنغانلىغى تۈپەيلى ئۆزىدە ھامان مەغرۇر كەيپىيات ۋە مەمنۇنىيەت ھىس قىلىدۇ. ئۇنىڭ ئوستىگە كوكسىگە قادالغان «پىدائىي» ۋە «باھادىرلىق» مېدال - ئوردېنلار ئۇنىڭغا روھىي مەدەت بەرمەي قالامدۇ. 1947 - يىلى ئىيۇندا «ئىنقىلاۋىي ياشلار» تەشكىلاتىدا غوجىلىق بولۇم خىزمەتچىسى بولۇپ، ئاندىن كىمنازىيەگە كىرىپ ئوقۇيدۇ. ئوقۇشنى تاماملاشقا بىر يىل قالغاندا كادىرلارنى تەييارلايدىغان كۇرسقا ئەۋەتىلىدۇ.

خوشاللىقنىڭ سايىسى خاپىلىق، بەختنىڭ كولەڭگىسى - كاساپەت بولغىنىدەك، ئەخمەت ئەپەندىم باشلىق مىللىي ئىنقىلاپ رەھبەرلىرى ھالاكەتكە ئۇچراپ، 1949 - يىلى ئوكتەبىردە چاقىرىلمىغان مېھمانلار - خىتاي خەلق ئازاتلىق ئارمىيەسىنىڭ ۋەتىنىمىزگە بېخودۇك، بىمالال كىرىپ كېلىشى مىللىي ئۇلغان ئۇيغۇرلار قاتارىدا تەلئەتنىڭ كېلىنى بوغىدۇ. ئىلاج، كادىرلار مەكتىۋىدە ئوقۇپ چىقىپ، ھەر خىل ئىشلاردا ئىشلەيدۇ.

1958 - يىلى پۇتكۇل ئۇيغۇر دىيارىدا ۋۇرگۈزۈلگەن «يەرلىك مىللەتچىلەرگە قارشى» دېگەن بىر بەنبالاغا دۇچ كېلىپ، «يەرلىك مىللەتچىلەر» قاتارى قارىلىنىپ، «جىسمانىي ئەمگەك بىلەن ئوزگەرتىش» ئۈچۈن ئەمگەك لاگېرىغا ئەۋەتىلىدۇ.

- توۋۋا!، - دېدى سوھبەت شۇ يەرگە كەلگەندە كوكسىگە ئالقىنىنى قويغان تەلئەت، - زادى بىز، «ئۇكچى - مىللەتچى» بولۇپ، نېمە ئىش قىلدۇقكىن دەپ، دەسلەپ رەللە بولۇپ يۈردۈم. كېيىن ئاڭقىرىغىنىدەك بولسام، خىتايلارنىڭ غەرەزى باشقىكەن. ئەزەلدە، گومىنداڭ چېرىكلىرىگە ئوق ئاتقان بىزدەكلەرنىڭ، يەنى ئوتۇپ، يېتىلگەن مىللىي كادىرلارنىڭ يىلتىزىنى قۇرۇتۇش ئېكەن... «بورىنىڭ ھېرىس قىلغىنىدىن، تۈلكىنىڭ ھېجايغىنى يامان» دەپ، يۇرتىمىزغا دەسلەپ قىزىل خىتاي ئارمىيەسى كىرىپ كەلگەندە داپ - دومباق، ئۇسسۇل بىلەن قارشى ئالغىنىمىزدىن ئورگۇلۇپ كېتەي، نېمە دېگەن نادانلىق... ئۇ لېۋىنى چىشلەپ، سەل جىم ئولتارغاندىن كېيىن، - پەلەك ئوڭغا تارتىپ، ھوماي قۇشى باشقا قونغىنىدەك بولسا، مونۇ ئامان قالغان ئىككىنچى قولۇم بىلەن قورال تۇتۇپ، دۈشمەنگە قارشى ئوزەمنى قۇربان قىلىشقا تەييار. ئۇ كۈنلەر نەسىپ بولسىكەن بىزگە! - دېدىدە، كوزلىرىگە لىققىدە كەلگەن ياشنى يوشۇرۇپ، سىگايان باقتى...

شوفيورنىڭ: «غېنى باتۇر مازارىغا يېقىنلاشتۇق!» دېگەن سوزى دىققىتىمىزنى بولدى. بىز ماشىنىدىن چۈشۈپ، تەۋەرۇك قەبرىگاھقا دۇئا - تەبىر قىلىپ، يولىمىزنى داۋاملاشتۇردۇق...

مەسۇمجان زۇلپىقار،
يازغۇچى.

ش ئۇئار نىڭ يەر ئاستى بايلىقلىرى

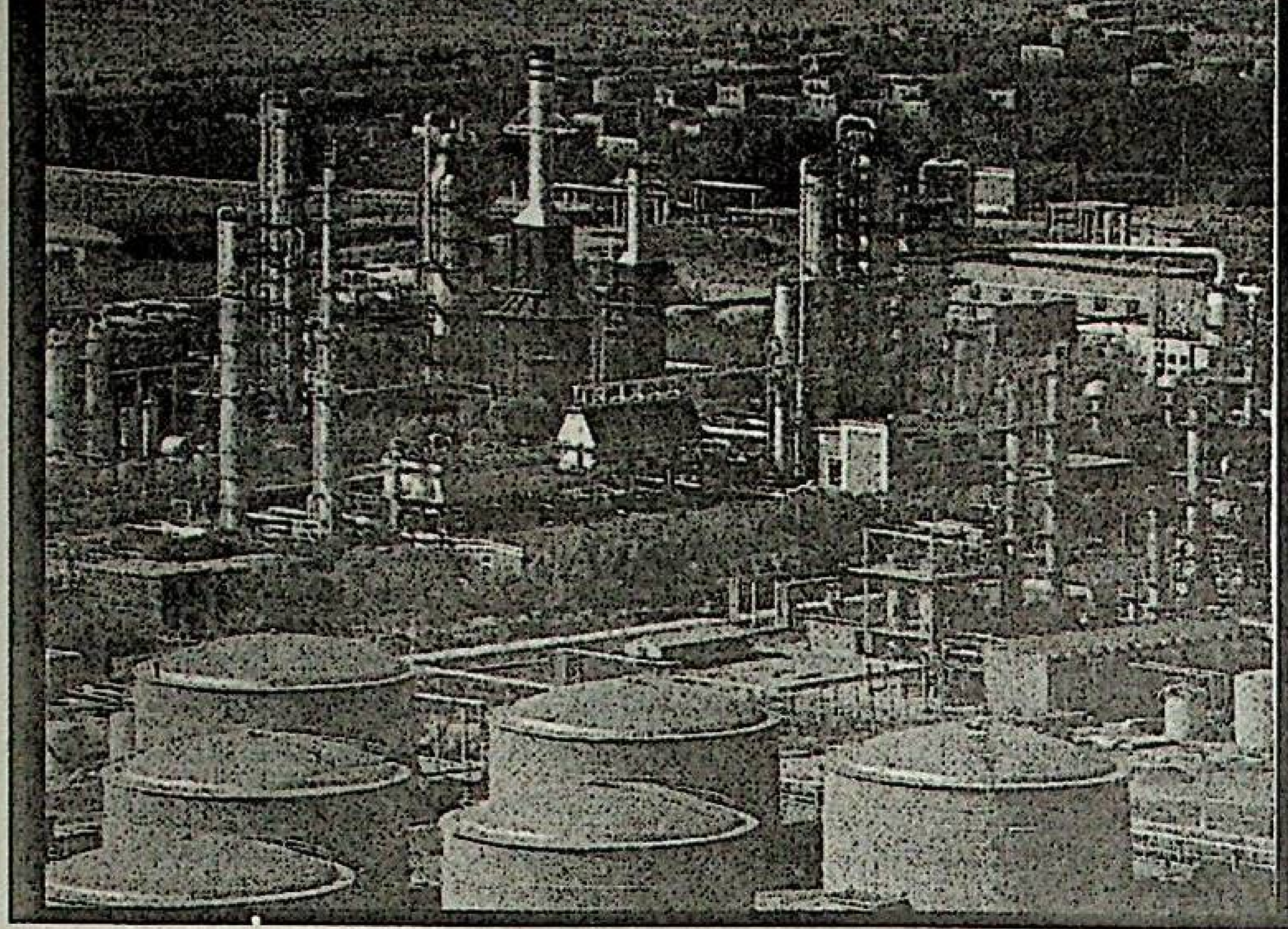

خىتايدىكى ئالاقىدار ئورگانلار 12 ـ فېۋرال كۈنى مۇنداق دەپ خەۋەر قىلدى: «1500 نەپەر پەن ـ تېخنىكا خادىملىرىنىڭ 15 ژىللىق تەكشۈرۈشى نەتىجىسىدە شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاۋتونوم رايونىدا يېڭىدىن زور مىقداردا يەر ئاستى بايلىقلىرى ـ ئالتۇن، كۈمۈش، مىس، قوغۇشۇن ۋە كالىيون قاتارلىق قىممەت باھالىق كان مەھسۇلاتلىرى تېپىلدى». خىتاي پەن ـ تېخنىكا مۇتەخەسسىسلىرىنىڭ بىلدۈرۈشىچە، پەن ـ تېخنىكا ئالىملىرى ش ئۇ ئار دا كان مەھسۇلاتلىرى بەلۋېغىدىن 41 نى بايقىغان. دەسلەپكى قەدەمدە ئالتۇننىڭ مىقدارى 8 مىللىون 950 مىڭ تونىنا، مىس مىقدارى 6 مىللىون 970 مىڭ تونىنا، قوغۇشۇن مىقدارى 10 مىللىون 800 مىڭ تونىنا، كالىيون مىقدارى 500 مىللىون تونىنىغا توغرا كېلىدىغانلىقىنى مۆلچەرلىگەن. ش ئۇ ئار دا رەڭلىك مېتاللاردىن ـ ئالتۇن، مىس، قوغۇشۇن، نىكېل، تانتال، سېزىي قاتارلىقلارنىڭ ساناتەت زاپاس مىقدارى ناھايىتى كۆپ بولۇپ، بۇلاردىن باشقا يەنە سىماپ، قەلەي قاتارلىق كان نۇقتىلىرىمۇ كۆپلەپ تېپىلغان. خىتاي ئالىملىرى ش ئۇ ئار نىڭ دۇنيا ئېتىراپ قىلغان كان بايلىقلىرى ناھايىتى مول، ئەڭ مۇھىم كان بايلىقى رايونى ھېساپلىنىدىغانلىقىنى ئىقرار قىلغان. خىتاينىڭ ش ئۇ ئار دىن قېزىۋالغان كان مەھسۇلاتلىرىنىڭ ئومۇمىي قىممىتى ئۆتكەن ژىلى 22 مىللىيارد يۈەنگە توغرا كەلگەن. بۇ ئۆلكىنىڭ كان مەھسۇلاتلىرى بايلىقى چەت ئەل شىركەتلىرىنى ئۆزىگە جەلىپ قىلىپ، ئون نەچچە دۆلەتنىڭ 20 دىن ئوشۇق كان مەھسۇلاتلىرى شىركەتلىرى ش ئۇ ئار بىلەن ئۆز ـ ئارا سودا ئالاقىسى قۇرغان. بۇلاردىن ئاۋستىرالىيە شىركىتىنىڭ پەقەت ئىلى ۋىلايىتى بىلەن ھەمكارلىشىپ قازغان كان بايلىقلىرىدىن كىرگەن كىرىمى 29 مىللىون ئامېرىكا دوللىرىغا يەتكەن.

ھازىرقى ۋاقىتتا ئالتۇن زاپاسى ئەڭ كۆپ رايونلاردىن بىرى بولغان ئالتاي ۋىلايىتى بىيىلقى قىش مەۋسۇمىدە قار ۋە بوران ئاپىتىگە ئۇچراپ، ئېغىر زىيانغا ئۇچرىدى. ھەتتا كۆپلىگەن ئاھالى ئۆيسىز، ماكانسىز قالدى. لېكىن خىتاي ھۆكۈمىتى ئالتاي ۋىلايىتىنى ئاپەتتىن قۇتقۇلدۇرۇشتا «قىزىل كرېست» جەمئىيىتىدىن ياردەم تەلەپ قىلدى.

پاجىئە

ئەختەم ئۆسمان

ئۆزبېكىستاندىن نۆۋەتتىكى دەھشەتلىك خەۋەر كەلدى: بىيىل 28 ـ فېۋرال كۈنى جۇمھۇرىيەت ئىچكى ئىشلار مىنىستىرلىكىنىڭ تەرگەۋ تۈرمىسىدە، 56 يېشىدا ئاتاقلىق يازغۇچى ۋە جەمئىيەت ئەربابى، ئۆزبېكىستان ئۇيغۇر مەدەنىيەت مەركىزىنىڭ سابىق رەھبىرى ئىمىن ئۇسمان ئۆلدى. بۇ كەرىمۇ ھۆكۈمىتىنىڭ ئۆزبېكىستان زىيالىلىرىغا بەرگەن نۆۋەتتىكى خائىنلارچە زەربىسىدۇر.

ئەسلى كېلىپ چىقىشى ئۇيغۇر ئىمىن ئۇسمان، ئۆزبېكىستان زىيالىلىرىنىڭ ئەڭ ئىلغارلىرى ۋەكىللىرىنىڭ بىرى بولۇپلا قالماي، بەلكى شۇنداقلا يۈكسەك ئەخلاقىي پەزىلەتلىك، ھەققىي ۋەتەنپەرۋەر، دېموكراتىك ئېتىقاتتىكى ئىنسان ئىدى.

ئىمىن ئۇسمان ئۇيغۇرستاندا (ش ئۇ ئار) تۇغۇلغان. ئۇيغۇرلار دىيارىغا قىزىل خىتايلار قەدەم باسقاندىن كېيىن ئۇ بالا چېغىدا ئائىلىسى بىلەن ئۆزبېكىستانغا كۆچۈپ چىقىدۇ ۋە بۇ يەردە ئۆزىنىڭ ئىككىنچى ۋەتىنىگە ئىگە بولىدۇ.

ئىمىن ئۇسمان ئۆزبېكىستاندىكى ئەڭ ئامىباپ يازغۇچىلارنىڭ بىرىگە ئايلانغان بولۇپ، ئۇ كۆپلىگەن رومانلارنىڭ، قىسسەلەرنىڭ ۋە ھېكايىلەرنىڭ مۇئەللىپى ئىدى. ئۆزگەرتىپ قۇرۇش ژىللىرى ئۇ ئېكولوگىيە ماۋزۇسىغا يېزىلغان پۇبلىتسىستىكىلىق ماقالىلىرى بىلەن كەڭ دائىرىدە ئېتىراپ قىلىنغان ئىدى.

ئۆزبېكىستان مۇستەقىللىققا ئىگە بولغاندىن كېيىن ئىمىن ئۇسمان جۇشقۇن ئىجادىي ۋە جامائەتچىلىك پائالىيىتىنى داۋاملاشتۇردى ۋە شۇنىڭ بىلەن بىللە ئۇيغۇر مەدەنىيەت مەركىزىنى باشقۇردى.

ئۇنىڭ ئۇيغۇر بولۇشىغا قارىماي، ئۇ ئۆزبېك خەلقىنىڭ مۇناسىپ پەرزەندى ئىدى. ئۆزبېك خەلقىنىڭ تەغدىرى، ئۇنىڭ كېلەچىكى ۋە ھازىرقى ئەھۋالىغا يازغۇچى ھېچ قاچان پەرۋاسىز قاراپ تۇرمىغان ئىدى.

بۇ چوڭ يوقىتىش، دىكتاتورلۇق تۈزۈم تەرىپىدىن يازغۇچى، ئەجايىپ ئىنسان، دېموكراتىيە ۋە ئادەم ھوقۇقلىرى ئۈچۈن كۈرەشچى ئۆلتۈرۈلدى.

ئۆزبېكىستاندىكى مۇستەقىل ئىنسان ھوقۇقلىرى تەشكىلاتىنىڭ بىيىل 13 ـ مارتتىكى (ئومۇمىي ھەت) خەۋىرىگە قارىغاندا، ئىمىن ئۇسمان 2001 ـ ژىلى 11 ـ فېۋرال كۈنى مىللىي خەۋپسىزلىك خادىملىرى تەرىپىدىن قولغا ئېلىنىپ، ئىچكى ئىشلار مىنىستىرلىكىنىڭ تەرگەۋ تۈرمىسىگە قامالغان، بۇ تۈرمە تاشكەنت شەھەرلىك ئىچكى ئىشلار باشقارمىسىنىڭ بۆخلىدىكى پودۋال تۈرمىسىدىن، جۇمھۇرىيەت ئىچكى ئىشلار مىنىستىرلىكىنىڭ تەرگەۋ تۈرمىسىدىن، تاشكەنت تۈرمىسىنىڭ مەخسۇس پودۋاللىرىدىن كېيىن قامالغانلارغا نىسبەتەن رەھىمسىزلىكى بويىچە شۆھرەت قازانغان.

يازغۇچى قولغا ئېلىنغاندىن كېيىن ئىمىن ئۇسماننىڭ ئادۋوكاتى ئەخمەتجان ساۋۇتوۋقا تەرگەۋچى زاكىرۇللايېۋ «ھازىرچە 244 ـ ماددا، 1 ـ پۇنكت بويىچە ئەيىپ قويۇلغانلىقىنى (جامائەت بىخەتەرلىكىگە ۋە جەمئىيەت تەرتىۋىگە خەۋپ تۇغدۇرىدىغان مەزمۇندىكى ماتېرىياللارنى تەييارلاش ۋە تارقىتىش)، كېيىن يەنە باشقىمۇ ماددىلار، مەسىلەن، 159 (كونستىتۇتسىيە تۈزۈمىگە قەست قىلىش) ۋە باشقىلار بولىدىغانلىقىنى بىلدۈرگەن.

18 ـ كۈندىن كېيىن، 2001 ـ ژىلى 1 ـ مارتتا

● باشقا نەشرلەر سەھىپىلىرىدىن

ئۆزىنى ئۆزى ئۆلتۈرۈشمۇ ياكى قاتىللىقمۇ؟!

ئەتىگەنلىكى مىللىتسىيە خادىملىرى يازغۇچىنىڭ جەسىتىنى ئۆيىگە ئېلىپ كەلدى. ھوقۇق قوغداش ئورگانلىرىنىڭ 50 ـ 60 خادىمى پۈتكۈل كۋارتالنى قورشاۋالدى، ئۆيگە ھېچ كىمنى يېقىن كەلتۈرمىدى ۋە جەسەتنى ئېچىشقا ھەم كۆرۈشكە رۇخسەت قىلمىدى. جەسەتنى تەساددىپىي كۆرۈش مۇمكىن بولغان ئۇنىڭ تۇغقانلىرىنىڭ بىرىنىڭ گۇۋالىق قىلىشىچە، مەرھۇمنىڭ بېشىنىڭ ئارقا تەرىپى جىددىي زەخىملەنگەن. بىر سائەتتىن كېيىن مىللىتسىيەنىڭ تەلىۋى بىلەن يازغۇچىنىڭ جەسىدى مىللىتسىيەنىڭ ئىشتىراكى ۋە تولۇق نازارىتى ئاستىدا ئالدىراشلىق بىلەن دەپنە قىلىنغان. ھە دېگەندە ئۆلۈم سەۋەۋىنى ئۆزىنى ئۆلتۈرىۋالغان دەپ ئاتاشتى، ئاندىن تىببىي سېراۋكىسىدا مېڭىيە ئىششىقى توغرىلىق يېزىق پەيدا بولدى... بۇنىڭ ھەممىسى ئىمىن ئۇسماننىڭ ئۆزىنى ئۆزى ئۆلتۈرىۋالغانلىقى توغرىلىق تەخمىنىنىڭ قوپال ئالدامچىلىق ئىكەنلىكىدىن باشقا نەرسە ئەمەسلىكىنى كۆرسىتىدۇ.

ئەينە شۇنىڭ ئۈچۈن يازغۇچى ئىمىن ئۇسماننىڭ ۋاپات بولۇش ھالىتىنى ھەر تەرەپلىمە، تولۇق ۋە ئوبيېكتىپ تەكشۈرۈش ھەم مەرھۇمنىڭ جەسىتىنى گۆردىن ئېلىپ ئېكسپېرتىزا قىلىش ـ ئۆلۈم سەۋەپلىرىنى ۋە بەدەننىڭ زەخىملىنىش خاراكتېرىنى ئېنىقلاش ئۈچۈن لازىمدۇر.

يازغۇچى ئىمىن ئۇسماننىڭ تاشكەنتتە ئۇيغۇر مەدەنىيەت مەركىزىنى باشقۇرغانلىقى توغرىلىقمۇ ئۇنتۇماسلىقىمىز كېرەك. خ خ ج شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاۋتونوم رايونىدا ئۇنىڭ ئۇرۇق ـ تۇغقانلىرى بار. ئۇ شۇنداقلا ش ئۇ ئار غا پات ـ پات بېرىپ تۇراتتى ۋە ئۇ يەردىكى ئۇيغۇرلار ئارىسىدا ياخشى مەلۇم ئىدى. «رەسمىي خىتاي ھاكىمىيەت ئورۇنلىرىنىڭ خىتاينىڭ سىرتىدا، بولۇپمۇ مەركىزىي ئاسىيادە ئۇيغۇر زىيالىلىرىنىڭ پائالىيىتىگە نىسبەتەن سەلبىي مۇناسىۋەتتە ئىنكاس قىلىدىغانلىقىنى» ھېساپقا ئالغان ھالدا، ئىمىن ئۇسماننىڭ قولغا ئېلىنىشى ۋە ھالاك بولۇشىنىڭ تاشقى سىياسىي تەخمىنىمۇ نەزەردىن چىقىرىشقا بولمايدۇ.

بۇنىڭدىن تەرگەۋچى زاكىرۇللايېۋقا سوئاللار پەيدا بولىدۇ ۋە بەزى نەرسىلەرنى ئەسلىتىپ ئۆتۈشكە توغرا كېلىدۇ:

1. دۇنيا ئەمەلىياتىدىن مەلۇمكى، تەپتىش قىلغان تەرگەۋچى دېلونىڭ ھەر تەرەپلىمە، تولۇق ۋە ئوبيېكتىپ تەكشۈرۈلۈشى ئۈچۈن ئەيىپلەنگۈچىنى پاش قىلىدىغان ۋە ئاقلايدىغان، شۇنداقلا ئۇنىڭ جاۋاپكەرلىكىنى يېنىكلىتىدىغان ۋە ئېغىرلىتىدىغان ئەھۋاللارنى ئېنىقلىشى لازىم، تەرگەۋچى ئىسپاتلاش ۋەزىپىسىنى ئەيىپلەنگۈچىگە يۈكلەش ۋە قىسىم كۆرسىتىش، پوپۇزا قىلىش ۋە باشقا قانۇنسىز چارىلەر يولى بىلەن ئەيىپلەنگۈچىدىن كېرەكلىك گۇۋالىق ئېلىش ھوقۇقىغا ئىگە ئەمەس، ئەندى ئەمەلىياتتا گۇمانلانغۇچى ۋە ئەيىپلەنگۈچى ئىمىن ئۇسمانغا قانۇندا بەلگۈلەنگەن ۋاستىلار ۋە ئۇسۇللار بىلەن ئۆزىنى ھىمايە قىلىش، شۇنداقلا ئۇنىڭ شەخسىي ھوقۇقلىرىنى ـ ئۇنىڭ ھاياتىنىڭ ـ سالامەتلىكىنىڭ بىخەتەرلىكىنى قوغداش ئىمكانىيىتىنى تەمىنلىمىگەن.

2. جىنائىي ئىشلار ھوقۇق دائىرىسىگە مۇۋاپىق ـ گۇۋالىق بېرىشكە مەجبۇرلاش، يەنى گۇمانلانغۇچىغا، ئەيىپلەنگۈچىگە پوپۇزا قىلىش يولى بىلەن پسىخىكىلىق ياكى جىسمانىي تەسىر قىلىش، گۇۋالىق بېرىشكە مەجبۇرلاش مەخسىتى بىلەن ئۇرۇش، قىيناش، ئازاپلاش، بەدەننى زەخىملەندۈرۈش ياكى باشقا قانۇنسىز ھەرىكەتلەرنى قىلىش مەنئىي قىلىنىدۇ. ئەمەلىياتتا يازغۇچى ئىمىن ئۇسمانغا نىسبەتەن قانداق قانۇنسىزلىق ھەرىكەتلەر قوللىنىلدى؛ ئەگەر ئۇنداق ئەمەس بولسا، ئۇ چاغدا نېمىشكە يازغۇچى، گويا «ئۆزىنى ئۆلتۈرىۋالدى»؟ ئومۇمەن ئۆزىنى ئۆلتۈرۈۋېلىش ھادىسىسى بولغانمۇ؟

3. «مۇھتەرەم» زاكىرۇللايېۋ، سىز تەرگەۋ ژۈرگۈزگەن ۋاقىتتا، تەرگەۋ ئاستىدىكىلەرنىڭ ئۆلۈۋاتقانلىقى بىرىنچى قېتىم ئەمەس. مەسىلەن، 1999 ـ ژىلى ئىيۇندا «دىنىي ئېكستىرېمىزمدا» گۇمانلانغان 42 ياشلىق پەرھات ئۇسمانوۋ تۈرمىدە ئۆلگەن، تەرگەۋنى سىز ئېلىپ بارغان، ھە، ئۇ چاغدىمۇ ئۆزىنى ئۆزى ئۆلتۈرۈۋېلىش بولغانمۇ؟

4. ئۆزبېكىستان جۇمھۇرىيىتى جىنائىي ئىشلار كودېكسىنىڭ 159 ـ ماددىسى بويىچە ئەيىپ (مەۋجۇت دۆلەت تۈزۈمىنى كونستىتۇتسىيەگە خىلاپلىق ھالدا ئۆزگەرتىشكە، قانۇنىي سايلانغان ياكى تەيىنلەنگەن ھاكىمىيەت ۋەكىللىرىنى ھاكىمىيەتتىن چەتلەشتۈرۈشكە، ياكى ھاكىمىيەتنى قولغا ئېلىشقا نىسبەتەن، ياكى ئۆزبېكىستان جۇمھۇرىيىتى تەۋەلىكىنىڭ كونستىتۇتسىيەگە زىت ھالدا پۈتۈنلىكىگە خىلاپلىق قىلىشقا نىسبەتەن ئوچۇق چاقىرىش، شۇنداقلا بۇنداق مەزمۇندىكى ماتېرىياللارنى تارقىتىش) ئىمىن ئۇسمانغا ئەيىپلەنگۈچى سۈپىتىدە قويۇلۇشى مۇمكىن ئەمەس. چۈنكى جىنايەت تەركىۋى، تېگىشلىك چاقىرىقلاردىن تاشقىرى، باشقۇرۇش ئاقىۋەتلىرىگە نارازى، ئۇ ياكى بۇ سەۋەپ بىلەن ژىغىلغان ئادەملەر توپىنى ئەمەس، ئەڭ كام دېگەندە، جامائەتچىلىكنىڭ بولۇشىنى پاش قىلىشى لازىم. پىكىر، سۆز ۋە ئېتىقات ئەركىنلىكىنىڭ كونستىتۇتسىيەلىك ھوقۇقىنى «جىنائىي» ئەمەلگە ئاشۇرغان دەپ باھا بېرىش ئۈچۈن ھەتتا جامائەتچىلىك ئالدىدا ئېيتىلمىغان بولسىمۇ، لېكىن شۇنىڭغا قارىماي، ئورۇن ئالغان ۋە تېگىشلىك ئىجتىمائىي ئاقىۋەتلەر يۈز بېرىشى بىلەن شۇنداق بولىدىغان تېگىشلىك ماھىيەتتىكى ئىدېئولوگىيەلىك مەھسۇلاتنىڭ (ئەسەرنىڭ) بولۇشى زۆرۈر!

سۇدىيا، پروكۇرور، تەرگەۋچى ۋە ئېنىقلىغۇچى گۇمانلانغۇچىنىڭ، ئەيىپلەنگۈچىنىڭ شەنىنى ۋە قەدىر ـ قىممىتىنى ھۆرمەتلىشى لازىم؛ ھېچ كىم ئۆزىگە جىسمانىي، مەنىۋىي ئازاپلارنى سالىدىغان، قىيناش، زورلۇق قىلىش، باشقىمۇ ئادەمنىڭ شەنىنى ۋە قەدىر ـ قىممىتىنى ھاقارەتلەيدىغان مۇئامىلىگە دۇچار بولۇشى مۇمكىن ئەمەس.

6. ئەيىپلىك ئەمەس پرىزۇمپىيەسىگە مۇۋاپىق، گۇمانلانغۇچىنىڭ، ئەيىپلەنگۈچىنىڭ ياكى سوتلانغۇچىنىڭ جىنايەت قىلغانلىقىغا ئەيىۋى قانۇندا كۆزدە تۇتۇلغان تەرتىپتە ئىسپاتلانمىغىچە ۋە سوت ھۆكۈمى بىلەن قانۇنىي كۈچكە كىرگەنلىكى بېكىتىلمىگىچە، ئۇ كىشى ئەيىپسىز دەپ ھېساپلىنىدۇ.

گۇمانلانغۇچى، ئەيىپلەنگۈچى ياكى سوتلانغۇچى ئۆزىنىڭ ئەيىپسىزلىكىنى ئىسپاتلىمايدۇ. نېمە ئۈچۈن يازغۇچى ئىمىن ئۇسمان سوتنىڭ توختامىسىز ئىسلام ئېكستىرېمىستى، تېررورىست ـ ۋاخخابىست دەپ ئېلان قىلىندى؟

7. ئىسلامدا 73 ئېقىم مەۋجۇت، ۋاخخابىتلار ئۇنىڭغا ھېچ قانداق مۇناسىۋەتلىك ئەمەس، چۈنكى ۋاخخابىزم ئىسلامنىڭ ئېقىمى بولۇپ ھېساپلانمايدۇ. سەئۇدىيە ئەرەبىستانىدا ۋاخخابىزم رەسمىي ئىدېئولوگىيە بولۇپ ھېساپلىنىدۇ. ۋاخخابىزم ئىدېيەلىرى ھىندىستاندا، ئاۋغانىستاندا، ھىندونېزىيەدە ۋە ئافرىكىنىڭ بەزى ئەللىرىدە تارقالغان، ۋاخخابىزم ـ قانۇنغا خىلاپلىق ھادىسە ئەمەس. ۋىجدان ئەركىنلىكىگە مۇۋاپىق، ھەر قانداق ئادەم ھەر قانداق دىنغا ئېتىقات قىلىشى مۇمكىن. ئەگەر قۇراللىق ئارمىيە قۇرۇلغان بولسا، ئۇ چاغدا ۋاخخابىزم ئېكستىرېمىزم بولىدۇ. يازغۇچى ئىمىن ئۇسمان قانداق ئارمىيە ۋە قانداق قۇراللىق كۈچلەرگە قوماندانلىق قىلغان؟

8. ئەگەر شۈبھەنى يوقىتىشتىكى بارلىق ئىمكانىيەتلەر تۈگىگەن بولسا، ئەيىپتىكى بارلىق شۈبھەلەر گۇمانلانغۇچىنىڭ، ئەيىپلەنگۈچىنىڭ ياكى سوتلانغۇچىنىڭ پايدىسىغا ھەل بولۇشى لازىم. شۇنداقلا قانۇننى قوللىنىشتا پەيدا بولىدىغان شۈبھەلەرمۇ گۇمانلانغۇچىنىڭ، ئەيىپلەنگۈچىنىڭ ياكى سوتلانغۇچىنىڭ پايدىسىغا ھەل بولۇشى لازىم. نېمە ئۈچۈن سىز ئارقىلىق ئۆزبېكىستان جۇمھۇرىيىتى ھوقۇق قوغداش ئورگانلىرىنىڭ ۋەكىللىرى قانۇننىڭ بۇ قائىدىسىنى ئىنكار قىلىدىڭلار؟

9. جىنائىي ئىشلار ـ پروسېسسۇئال ۋەزىپىسى جىنايەتنى چاپسان ۋە تولۇق پاش قىلىشتىن، ئەيىپكارلارنى تېپىشتىن ۋە جىنايەت قىلغان ھەر بىر ئادەمنىڭ ئادالەتلىك جازالىنىشى ۋە ئەيىپسىز بىر ئادەممۇ جاۋاپكەرلىككە تارتىلماسلىقى ۋە ئەيىپلەنمەسلىكى ئۈچۈن قانۇنلارنى توغرا قوللىنىشتىن، جىنائىي ئىشلار بويىچە ئىش تەرتىۋى قانۇنچىلىقىنى مۇستەھكەملەشكە، جىنايەتنىڭ ئالدىنى ئېلىشتىن، شەخسنىڭ، دۆلەتنىڭ ۋە جەمئىيەتنىڭ مەنپەئەتلىرىنى ھىمايە قىلىشتىن ئىبارەت.

قانداق بانە ـ سەۋەپلەردىن پەيدا بولغانلىقىدىن قەتئىي نەزەر، قانۇنلارنى ئېنىق ئىجرا قىلىشتىن ۋە ئۇلارغا رىئايە قىلىشتىن ھەر قانداق چەتلىنىش، جىنائىي ئىشلار ھوقۇقىنىڭ قانۇنلىرىغا خىلاپلىق قىلىش بولۇپ ھېساپلىنىدۇ.

ئەينە شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ يازغۇچىنىڭ ئۆلۈمىدە ئېچىلمىغان سىرلار ئىنتايىن نۇرغۇن، ھوقۇق قوغداش ئورگانلىرىغا، تەرگەۋچىگە بېرىلىدىغان سوئاللار نۇرغۇن، يازغۇچى ئىمىن ئۇسماننىڭ ئۆلۈمى قەستەن قىلىنغان قاتىللىقمۇ ياكى...

«مۇھتەرەم» زاكىرۇللايېۋ، بۇ سوئاللارغا جاۋاپلارنىڭ يوقلۇقى: سىزنىڭ بىۋاسىتە ئىشتىراكىڭىزدا ئېغىر جىنايەت قىلىندى ـ يازغۇچى ئىمىن ئۇسمان ئۆلتۈرۈلدى دېگەننى بىلدۈرىدۇ، خالاس!

(«رېسپۇبلىكا ـ 2000» گېزىتىنىڭ 10 ـ سانىدىن ئېلىندى.)

بىز ئەجداتلىرىمىزغا ۋارىسلىق قىلىۋاتىمىزمۇ؟

دۇنيادا، ئۆز شەخسىي ھاياتىنى ئويلىمايدىغان ئادەم يوق بولسا كېرەك. ھەممە ئادەم ئائىلە - بالا - چاقىلىرى بىلەن تىنچ، خاتىرجەم، باياشات ياشاشنى ئارزۇ قىلىدۇ. ئەمما بىر شەخسنىڭ ھاياتى جەمئىيەتتە كوپچىلىك ھاياتى بىلەن چەمبەر چاس باغلىقلىقىنى بىلىش، ۋەتەن ئازات، خەلق ئەركىن، جەمئىيەت پاراۋەن بولغاندا، كوپچىلىك قاتارىدا شەخسنىڭمۇ تۇرمۇشى تىنچ، غەم - تەشۋىشسىز، ئۆز ھالال ئەمگىكى بەدىلىگە خوشال ۋە باياشات ئۆتۈشىنى بىلىش، ۋەتەن، مىللەت مەنپىيەتىنى ئۆز مەنپىيەتىدىن ئەلا بىلىش، زورۇر تېپىلغاندا ئۆز مەنپىيەتىنى ۋەتەن، مىللەت مەنپىيەتى ئۈچۈن قۇرۋان قىلىش - مانا بۇ چىن ئىنسانىي خىسلەتلىك، ئالىي جاناپ ئادەمنىڭ گۈزەل پەزىلىتىدۇر. مانا شۇنداق پەزىلەتكە ئىگە ئىنسان ئۆز بىلىمىنى، ئەقىل - پاراستىنى ئەل ئازاتلىقى، پاراۋەنلىكىگە سەرىپ قىلىدۇ. بۇ خىل ئىنسانلار ھاياتىدا ئەل ھورمىتىگە قانداق سازاۋەر بولغان بولسا، ھاياتتىن كوز ژۇمغاندىن كېيىنمۇ ھورمەت بىلەن تىلغا ئېلىنىپ، نامى ئۆز خەلقى قەلبىدە مەڭگۈ ساقلىنىدۇ.

بۇنىڭ ئەكسىچە، پەقەت ئۆزىنىلا ئويلاپ، «باشقىلار نېمە بولسا - بولمامدۇ. مەنلا ئامان بولسام، راھەت - پاراغەتتە ياشىسام بولدىغۇ» دەيدىغان شەخس خەلق ئۈچۈن ئەڭ خەتەرلىك شەخس بولۇپ، بۇنداقلارنىڭ قولىدىن ھەر بالا كېلىدۇ. يەنىمۇ مۇھىمراغى ئۇ بىرەر سىياسىي تەشكىلات لىدېرى بولۇپ قالىدىغان بولسا، ئۆزىنى ئەڭ بىلىمدان، قالتىس سىياسەتچى ھېساپلاپ، «ھەممىنى مەن بىلىمەن، ھەممە مېنىڭ ئاغزىمغا قاراپ، دېگىنىمنى قىلسۇن» دەيدۇ. باشقىلارنىڭ پىكىر - تەكلىپلىرىنى قوبۇل قىلمايدۇ. ۋەزىيەت تەقەززاسى بىلەن ۋەتەن داۋاسىنى خەلق ئارادا بىرلىشىپ، ھەرىكەت ئېلىپ بېرىشقا دەۋەت قىلسا، ئۆزىنى چەتكە تارتىپ، ھەر خىل بانە - سەۋەپلەر بىلەن ئۇلارنى قارىلاپ، ئۆزىنى ئاقلاشقا ئۇرۇنىدۇ. بۇنداقلا گەرچە ئۆزىنى ۋەتەن ئىستىقلالىيىتى يولىدا كۈچەپ پائالىيەت ئېلىپ بېرىۋاتقاندەك كورسەتكىنى بىلەن، ئەمەلىيەتتە ئۇنىڭ كىمنى ياقلاپ، كىمنىڭ پايدىسىغا خىزمەت قىلىۋاتقىنىنى ھەر بىر ئاڭلىق ئادەم پەرىق قىلالايدۇ. تەبىئىكى بۇنداقلار كەڭ ئاممىدىن ئايرىلىپ، يېتىم قالىدۇ ۋە خەلق غەزىۋىگە ئۇچرايدۇ.

نادانلىق كاساپىتى بىلەن جاھالەت پاتقىقىغا پاتقىنىمىزدىن، پەقەت ئۆز بېشىمىزنى ئويلايدىغان شەخسىيەتچىلىك بالاسىغا گىرىپتار بولۇپ، بىرلىك، ئىتتىپاقىمىزنىڭ بۇزۇلۇپ، بىر دىل، بىر نىيەتتە بولالماي، ئۆز ئارا زىتلىشىپ، پارچىلىنىپ كەتكىنىمىزدىن، قابىلىيەتلىك رەھبەرلىرىمىزگە ئەگىشىپ ماڭمىغىنىمىز ۋە ئۇلارنى ساقلاپ قالالمىغىنىمىزدىن، بېپەرۋالىغىمىز تۈپەيلىدىن، ئۆز ئىچىمىزدىن چىققان خائىنلارغا يول قويغانلىغىمىزدىن، دۇنيادا باھاسىنى ھەرگىز ئۆلچەپ بولالماس ئىسىل بايلىغىمىز بولغان، تارىخىي ئەزەلدىن ئۆزىمىز ياشاپ كېلىۋاتقان، كەلگۈسى ئەۋلادلىرىمىزنىڭمۇ ياشاپ، كامال تېپىش باش پاناسى بولغان ئەزىز، مۇقەددەس ۋەتىنىمىزدىن ئايرىلدۇق. ئىككى ئەسىردىن بۇيان دۇنيادا ئەڭ ياۋۇز، ئاچكوز بىر دولەتكە قارام بولۇپ، ھەممە ئىنسانىي ھوقۇقىمىزدىن ئايرىلىپ، قۇللۇق ئازاۋىنى تارتىپ كېلىۋاتىمىز، ھەددىدىن ئاشقان زۇلۇم - خورلۇق، ئۆلۈم خوۋۇپىدىن قېچىپ، ئەزىز ۋەتەننى تەرك ئېتىپ، چەت ئەللەردە مۇساپىرلىق دەردىنى تارتىۋاتىمىز.

جاپاكەش خەلقىمىز قۇللۇققا قارشى باش ئېگىپ، جىم ياتقىنى يوق ئەلۋەتتە. مۇستەملىكچىلەرگە قارشى يەنى ۋەتەننىڭ مۇستەقىللىقى يولىدا 400 قېتىمدىن ئوشۇق ئازاتلىق كورىشىنى ئېلىپ بارغىنى تارىخىمىزدىن مەلۇم. بولۇپمۇ، 20 - ئەسىردە قان كېچىپ، قۇربانلار بېرىپ، ئىككى قېتىم مۇستەقىل دولەتلىرىمىزنى قۇرغان بولساقمۇ، مۇستەقىللىغىمىزنى ساقلاپ قالالمىدۇق. بىز بۇنىڭ سەۋەبىنى كوپىنچە خىتاي ۋە سوۋېت ئىمپېرىيەلىرىدىن كورىمىز، بۇ تاشقى ئامىل. ئەمما يەنە بىر ئىچكى مۇھىم ئامىل - ئۆزىمىز ئىكەنلىكىنى تولۇق ۋە چوڭقۇر ھېس قىلمايمىز.

بىز مانا شۇنداق ئېغىر نۇقسان ۋە سەۋەنلىكىمىز سەۋەبىدىن، ئەجايىپ قولايلىق پۇرسەتلەرنى قولدىن بېرىپ قويدۇق. بولۇپمۇ، 1944 - يىلدىكى مىللىي - ئازاتلىق ئىنقىلاۋىمىز تارىخىمىزدىكى بىر ئوتكۇشلۇق زور ئىنقىلاپ بولۇپ، ھوكۇمىتىمىزنىڭ توغرا رەھبەرلىكى، كەڭ خەلق ئاممىسىنىڭ قىزغىن قوللاپ - قۇۋۋەتلىشى نەتىجىسىدە مىللىي ئارمىيەمىز بىر يىل ئىچىدە ئۈچ ۋىلايەتنى تولۇق ئازات قىلىپ، غەلىبىسىرى ئىلگىرىلەپ، ئۆلكىنىڭ مەركىزى - ئۈرۈمچى شەھىرىگە 150 كىلومېتىر قالغان ئىدى، يەنى ماناس دەرياسى بويىغا كەلگەن ئىدى. شۇ چاغدىكى گومىنداڭنىڭ ئۈرۈمچى شەھىرىدىكى ھەربىي كۈچى بارى - يوقى 6 مىڭ ئەسكەر بولۇپ، گومىنداڭ قوماندانى جۇشياۋلياڭ 8 سائەت ئىچىدە جياڭ جېشىغا ئۈچ قېتىم تېلېگرامما يوللاپ، «ئىچكى جەھەتتە كارغا كېلىدىغان ھەربىي قوشۇن كامچىل، سىرتتىن ياردەم بېرىدىغان ھەربىي قوشۇن يوق، ئۈرۈمچى خوۋۇپ ئىچىدە قالدى ... ئۆزەمنى قۇرۋان قىلماقتىن باشقا چارە قالمىدى. ئالىيلىرى تىزلىكتە تەدبىر كورۈشلىرىنى سەممىي ئۆتۈنىمەن» دەپ، قاخشاپ نالە قىلغان ئىكەن. (ئۈرۈمچىدە بېسىلغان «ئۈچ ۋىلايەت مىللىي - ئازاتلىق ئىنقىلاۋىغا دائىر چوڭ ئىشلار خاتىرىسى» كىتاۋىنىڭ 143 - بېتىگە قارالسۇن).

شۇ چاغدا ۋەتىنىمىزنىڭ شىمالىي ۋە جەنۇبىي مۇھىم قاتناش تۈگۈنى بولغان ئاقسۇ شەھىرى ئازات قىلىنغان ئىدى. جەنۇپتا ھەرىكەتلىنىۋاتقان قىسىملىرىمىز 1945 - يىلى 8 - ئايدا تاشقورغاننى ئازات قىلىپ، ئىككى لىنىيە بويىچە ئويتاغ لىنىيەسى قەشقەرگە، قىزىل تاغ لىنىيەسى ياركەنتكە ژۈرۈش قىلىپ، 8 ناھىيەنى ئازات قىلغان ئىدى، قەشقەر بىلەن ياركەنت ۋىلايەتلىرى مۇھاسىرىگە ئېلىنىپ، جەنۇپتا خەلقنىڭ چوڭ كوتىرىلىشى پارتىلىش ھالىتىگە كېلىپ، گومىنداڭ ئەكسىيەتچى ھوكۇمىتى پۈتۈنلەي مەغلۇبىيەت گىرداۋىغا چۈشۈپ قالغان ئىدى.

ئەگەر مىللىي ئارمىيە ھۇجۇمنى شىددەت بىلەن داۋام قىلدۇرغان بولسا، پۈتۈن ئېلىمىز بىر يىلغىمۇ قالماي، تولۇق ئازات بولاتتى. نېمە ئۈچۈن شۇنداق بولمىدى؟ ھەممىگە مەلۇمكى، خەلقىمىزنىڭ ئەشەددىي دۈشمىنى ستالىن يول قويمىدى. شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتى ھوكۇمىتىدىكى بىر قىسىم كىشىلەر ستالىننىڭ بېسىم بۇيرۇغىغا ئەمەل قىلىپ، گومىنداڭ ھوكۇمىتى بىلەن بىتىم تۈزۈشكە مەجبۇر بولىدى، بۇ تارىخىمىزدىكى زور خاتالىققا يول قويغانلىق بولىدى...

بىتىم تۈزۈش ئالدىدىكى ۋەزىيەت ۋە بىتىمنىڭ تۈزۈلۈش جەريانى

«1945 - يىلى 2 - ئاينىڭ 4 - كۈنىدىن 11 - كۈنىگىچە رۇزۋېلت، چېرچىل، ستالىنلار يالتىدا يىغىن ئېچىپ، مەخپىي كېلىشىمگە قول قويىدۇ. 30 - ئىيۇن كۈنى گومىنداڭ ھوكۇمىتىنىڭ تاشقى ئىشلار مىنىسترى سۇڭ زىۋىن، جياڭ جىڭگو، ليۇزىروگلار موسكۋاغا بېرىپ، يالتا مەخپىي كېلىشىم توغرىسىدا ستالىن باشچىلىغىدىكى رەھبەرلەر بىلەن سوھبەت ئوتكۈزىدۇ. 7 - ئىيۇل كۈنى جياڭ جېشى موسكۋاغا سۇڭ زىۋىنغا ئارقىمۇ - ئارقا ئىككى پارچە مەخپىي تېلېگرامما ئەۋەتىپ، تاشقى موڭغۇلىيەنىڭ ئۈزۈشتىن كېيىنكى مۇستەقىل بولۇشىغا يول قويۇشقا بولىدۇ، لېكىن كېڭەش ئىتتىپاقى شەرقىي - شىمالىي زېمىنىمىزنىڭ ئىگىلىك ھوقۇقى، مەمۇرىي پۈتۈنلىگىنى ئېتىراپ قىلىشى، جۇڭگو كومپارتىيەسى ۋە شىنجاڭ توپىلىڭىغا قايتا ياردەم بەرمەسلىكى كېرەك، - دەپ بىلدۈرىدۇ. 9 - ئىيۇن كۈنى سۇڭ زىۋىن ۋۇقۇرىدىكى يول - يورۇق ئاساسىدا ستالىنغا: - كېڭەش ئىتتىپاقى ئەگەر جوڭگونىڭ شىنجاڭ توپىلىڭىنى بېسىشقا ياردەم بېرىش قاتارلىق مەسىلىلەردە ۋەدە بەرسە، جوڭگو ھوكۇمىتى تاشقى موڭغۇلىيە مەسىلىسىدە يول قويىدۇ، - دەيدۇ. ستالىن: - مەيلى يەنەن، شىنجاڭ بولسۇن بىردەك جياڭ جېشى رەھبەرلىگىگە بوي سۇنىدۇ. كېڭەش ئىتتىپاقى شىنجاڭ ۋە يەنەننى بىردەك جياڭ جېشى رەھبەرلىك دائىرىسىدىكى جاي دەپ قارايدۇ، - دېگەن. 13 - ئاۋغۇست كۈنى گومىنداڭ تاشقى ئىشلار مىنىسترى ۋاڭ شىجې بىلەن مولوتوۋ ئىككى دولەتنىڭ «جوڭگو - كېڭەش دوستلۇق، ھەمكارلىق شەرتنامىسىنى ۋە بۇنىڭغا دائىر كېلىشىملەرنى» ئىمزالايدۇ. بۇ كېلىشىمدە گومىنداڭ ھوكۇمىتى تاشقى موڭغۇلىيەنىڭ مۇستەقىللىغىنى ئېتىراپ قىلىدۇ. كېڭەش تەرەپ شىنجاڭ مەسىلىسىدە جوڭگونىڭ ئىچكى ئىشلىرىغا ئارىلىشىش نىيىتى يوق ئىكەنلىكىنى تەكىتلەيدۇ. 26 - ئاۋغۇستتا جياڭ جېشى جاڭ جىجۇڭنى «غۇلجا ۋاقەسىنى» مۇھاكىمە قىلىپ، ھەل قىلىش يۈزىسىدىن شىنجاڭغا بېرىشقا بۇيرۇق چۈشۈرىدۇ. 6 - سېنتەبىر كۈنى كېڭەش ھوكۇمىتى جوڭگو ھوكۇمىتىگە شىنجاڭ ئۆلكىلىك ھوكۇمىتى ھەر مىللەت خەلقىنى قاتناشتۇرسىلا، ئالاھىدە ئىشلاردا كەڭرەك بولسىلا، شىنجاڭ مەسىلىسىنى ھەل قىلىشقا بولىدۇ، - دەپ ئىپادە بىلدۈرىدۇ. 13 - سېنتەبىر كۈنى جاڭ جىجۇڭ ئۈرۈمچىگە كېلىپ، جۇشياۋلياڭ، ۋۇجوڭشىن قاتارلىقلار بىلەن ھەربىي، سىياسىي، دېپلوماتىيە، تەمىنات مەسىلىلىرى ئۈستىدە تەپسىلىي مۇزاكىرىلىشىدۇ. ھازىرقى ئەھۋالدىن قارىغاندا، ھەربىي كۈچ ئارقىلىق مەسىلىنى ھەل قىلىشتىن قىلچە ئۈمۈت يوق، سىياسىي يول بىلەن ھەل قىلىشتا ئەڭ ياخشى چارە ۋاستىچى كېڭەش ئىتتىپاقى دەپ قاراپ، دەرھال ليۇزىروگنى ئۈرۈمچى شەھىرىدىكى كېڭەش مۇۋەققەت كونسۇلى يېۋسىيېۋ بىلەن كورۈشۈشكە ئەۋەتىدۇ. جاڭ جىجۇڭ ئۆزىمۇ يېۋسىيېۋبىلەن كورۈشىدۇ. يېۋسىيېۋ ئىپادە بىلدۈرۈپ، - بۇ پۈتۈنلەي شىنجاڭ ئۆلكىسىنىڭ ئىچكى ئىشى، كېڭەش - جوڭگو موسكۋادا شەرتنامە ئىمزالىغاندا شىنجاڭنىڭ ئىچكى ئىشلىرىغا ئارىلاشمايدىغانلىغىنى رەسمىي بايان قىلغان. ئەڭ ياخشى چارە تىنچ يول بىلەن ھەل قىلىش، - دېگەن. جاڭ جىجۇڭ يېۋسىيېۋدىن ئىككى تەرەپ ۋەكىل ئەۋەتىپ، رەسمىي سوھبەت ئوتكۈزۈش ئۈچۈن ئاۋال غۇلجا تەرەپنى ھەربىي ھەرىكەتتىن دەرھال توختىتىشقا دەۋەت قىلىپ، تىنچ ئۇسۇلدا ھەل قىلىشنى خالايدىغانلىغىنى سورىغاندا، يېۋسىيېۋ - شەخسەن ئۆزى شۇنى خالايدىغانلىغىنى، ئەڭ ياخشىسى بۇ ئىشنى جوڭگو ھوكۇمىتى كېڭەش ھوكۇمىتى ئالدىغا قويسا، ئاسانراق ۋە ئۈنۈملۈك بولۇشىنى ئېيتىدۇ. جاڭ جىجۇڭ شۇ كۈنى جياڭ جېشىغا تېلېگرامما يوللاپ، - ھازىر بۇ يەردىكى ئەھۋال جىددىي، غۇلجا قىسىملىرى ئالغا ئىلگىرىلەشنى توختاتمىسا، ئۈرۈمچىنى ساقلاپ قىلىشقا ئىشەنچ قىلغىلى بولمايدۇ، كېڭەش ئىتتىپاقىنى ئوتتۇرىغا چاقىرىپ، ياراشتۇرۇشقا تەكلىپ قىلىشنى تەۋسىيە قىلىدۇ».

گومىنداڭ پارتىيە، ھوكۇمەت، ئارمىيە بىرلەشمە يىغىنى چاقىرىپ، شىنجاڭ مەسىلىسىنى مۇھاكىمە قىلىدۇ. بەيچۇڭشى يىغىندا مۇنداق دەيدۇ: - ھازىر باندىتلار شىخونى ئىگىلەپ، ئۈرۈمچىگە قىستاپ كەلدى. جەنۇبىي شىنجاڭدا تاشقورغان، باي ناھىيەلىرى قولدىن كەتتى. شىمالىي شىنجاڭدا - ئىلى، تارباغاتاي، ئالتاي ۋىلايەتلىرىنى باندىتلار ئىگەللىۋالدى. گەنسۇغا ئوتۇشىدىغان يولدىكى يەتتە قۇدۇقتا باندىتلار كىرىپ، چىقىپ ژۈرىدۇ. ئۈرۈمچى يېتىم قالدى. پۈتكۈل شىنجاڭ خوۋۇپ ئىچىدە قالدى، - دەيدۇ. 17 - سېنتەبىر كۈنى كېڭەش ئىتتىپاقىنىڭ جوڭگودىكى باش ئەلچىسى پېتروۋ كېڭەش ھوكۇمىتى بۇيرۇغىغا بىنائەن گومىنداڭ تاشقى ئىشلار مىنىسترلىكىگە مونۇلارنى ئۇختۇرىدۇ: «يېقىندا بىر مۇنچە مۇسۇلمانلار ئۆزلىرىنى شىنجاڭدىكى قوزغىلاڭچىلار ۋەكىلى دەپ، غۇلجىدىكى كېڭەش كونسۇلخانىسىغا ئىلتىماس سۇنۇپ، كېڭەش تەرەپ ئوتتۇرىغا چۈشۈپ ۋاستىچى بولۇپ، يۈز بەرگەن توقۇنۇشنى ياراشتۇرۇپ قويۇشنى ئۈمۈت قىلىدىغىنىنى ئاستىرتىن بىلدۈردى، ھەمدە قوزغىلاڭچى خەلقنىڭ ئەسلىدە جوڭگودىن ئايرىلىش نىيىتى يوق، ئۇلارنىڭ مۇددىئاسى مۇسۇلمانلار شىنجاڭدىكى كوپ سانلىقنى ئىگىلەيدىغان جايلاردا ئاۋتونومىيەنى يولغا قويۇش مەخسىتىگە يېتىشتىن ئىبارەت» دەپ، بىلدۈرگەن. پېتروۋ يەنە كېڭەش تەرەپ چېگارا رايونىنىڭ تىنچ، تەرتىپلىك بولۇشىغا كوڭۇل بولىدۇ، جوڭگو خالىسا ۋەزىيەتنى ئۇكشاشقا غۇلجىدىكى كونسۇلنى جوڭگو ھوكۇمىتىگە ھەمكارلىشىشقا ئەۋەتمەكچى، - دەيدۇ».

ھورمەتلىك گېزىتخان! بۇ قۇرلارنى ئوقۇغان ئادەمدە تەبىي ھالدا بۇ ئاستىرتىن ئۆزلىرىنى شىنجاڭ قوزغىلاڭچىلىرى ۋەكىلى دەپ، گومىنداڭ بىلەن ياراشتۇرۇپ قويۇشنى سورىغان، ھەتتا جوڭگودىن ئايرىلىش نىيىتى يوق، مەخسەت ئاۋتونومىيە ئىدى، دېگەن مۇسۇلمان زاتلار كىملەر بولدىكىن، - دېگەن سوئال تۇغۇلىدۇ.

«خىتاي تاشقى ئىشلار مىنىسترى جياڭ جېشىدىن يول - يورۇق سوراپ، دەرھال كېڭەش ئىتتىپاقى ياردەملىشىشنى خالىسا، ھوكۇمىتىمىز تولىمۇ مىننەتدار بولىدۇ. ۋاقىە تۇغدۇرغۇچىلار ۋەكىل ئەۋەتىپ، جاڭ جىجۇڭ بىلەن كورۈشىشنى غۇلجىدىكى كونسۇل ئۇختۇرۇپ قويسا، - دەيدۇ. 19 - سېنتەبىر كۈنى تاشقورغان ئارمىيەسى يېكىسارغا ھۇجۇم قىلىش بىلەن قەشقەر خوۋۇپ ئىچىدە قالغانلىغىدىن ئۇ جۇڭشى ليۇزىروگنى يېۋسىيېۋ بىلەن كورۈشىشكە ئەۋەتىپ، تېچلىق سوھبەتكە تەسىر يېتىشىدىن ساقلىنىش ئۈچۈن ئامال قىلىپ جەنۇبىي شىنجاڭدىكى ۋاقەلەرنى كەگەيتمەسلىكنى سورايدۇ. يېۋسىيېۋ دەرھال موسكۋاغا يەتكۈزۈشنى بىلدۈرىدۇ. گومىنداڭ تاشقى ئىشلار مىنىسترى ۋاڭ شىجې لوندوندا مولوتوۋ بىلەن كورۈشۈپ، شىنجاڭ غۇلجا ۋاقەسى ھەققىدە سوھبەتلەشكەندە، مولوتوۋ: - بۇ ۋاقە ۋاقىتلىق ھادىسە، ئۇزۇن ئوتمەي بېسىقىدۇ، - دېگەن. 3 - ئوكتەبىر كۈنى يېۋسىيېۋ ليۇزىروگ بىلەن ئۇچرىشىپ، ئۈچ ۋىلايەت تەرەپ سوھبەت ۋەكىللىرىنى بەكىتىپ بولۇپتۇ. ۋەكىللەرنىڭ كېلىش ۋاقتىنى بەكىتكىلار، - دەيدۇ. 9 - ئوكتەبىر كۈنى يېۋسىيېۋ گومىنداڭ ھوكۇمىتىگە ئۈچ ۋىلايەت ۋەكىللىرى 12 - ئوكتەبىر كۈنى ماناس ئارقىلىق ئۈرۈمچىگە كېلىشىنى ئۇختۇرىدۇ.10 - ئوكتەبىر كۈنى ھوكۇمەت ئاقسۇغا ھۇجۇم قىلىۋاتقان ھەربىي قىسىملارغا بۇيرۇق ئەۋەتىپ، تېچلىق سوھبىتى باشلانغانلىغىنى، ئۇرۇشنى توختىتىپ، 10 كىلومېتىر چېكىنىشنى، كېڭەش ئىتتىپاقىنىڭ ھەربىي خادىملىرىغا قورال - ياراقلارنى ئېلىپ، ئىلىغا قايتىشنى ئۇختۇرىدۇ. شۇ كۈنى كېڭەش ھەربىي مەسلىھەتچىسى دېسكوۋ ئاقسۇدىن غۇلجىغا قايتىدۇ. باي ناھىيەسىنى ساقلاۋاتقان مويدىن غوجا تېكەسكە چېكىنىدۇ. 15 - 16 - ئوكتەبىر كۈنلىرى ئۈچ ۋىلايەت ۋەكىللىرى: - «بىز، شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ ۋەكىللىرى مەركىزىي ھوكۇمەت ۋەكىللىرى بىلەن تەڭ ئورۇندا تۇرۇشىمىز كېرەك، بولمىسا سوھبەت ئوتكۈزمەي، ئىلىغا قايتىمىز، - دەيدۇ».

ۋەكىللىرىمىزنىڭ مانا بۇ قەتئىي مەۋقەسىدىن بىز، ئىلىدىكى كېڭەش كونسۇلىغا ئاستىرتىن ئۆزلىرىنى شىنجاڭ قوزغىلاڭچىلىرى ۋەكىلى دېگەن بىر مۇنچە مۇسۇلمانلارنىڭ ھوكۇمىتىمىز ۋەكىللىرى ئەمەس، بۇ پەقەت كېڭەش تەرەپنىڭ سىياسىي ئويۇنى ئىكەنلىگىنى بىلدۈرەمەمدۇ؟!

«بۇنىڭدىن خەۋەر تاپقان جاڭ جىجۇڭ دەرھال يېۋسىيېۋ بىلەن كورۈشۈپ، ئۈچ ۋىلايەت ۋەكىللىرىنىڭ بۇنداق سالاھىيىتىدىن ۋاز كېچىشنى ئىلتىماس قىلىدۇ. يېۋسىيېۋنىڭ كېلىشتۈرۈشى بىلەن ۋەكىللىرىمىز ۋاقتىنچە «خەلق ۋەكىلى» سالاھىيىتى بىلەن سوھبەتكە قاتنىشىشقا رازى بولىدۇ.17 - ئوكتەبىر كۈنى ئۈچ ۋىلايەت ۋەكىللىرى جاڭ جىجۇڭ بىلەن كورۈشۈپ، ئاۋال مەركەزنىڭ مەسىلىنى تىنچ يول بىلەن ھەل قىلىش توغرىسىدىكى كونكرېت پىكىر لايىھەسىنى بېرىشنى سورايدۇ. 18 - ئوكتەبىر كۈنى جاڭ جىجۇڭ ئۆز ۋەكىللىرى بىلەن ۋاقەنى ھەل قىلىش توغرىسىدىكى كورسەتمە لايىھەسىنى تۈزەيدۇ ۋە پىكىر ئېلىش كېڭەش كونسۇلىغا، ھەم تېلېگراممىا ئارقىلىق جياڭ جېشىغا مەلۇم قىلىدۇ. شۇ كۈنى ليۇزىروگ ئارقىلىق رەھىمجان سابىرھاجىغا ھەم لايىھەنى تاپشۇرىدۇ. رەھىمجان سابىرھاجى ليۇزىروگغا مۇنداق دەيدۇ: «بىز ئۈرۈمچىگە شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتىگە ۋاكالەتەن ۋەكىل بولۇپ كەلدۇق. مەركەز بىزنى قوزغىلاڭچى خەلقنىڭ ۋەكىلى دەپ قاراۋاتىدۇ. بۇ ئەسلى ئارزۇيىمىزغا ئۇيغۇن كەلمەيدۇ. بىز مەسئۇلىيەتنى ئۈستىمىزگە ئالالمايمىز. غۇلجىغا قايتىپ، يول - يورۇق سورىغاندىن كېيىن كېلىپ، سوزلەشسەك» دەيدۇ. ئەخمەتجان قاسىمى: - «ھازىر پۈتكۈل دۇنيا تېچلىنىشقا باشلىدى. بىز ھەر قانداق جايدا قان توكۈلۈپ، تېچلىقنىڭ بۇزۇلۇشىنى ھەرگىز خالىمايمىز»، دەيدۇ.

22 - ئوكتەبىر كۈنى ۋەكىللىرىمىز غۇلجا شەھرىگە قايتىپ كېلىدۇ. شۇ كۈنى ھوكۇمەت 113 - نومۇرلۇق قارار بىلەن ھەر يىلى 12 - نويابىر كۈنىنى ئىنقىلاۋىي بايرام كۈنى قىلىپ بەلگۈلەيدۇ، ھەم 114 - نومۇرلۇق قارار بىلەن: 1. مارشاللىق ھەربىي ئۇنۋان تەسىس قىلىش، 2. ھەربىي كومىتېت تەسىس قىلىش، ئىلىخان تورىنى رەئىسلىككە، ئىسھاقبەگنى، پالىنوۋنى، ئەخمەتجان قاسىمىنى، كېرىم ھاجىنى كومىتېت ئەزالىقىغا تايىنلاش، 3. ئىلىخان تورىگە مارشاللىق ئۇنۋانىنى بېرىش، 4. ھەربىي كومىتېتقا ھەربىي ئىشلارغا بىر تۇتاش رەھبەرلىك قىلىش ھوقۇقىنى بېرىش، 5. پالىنوۋ ئوتتۇرا يونىلىشكە، ئىسھاقبەك جەنۇبىي يونىلىشكە رەھبەرلىك قىلىش بەلگۈلىنىدۇ.

ھوكۇمىتىمىزنىڭ مانا بۇ قاراردىن ھېچ قانداق تەسلىمچىلىككە يول قويماسلىق قەتئىي ئىرادىسى ياققال كورۈنىدۇ.

13 - نويابىر كۈنى ۋەكىللەر ئىككىنچى قېتىم ئۈرۈمچىگە بارىدۇ. 14 - نويابىر كۈنى جاڭ جىجۇڭ ھەقىقىي يۈكسەك دەرىجىدىكى ئاۋتونومىيە ھوقۇقىنى تەلەپ قىلىش قانۇنىي ھەرىكەت دەپ، ئۇنى بىر ماددىلىق تەلەپنامىسى ئوتتۇرىغا قويىدۇ.

ماخمۇت ئەكرەم.
تاشكەنت شەھىرى.
(داۋامى بار).

بەزى ئاتالغۇلار ۋە مەراسىملار ھەققىدە

مەن بۇ ماقالامدا بەزى ئاتالغۇلار، ئۇيغۇر تۇرمۇشىدا قېدىمىي ئۇتمۇشتىن سېڭىپ، ئەنئەنىگە ئايلانغان مەراسىملار ھەققىدە توختىلىپ ئوتمەكچىمەن.

نېمىشكە ئۇزگىلەردەك ئوز مەدەنىيىتىمىز، تۇرمۇشىمىز، خەلق ئېغىز ئەدەبىياتىمىز ۋە رىۋايەتلىرىمىزدىن ئاساس ئالماستىن، باشقا خەق نېمە دەپ داپ دارا گلاتسا ئۇسسۇلنى ئۇيغۇرچە دەپ قالايمىقان دەسسەيمىز؟

«تۇرا» ھەققىدە ئالماسبېك خېلە چوڭقۇرلاپ تارىخنى يېزىپ باقتى. ئۇيغۇرلارنىڭ ۋە دۇنيانىڭ تارىخىدىن ئەڭ بولمىغاندا ئىپتىدائىي مەلۇماتى باركىشىلەرگە مەلۇمكى، شەرقتە ھىنگاندىن، غەرپتە قارا دېڭىزغىچە كوچۇپ، قونۇپ ژۇرگەن خەلق قەبىلىلەردە تۇر مۇنارغا ئىس سېلىش بىلەن، بۇ كەڭ ئاسىيەنىڭ 4 دىن 3 قىسمىدا تۇر مۇنارى قاپلاپ كەتكەنلىكتىن تۇرلار ئېلى - تۇرانىيە دەپ ئاتالغان. مۇنداق مۇئامما ھېچ قانداق بىر قۇشنىڭ ياكى قوتازدەك يوقاپ كەتكەن ھايۋاننىڭ نامى ئەمەس، ھازىرقى پەشتاقلار ھەممىسى قېدىمىدىكى تۇر مونارلىرىنىڭ سۇپەتلەنگەن ئۇلگىسى.

بىزدە «خان، بەگ، خاقان» دېگەن ئاتالمىلاردىن بۇرۇن «ئاقساقال» ئاندىن ئون ئۇيغۇر قەبىلىلىرى بىرلەشمىسىنىڭ سايلام بىلەن سايلانغان باشلىقىنى «ئۇلۇق» دېگەنىكەن. ئۇنىڭغا «بوساق» ناملىق كىشى «ئۇلۇق بوساق» يەنى ئون قەبىلىنىڭ باشلىغى دېگەن مەنادا قوللانغان بۇ نامىۇ كېيىنرەك ئەل بوساق، ئەل ماساقىمۇ ئايلانغان. نامى باشقا بولسىمۇ، ھەر بىر قەبىلە بىر ماساق، بىر ئوق، ئون ئوق، ئون ئۇيغۇر- ئون ئۇيغۇردىن كېلىپ چىقىپ، چوڭ ئىسىملىك كىشىگە كەلگەندە مىلادىدىن 22 ئەسىر ئىلگىرى چوڭ ئۇلۇق - ئۇلۇقۇم، چوڭ ئۇلۇقۇم، ئۇلۇق چوگام دېگەندەك ناملار ھەر قايسى قەبىلە ئارىسىدا ژۇر كوزۇلگەن، تومۇرى ئون ئوق - ئون قەبىلە ئۇيۇشقانلارنىڭ ئورتاق قوماندانىنىڭ نامى بولغانىكەن. ھازىرمۇ «ئەل مىساقتىن بېرى»، «مونۇ يەرلىك، ياكى مۇسۇلمانمەن» دېگەندەك ئىبارىغا ئايلانغان. ئون ئوق قەبىلىلىرى مىلادىدىن 40 ئەسىر بۇرۇن ئاتىغان «ئۇلۇق» ئاتالمىسى، پارچىلىنىش يۈز بەرگەندە، سىر بىلەن تاردۇ بىر بولەك، ئونغۇر بىلەن ئوتىغۇر بىر بولەك، ياغلاقار، ئادىزلار- ئۇيغۇر نامىنى ساقلاش بىلەن بۇ ئىككى - ئۈچتىن بولۇنگەن قەبىلىلەر باشلىغىنى «بەگ» دېگەن. بۇ ئۇلۇق دېگەندىن چوڭراق ئەمەلدارنى بىلدۇرگەن. كېيىن يەنە ئون ئوق مىلادىدىن 21 ئەسىر ئىلگىرى بىرلەشكەندە، «چوڭ ئۇلۇق» ئەۋلاتلىرى مىراسخورلۇق تۈزۈمىنى قوبۇل قىلىپ، بۇنىڭدىن 4 مىڭ يىل بۇرۇن «خان»، «تەڭرىقۇت»، «خاقان» (بۇنى چەت ئەللىكلەر تىلى كەلمەي قاغان دەۋالسا، بىزنىڭكىلەرمۇ ئۇ ئاتالمىنىڭ پېشىغا ئېسىلىپ، پۈتى يەرگە تەگمەي قالدى).

«تەڭرىقۇت» ئاتالمىسىدىن بۇرۇن تەڭرىتاغ - ئوتۇكەن دەپ ئاتالغان. كېيىن بۇ ئىككى نام بىر تاغنىڭ نامى بولۇپ، خىتايلار تەڭرىنى - تەننا، تاغنى سەن - شىيەن دېگەنلىكتىن مەنا تەرجىمىسى تەننا- سەن - بىزنىڭكىلەر ئوزگەرتىپ «تىيانشان» دەۋالغان. شۇ قېدىمىي زاماندا تارىم ۋادىسىدا ياشىغان ئەجداتلىرىمىز شەھەر، يېزا نامى بىلەن ئوزلىرىنى ئاتاتتى. تەكلىماكاننى قۇم باسقاندا (تەخمىنەن 10 مىڭ يىل بۇرۇن) سارى ئېرماق — سارى ئوگۈز - خۇاڭخې دەرياسى، ئوردوس يايلىغىنىڭ شىمالىدا بوش يايلاقلاردا ھازىرقى مۇڭغۇللارنىڭ، ياقۇت، خاقاس، قىرغىزلارنىڭ، مانجۇرلارنىڭ ئەجداتى قىتانلارنىڭ شالاڭ ئورۇنلاشقان قەبىلىرى بولغان ئېكەن. كوپ يەرلەر بوش تۇرغان، مانا شۇ جايغا قېدىمىي ئارىيانلاردىن ھىندستانغا، تارىم ۋادىسىغا كەلگەنلەر، تەكلىماكان پەيدا بولۇپ، موشۇ يەردىن ماللىرىنى ھايداپ ھىنگان تاغلىرىغىچە بارغان ئون ئوق - دەسلەپتە ئوزلىرىنى «ئۇيغۇر» دەپ ئاتىسا، غەرىپ ۋە خىتاي كارۋانلىرى ئون قەبىلىلەر دېگەندە، ئاقىبەت، خاقان - قاغانغا، تەڭرى تاغ - تىيانشانغا ئايلانغاندەك تۇرپان، قۇمۇلدىن ئورخۇن، سېلىنگا بويلىرىغىچە ياشىغانلار ھۇنلار- دەپ ئاتالغان. ھۇنلار - باياقى ئون ئوق ئەللىرىدىنمۇ كوچلۇك كەلگەن، ئالدىن ئۈچ قەبىلە: غويان، لان، سىبى ئاقساقاللىرى «تەڭرىقۇتلۇقنى» تەشكىل قىلىپ، شەرىققە ئاۋال كەڭگە ئېلىكتىن، كېيىن كەلگەن ئون ئوق بىلەن بىرلىشىپ، ھۇنلار ھوكۇمرانلىقىنى تەشكىل قىلغان. شۇڭلاشقا قەدىمكى ئۇيغۇر تىلىدا تومەن، ئۇيغۇر (ئون ئۇيغۇرلارنىڭ ئاساسلىق باش قەبىلىسى) ئاتالغۇلىرى قىزغىنى ئېلىپ، مەتيا - ئوغۇزخانىي تاپقان. شۇڭلاشقا ئوغۇزلار «ئوغۇزلارنىم» دېگەن، «مەتيا» دېگەن ئىسىم بەكەلىكلەردە ھازىرمۇ كوپ. شۇ مەنىدىكى خىتاي تارىخچىسى «مەتە» دېگەن. سىماچيەننىڭ: «ھۇنلارنىڭ بوتىگىدىن (مىلادىدىن) 22 ئەسىر بۇرۇن «چوڭ ئۈيى» دېگەن ئاقساقالى - خاقانى - بولغان. ھۇنلار شۇنىڭ ئەۋلادى» دېگەن تەرجىمە قىلغان. «ئۆلۈق» دېگەن خاس ئىسىم. ئۇنى تەرجىمە قىلغاندا «چوڭ» دېگەن خىتايلار ئۈيى - ئۈيىدى - دېگەن ئىبارىگىلىك بىلەن مەنا تەرجىمىسىنى كەلتۈرگەن.

ھەر قانداق ئۇيغۇرلاشقان ئاتالغۇلاردا (دۇنيا بويىچە) مىللىي مەنىسى بار ھەقىقەتلىك ئاساسى ئېكەن. مەسىلەن نور روز - «نۇر» دېگەن يورۇقلۇق، «روز» راۋۇ - روس، تۈپ - تۈز دېگەن مەنادىكى قەدىمكى سوز. «ز» ھەرپى «س غا»، «ك» ھەرپى «ق غا»، «ر» ھەرپى «ي» غا ياكى «ي» ھەرپى «ر» غا ئوزگىرىش قانۇنىيتى تىل گىرامماتىكىسى تەرىقىدە كورۇلۇپ كەلمەۋاتقان ھال! ئەگەر نوروز بايرىمىنى ئىرانلىق پارسلار ياراتقان، يەنى بايرام دەپ قوبۇل قىلغان بولسا، نېمىشقا ئۇيغۇر - ئوغۇز قەبىلىلىرى «نوروز بايرىمى» دەپ ئاتايدۇ - «ئەۋرۇز» دېگەن سوز ئىككى سوزنىڭ بىرىكمىسى، يەنى «ئەۋ» باھار دېگەننى، «روز» دېگەن بايرام دېگەننى ئۇقتۇرىدۇ. شۇنىڭدا بىزنىڭ ئەجداتلىرىمىز قايتا پارسچە باھار بايرىمى دەيمىز؟ ياق! بىزنىڭ ئەجداتلىرىمىز تارىخچى ئىران - تۇران باشمۇ - باش سوقۇش قىلغىنىغا 2600 يىل ئۆتتى. شۇنىڭدىن كېيىن، يەنى ئىسلام دىنىغا كىرگەندىن كېيىن پارس، ئەرەب مەدەنىيىتىنى خوشامەتكويى ئاخىرقى ئەمەلدارلار [illegible] بەزى شائىر ۋە ئەللامەلار ئۇيغۇر تىلىدا (جۇملىدىن تۈركىي تىلىدا) مەجبۇرىي كىرگۈزدى. بولۇپمۇ، سۇلتان سوتۇق بۇغرا خان ئىسلام دىنىنى ئۇيغۇر تىلىدا ئۈچۈن «دولەت دىنى» دەپ ئېلان قىلغاندىن كېيىن مەجبۇرىي مۇسۇلمانلاشتۇرۇش يۈرگۈزدى. [illegible]

مويونچۇر خاقان ئۇيغۇر تىلىنى دولەت تىلى قىلىپ، [illegible] ئۇيغۇر تىلىدا [illegible]. بۇ ھەقتە روس، تۈرك ۋە باشقا ئۇيغۇرشۇناس ئالىملار، رادلوۋ، مالوۋ، تىخونوۋ، [illegible] كىتاپلىرىدا [illegible] قەيت قىلغان.

ئەندى مەخسەتكە كەلسەك، شامان دىنى پۇتكۇل دىنلارنىڭ ئاتىسى 20 مىڭ يىللىق تارىخقا ئوتقا چوقۇنۇشتىن، [illegible] ئىختىرا قىلغان شامان (شام ئاتقۇچى) [illegible]

كىمگە بۇ پولاتتەك ئىسپات!

بىزدە بەزى تارىخچىلار «بورۇز («نوۋرۇز») بايرىمىدىن ئىرانلىق زەردۇش دىنىنىڭ ئىختىراچىسى زارا ئاستۇر تەرىپىدىن بەكىتىلگەن» دېگەن ئۇندۇرمىنى دۇنياغا تارقاتتى. ئەندى زارا ئاستۇر كىم؟ ئۇنىڭ دەپ ئاتىلىۋاتقان «ئاۋېستا» كىتاۋى 2500 يىلنىڭ مەھسۇلى ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلىسا ئېرى بارالمايدۇ. چۈنكى بۇ ئۇيدۇرما تارازا باسالمايدۇ. «ئاۋېستا»نىڭ ئاساسى «كاتا». «كاتانى مېدىيەلىكلەردىن (قارا دېڭىز بىلەن كاسپىي ۋە ئارال ئارىسى) شىمالىي ئىرانىمۇ ئوز دائىرىسىدە تۇتۇپ تۇرغان بەش- ئون مىڭ يىل ئاۋاللا شامانلار تەرىپىدىن ئۇن مىڭلىغان كالا تېرىسىگە قېدىمىي سوغىدا يېزىغىدا يازغان كىتاپتىن يارالغان. شۇ ئاۋېستادا ئىران تىلى يوق، ئۇيغۇر - تۈرك، يەنى تۇرالار تىلىدا، تۇرانىيە جۇغراپىيەسى قامىتاما قىلىنغان ھالدا يېزىلغان. ئەسلى زارا ئاستۇر ئوزىمۇ مېدىيەلىك. ئېنىق پارس ئەمەس. «زارا» ئوز ئىسمى «ئاستۇر» دېگەن «توكىچى» مەناسىنى بىلدۇرىدۇ. نامىدىن مەلۇمكى ئۇ كارۋان بېشى بولغان سوزامپاي ئوز ۋە باش، قاكشالىق، بەستى بىلەن بېشى يوغان ئادەم ئېكەن. ئۇ «كاتا» (شۇ مەزگىلدە ساكىيامۇنىمۇ بۇددانى ياراتقان) ئوتقا چوقۇنىدىغان كوپ قاتلاملىق پەلسەپە ئاساسىدا دىن ياراتقان. بۇ دىنىنىڭ كەڭ تارىلىشىغا كورول(فارائون ھېساۋىدىكى) كىروس شەرىققە ژۇرۇش قىلىش ئۈچۈن شەرقىنىڭ دىنىنى دولەت دىنى قىلىپ، شۇ ئارقىلىق زارا ئاستۇر دىنىغا ۋارىس بولۇپ قالغان. بۇددىنىمۇ مىلادىدىن 5 ئەسىر بۇرۇن پەقەت شەرقىي ھىندستان ۋە نېپالدىن ئوزگە يەرگە تارىمىغان ئېدى. ئاق ھۇن خاقانى قانىشقا بۇددا دىنىنى دولەت دىنى قىلىپ دۇنياغا تاراتقان.بۇددا دىنىنىڭ ئىختىراچىسى سىدىرخاتخانى كېيىن ساكىيامۇن دەپ (ئەرەپلەردىن ئىختىراچىلىرىنى پەيغەمبەر دېگەندەك) ساك - (مېدىيەدىن تاكى ئوتتۇرا ئاسىيە، ئۇيغۇرىيەنىڭ ئالتە شەھەر ئەتراپىغىچە ساك دەپ ئاتالغان قەبىلەر نامى)«يامۇن» دانىشمەن يەنى ساكلارنىڭ دانىشمىنى دېگەن مەنادىكى ئادەم ئېكەن. ئاق ھۇن قانىشقا خاقان بۇ ئوز ئادىمىمىز دېگەن ئاساسىدىمۇ بۇددا دىنىنى دولەت دىنى دەپ ئېلان قىلغان. شۇ ئوز زامانىسىدىن «كاتا»، «ئاۋېستا» كىتاپلىرىدا نورۇز، تۇرا دېگەن ئاتالمىلار بار ۋە شۇ دەۋىردىن تارتىپ پۇتكۇل تۈركىي مىللەتلەر نورۇز بايرىمىنى تويلاپ ئوتكەن.

دېمەكچىمەنكى، نورۇز بايرىمى پارسچە ئاتالما ئەمەس، بەلكى ئۇيغۇرچە ئاتالما. ئۇيغۇرلارنىڭ ئەجدادى تۇرالار بەكىتكەن بايرام!

ئەندى موشۇ پىكرىمىزنى ئېنىقلاشقا ئاسترونومىيە ئىلمىغا ئائىت كالېندار مەسىلىسىنى مىسالغا ئېلىشقىمۇ بولىدۇ. يېڭى يىل بىرىنچى يانۋاردا تەبەتتە 22 - دېكابىردىكىدەك، 21 - مارتتىكىدەك ۋە 22- ئىيۇندىكىدەك چوڭ ھادىسە بارمۇ، يىل بېشى قىلغىدەك، پۈتكۈل دۇنيانى ئىخرار قىلغىدەك نېمە خىسلەت بار؟ پەقەت شامانلار بەكىتكەن دىنى كوز قاراشىنىڭ، تەڭرىۋازلىقنىڭ بىرىنچىلىكىنى، تەبەت شۇناسلىقتىكى بىرىنچىلەردىن بولۇپ بايرام، كۈن تەرتىۋى ھەم خەلق ئاڭىنى ژۇگەنلەشتەك دەسلەپكىلەردىن بولۇپ قائىدە - قانۇن چىقىرىشتىمۇ(مەيلى، ئۇ كوپىنچە ستىخىيەلىك ھال دېگەن تەغدىردىمۇ) ئەڭ بۇرۇنقى دانىشمەن، تورت فىرىز: ئوت، ھاۋا، سۇ، تۇپراقنى ئاساس قىلىپ، كوكنى چوڭ تەگرى،تورت فىرىزنى كىچىك تەگرىلەر تۇتۇپ، ئىنسانلارنى بىر تەرتىپكە كەلتۈرۈشتىكى پائالىيەتلىرىنى يوققا چىقىرىش ئۈچۈن، (مەيلى مۇكەممەل كالېندار ۋە خرىستان دىنى دېگەن تەغدىردىمۇ) ئوزلىرىنى بىرىنچى ئورۇنغا كوتىرىشتىن ئوزگە نېمە بار؟

بىزنىڭ ئەجداتلىرىمىزدىن قالغان 22 - دېكابرغا توغرا كېلىدىغان «كۈزلۈك بايرام»، 21 - مارتقا توغرا كېلىدىغان «نورۇز بايرىمى»، 22 - ئىيۇنغا توغرا كېلىدىغان «سۇمۇز بايرىمى»كۈنلىرىنى ئاقىۋەت ئەۋلاتلىرىمىز بايرام قىلار دېگەن ئۈمىدنى ئۇچۇق ئېيتالايمەن!..

رەخىم ھەبىبى.

تارىخىي مەنبەلەرنىڭ كۆرسىتىلىشىچە، قامۇس، خىتايچە «سىيخەي» - دە شىمالىي دىلار يەنى شىمالىي ئۇيغۇرلار دېگەن مەنانى بىلدۇرىدىغان نام بىلەن يېزىپ كەلگەن. (مىلادىدىن بۇرۇن 7 - ئەسىردە). بۇلار ي، لۇ، چىن، ۋى، سۇڭ، شىڭ قاتارلىق ئالتە بەگلىكنى شەكىللەندۇرگەن. موشۇ ئالتە بەگلىك 7- ئەسىرنىڭ ئاخىرىغا كەلگەندە بىر - بىرى بىلەن بىرلىشىپ، قېرىنداش ئۇيغۇرلار، قىزىل دى، ئاق دى، ئېگىز دى دەپ ژۇرگۈزۈلگەن. كېيىنرەك تارىخچىلار تىل، ئۆرپ - ئادەتلىرىنى تەكشۈرۈپ، ئىككى گرۇپپىغا، يەنى قىزىل دى، ئاق دى ياكى (قىزىل ئۇيغۇر، ئاق ئۇيغۇر)لارغا بولۇپ، ئوغۇز قەبىلىلىرىگە مەنسۇپ دەپ يازغان.

مىلادىدىن ئىلگىرى 209 - يىلغا كەلگەندە باتۇر ئوغۇزخان ھۇن ئىمپېرىيەسىنى تەسىس ئەتكەندە، مەزكۇر دىلارنى باشقىلار قاتارىدا ھۇن ئىمپېرىيەسىنىڭ تەركىۋىگە ئېلىپ، بىرگە ياشاپ كېلىدۇ. بىراق مىلادى 1 - ئەسىرگە كەلگەندە ھۇنلار ئىچكى، تاشقى ئىزاھلار تۈپەيلى پارچىلانغاندا، ئاق دىلارمۇ ئايرىلىپ، ئوز ئالدىغا خانلىق قۇرۇپ، مۇستەقىل ياشايدۇ. دېمەك، بۇلار ھۇنلاردىن بولۇپ چىققانلىغى ئۈچۈن بەزى تارىخچىلار ئاق ھۇن دېيە يەنە باشقىلىرى توققۇز ئوغۇزلار دەپ ئاتاپ كەلگەن.

ئاق دىلار كىملەر؟

ئاق دىلارنىڭ چىرايى شەكلى ئاق، سۇزۇك بولغاشقا روما تارىخچىسى فېروكوفىس دىلارنى ئاق ھۇنلار دەپ ئاتىغان.ئاق دىلار ئىران ساسانلار سۇلالىسى بىلەن بىرلىشىپ (مىلادى 226 - 651 - يىللىرى) ھوكۇم سۇرگەن. ئۇلار بىر - بىرى بىلەن ئۇچەكىشىپ، ئاق دىلارنىڭ خانى ئاق سۇۋارخانىنى يېڭىدۇ. كېيىنرەك ئىران شاھى يېزدىگىر خانلىق تەختىگە چىققاندا يەنە ئوز ئارا ئۇرۇش قىلىپ، ئاق دىلارنىڭ خانى ئاق سۇۋارخانىنى ھالاك قىلىدۇ.

جۈملىدىن، ئاق دىلار خانى تۇرئامانخان ئىمپېراتور بولغاندا، (مىلادى 450 - 502 - يىللىرى) ناھايىتى كۈچەيگەن ئېدى. ئىران شاھى يېزدىگىر ئاق دىلارغا قارشى ئىككى قېتىم ئۇرۇش باشلايدۇ. بۇ ئۇرۇشلاردا تۇرئامانخان تەرىپىدىن تار - مار قىلىنىدۇ. شۇنداقلا يېزدىگىردىن كېيىن ئىرانغا شاھ بولغان پىيروزخان ھوكۇمرانلىق قىلغان زاماندا ئاق دىلارغا قارشى ئۇرۇشىش نەتىجىسىدە ئاق دىلار يەنە غالىپ كېلىدۇ. شاھ پىيروزخان ئاق دىلارغا ئەسىرگە چۈشىدۇ. لېكىن، پىيروزخاننىڭ ئىتتىپاقدىشى، روما ئىمپېرىيەسىنىڭ ئىمپېراتورى زېنۇن تەرىپىدىن ئاق دىلارغا ئولپان ھېساۋىدا پىيروزخان ئۈچۈن ئەۋەتىلگەن باھالىق بۇيۇملار بەدىلىگە پىيروزخان ئەسىردىن بوشۇتۇلىدۇ. ئامما، (مىلادى 457 - يىلى) پىيروزخان شەرقىي روما ئىمپېرىيەسىنىڭ ئىراندا تۇرۇشلۇق ئەلچىسى يوسىپۇ ھەمراھلىغىدا ئىرانغا ئالتۇن ياردەم قىلىپ، ئاق دىلارغا قارشى ئۇرۇش باشلايدۇ. بىراق، بۇ ئۇرۇشتىمۇ ئىران ئەسكەرلىرى تاقابىل كېلەلمەيدۇ. ئاق دىلار غالىپ كېلىپ، يەنە شاھ پىيروزخانىنى ئەسىرگە ئالىدۇ. ئەندى قايتىدىن ئەسىرگە چۈشكەن شاھ پىيروز كۆمۈچ پۇل بىلەن لىق تولغان قاپلار ژۈكلەنگەن 30 خېچىر سېلىق بېرىشنى ئوز ئۇستىگە ئالغان بولسىمۇ، ئەمەلىيەتتە 25 خېچىرغا ژۈكلەنگەن كۆمۈچ پۇلنى بېرەلىگەن. شۇنداقلا قوباد ئىسىملىك ئوغلىنى كۆرۈگە قويۇپ، ئىككى يىل تولۇق سېلىق تولەپ تۇرغان. مىلادى 424 - يىلى روما ئىمپېرىيەسىنىڭ ياردىمى بىلەن 3 - قېتىم ئاق دىلارغا قارشى ئۇرۇش باشلايدۇ. ئىران قوشۇنلىرى چېكاردىن ئوتۈشى بىلەن ئاق دىلار دۈشمەنگە قارشى تەييارلىغان ئۇستى نىقاپلانغان چوڭقۇر ئورەكلەرگە (ئورا) بايقىماي ئارقا - ئارقىدىن چۈشكەن ئىران قوشۇنلىرى ھەم شاھ پىيروزمۇ ھالاك بولىدۇ.

مانا موشۇنداق پاجەلىك يوسۇندا ھالاكەتكە ئۇچرىغان ئىرانلىقلار يەنىمۇ ئېغىر سېلىق تولەشكە مەجبۇر بولىدۇ ھەم مەرۋەشاھجاھان شەھىرىنىمۇ ئىستىلا قىلغان ئاق دىلار غەلبىدىن كېيىن كابۇلنى(ئاۋغانىستان)، ھىندستاننىڭ پەنجاپ ۋادىسىنى ئېگىلەيدۇ. كېيىن قارا قورۇمدىن ئۆتۈپ، خوتەن، يەكەن، قەشقەر، كۇچار قاتارلىق خانلىقلارنى ئاۋۋالاردىن تارتىپ ئېلىپ، ئاۋار ئۇيغۇر خانلىغىنى سىقىپ چىقىرىپ، يەرلىك خەلقنى ئازات قىلىدۇ. دېمەك، پەزىلەتلىك، جەڭگىۋار تەشكىلاتچى، باتۇر تۇرئامانخان خانلىق قىلغان دەۋردە (مىلادى 450 - 502 - يىللىرى)ئاق دى(ئوغۇزلىرى)نىڭ زېمىن دائىرىسى ئىچكە ئوتتۇرا ئاسىيە، ئىراننىڭ شەرقىي قىسمى، ھىندستاننىڭ شىمالىي قىسمى ۋە تارىم ۋادىسىنىڭ بىر قىسمى كىرگۈزۈلگەن ئېدى.

ئىسمائىل ئەۋەرى،
تارىخچى.

هازىرقى ئۇيغۇر روھىيەت قۇرۇلمىسى توغرىلىق بەزى ئويلار

(ئاخىرى، بېشى ئۆتكەن ساندا)

قۇتتۇلغىلى بولمايدىغان بىر خىل بوھران تۇيغۇسى ئۇلارنىڭ ئۆزىگە بولغان روھىي بېسىمىنى كۈچەيتىپ باردى. جەمىيەتنىڭ ئاساسىي ئېقىمىدىن ئايرىلىپ قېلىشتەك رەھىمسىز رېئاللىق ئۇلارنىڭ روھىي دۇنياسىدا بوشلۇق ھاسىل قىلىپ، مەھرۇملۇق ئازاۋىنى يەنىمۇ ئېغىرلاشتۇردى. پېسخىكا نورمالسىزلىقى بۇ مىللەتنىڭ نوۋەتتىكى مەنىۋىي كېسىلىنى ئاشكارىلاپ قويدى.

جاۋاھىرلال نېھرو مەشھۇر ئەسىرى «ھىندستاننىڭ بايقىلىشى»دا، ھىندى مىللىتى ئېغىر ھالدىكى پېسخىكا كېسىلىگە گىرىپتار بولدى. بۇنى ئۇلارنىڭ 300 ژىلدىن بۇيانقى روھىي بوھرانى كەلتۈرۈپ چىقاردى، دەپ يازغان ئىدى.

دەرۋەقە، ئىنسانىيەت مەدەنىيەت تارىخىدا مەلۇم بىر مىللەتنىڭ مەدەنىيىتىنى ئۆزىنىڭ تەرەققىيات ئىقتىدارىنى يوقاتقاندىن كېيىن، خېلە ئۇزۇن مەزگىلگىچە تەدرىجىي زەئىپلىشىش، ھالسىراش ۋە تىركىشىش باسقۇچىنى بېشىدىن كەچۈرىدىغانلىقى ھەممىگە مەلۇم. قەدىمكى يۇنان مەدەنىيىتىگە بىۋاستە ۋارىسلىق قىلغان رىم مەدەنىيىتىنى رىم ئىمپېرىيەسىنىڭ پارچىلىنىشىغا ئەگىشىپ، تەخمىنەن مىڭ ژىلغا يېقىن تەدرىجىي زەئىپلىشىش جەريانىنى بېشىدىن ئۆتكەزگەنلىكى دەل شۇنىڭ جۈملىسىدىندۇر. ئۇنداقتا مىللىي روھتىكى زەئىپلىشىشنىڭ سەۋەبى نەدە؟ ئارنولد تويىنبي «تارىخ تەتقىقاتى» ناملىق ئەسەرىدە مۇنداق دەپ يازىدۇ: «زەئىپلىشىش - ئىجادىيەت كۈچىنىڭ يوقاتقانلىقىدىن، بولۇنۇش جەريانىنىڭ باشلانغانلىقىدىن ۋە ئۆزىنى ئۆزى بەلگۈلەش ئىقتىدارىدىن مەھرۇم قالغانلىقىدىن دەرەك بېرىدۇ. زەئىپلىشىشنىڭ سەۋەبى ماددىدا ئەمەس، روھىيەتتە، سىرتقى ئامىللاردا ئەمەس، ئىچكى ئامىللاردا بولىدۇ. زەئىپلىشىش ئىچكى كېسەللىكتىن كېلىپ چىقىدۇ. بەلكى مۇقەررەر ھالدا ھادىسە سۈپىتىدىكى ماددىي سەۋەبلەردىن ئاۋال يۈز بېرىدۇ».

شۇنىسى ئېنىقكى، جەمىيەتشۇناسلىق ئىلمىنىڭ تەتقىقاتىدىن قارىغاندا، پېسخىكا نورمالسىزلىقى ھازىرقى يۇكسەك دەرىجىدە ئىجتىمائىيلاشقان جەمىيەتنىڭ مەھسۇلى. بۈگۈنكى زامانىۋى دۇنيانىڭ رەڭمۇ - رەڭ ئىختىرالىرى ئىچىدە ياشاۋاتقان ھەر بىر شەخس، كوللېكتىۋ ۋە مىللەتنىڭ روھىي قاتلىمىدا مۇئەييەن دەرىجىدىكى پېسخىكا نورمالسىزلىقىنىڭ ئالامەتلىرىنى ھېس قىلغىلى بولىدۇ. بولۇپمۇ، غەرب جەمىيىتى بۇ نۇقتىنى مەلۇم جەھەتلەردىن مۇئەييەنلەشتۈردى. ھالبۇكى، ھازىرقى غەرب جەمىيىتىدە كۆرۈلۈۋاتقان پېسخىكا نورمالسىزلىقى ھادىسىسى بىلەن ئۇيغۇر جەمىيىتىدىكى پېسخىكا نورمالسىزلىقىنىڭ خاراكتېرى، خۇسۇسىيىتى ۋە كېلىپ چىقىش سەۋەبلىرى ئوخشىمايدۇ. ئاۋادا غەرب دۇنياسىدا كۆرۈلۈۋاتقان پېسخىك نورمالسىزلىقنى يۇكسەك دەرىجىدە ئىجتىمائىيلاشقان جەمىيەت بىلەن ئادەملەر ئوتتۇرىسىدىكى ياتلىشىشنىڭ، تېخىمۇ توغرىراقى، ماددىي تويۇنۇش بىلەن روھىي قاغجىراشنىڭ مەھسۇلى دېيىلىدىغان بولسا، ئۇ چاغدا ئۇيغۇر جەمىيىتىدە يۈز بېرىۋاتقان پېسخىك نورمالسىزلىقنى بىر خىل يوقىتىش ۋە مەھرۇملۇق تۇيغۇسىنىڭ بىۋاستە نەتىجىسى دېيىشكە بولىدۇ. [illegible]

[illegible]

لۇشۇن ئۆز دەۋرىدە «ئا» نويرىلىق تارقىلىق شىنخەي ئىنقىلابىنىڭ ئالدى - كەينىدىكى خىتاي جەمىيىتىدىكى بېنورمال پېسخىك كېسەللىك تىپىنى سىزىپ كۆرسەتكەن ئىدى. لاۋشې 40 - ژىللارغا كەلگەندە، «تۆت ئەۋلات بىر ئۆيدە» (تۆت ئەۋلاد [illegible]) ناملىق ئەسىرىدە ياپونىيەنىڭ تاجاۋۇزچىلىق ئۇرۇشىدىن ئۆزىنىڭ روھىي تەڭپۇڭلۇقىنى يوقاتقان بىر تۈركۈم كىشىلەرنىڭ پاسسىپ روھىي ھالىتىنى ۋە بېنورمال پېسخىك كېسەللىكىنى تەسۋىرلەپ بەرگەن ئىدى. مەزكۇر ئەسەردىكى [illegible] خىتايلارنى ۋەھشىيلىك بىلەن قىرغىن قىلغانلىقىنى كۆرۈپ، چىداپ تۇرالماي، قاتتىق ۋارقىرايدۇ: «قېنى، [illegible]». مانا بۇ 1930 - 1940 - ژىللاردىكى ھايات - ماماتلىق [illegible] كەلتۈرۈپ چىقارغان خىتايلارنىڭ خاراكتېرلىك پېسخىكا نورمالسىزلىقى ئىدى. [illegible]

[illegible]

ئەندى ئەسىر ھالقىش ھارپىسىدا تۇرۇۋاتقان مىللىتىمىزنىڭ نوۋەتتىكى پېسخىك ھالىتىگە نەزەر تاشلىساق، [illegible]

بېنورماللىقنى شەكىللەندۈرۈۋاتقانلىقىنى ھېس قىلىمىز. پروتوكول مىللەتنىڭ روھىيىتىدە كۆرۈلۈۋاتقان ئەكىگۈزلىك ئۇلارنىڭ ئۆز جۇدىدا تۈرلۈك [illegible] قاتماق؟ دەرۋەقە، قۇتۇلغىلى بولمايدىغان بىر خىل بوھران تۇيغۇسى ئۇلارنىڭ ئۆزىگە بولغان روھىي بېسىمىنى بارغانسېرى كۈچەيتىپ باردى. جەمىيەتنىڭ ئاساسىي ئېقىمىدىن سىقىپ چىقىرىلىشتەك رەھىمسىز رېئاللىق ئۇلارنىڭ روھىي دۇنياسىدا بوشلۇق ھاسىل قىلىپ، مەھرۇملۇق ئازاۋىنى يەنىمۇ ئېغىرلاشتۇردى. پېسخىكا نورمالسىزلىقى بۇ مىللەتنىڭ نوۋەتتىكى مەنىۋىي كېسىلىنى ئاشكارىلاپ قويدى.

ئۆزىنى ئۆزى بەلگىلەش ئىقتىدارىنى يوقاتقانلىقنى ھېس قىلىش، «تاشلاندۇق بالا»غا ئوخشاش روھىي غېرىبلىق ۋە ئۈمىدسىزلىك ئازابى تارتىش، ئۆزى بىلەن كۈچ سىنىشىۋاتقان چوڭ مەدەنىيەت تېپى ئالدىدا ئۆزىنى كۈچسىز، ئەرزىمەس نەرسە دەپ قاراپ، [illegible] بىر خىل قۇتۇلغىلى بولمايدىغان مەھرۇملۇق تۇيغۇسىغا مۇپتىلا بولۇش، قورقۇش ۋە ئەندىشە ئىچىدە كۈن ئۆتكۈزۈش، ئۆزى توقۇغان خام خىياللىرىغا ئۆزى ئىشىنىپ قېلىپ، خۇددى كېچە قاراڭغۇلۇقتىن قورققان ئادەم ناخشا ئېيتىش ئارقىلىق ئۆز قورقۇنچىنى يوقاتماقچى بولغىنىدەك، كۆز ئالدىدىكى رەھىمسىز رېئاللىققا پەرۋا قىلماسلىق ھالىتىگە كىرىۋېلىپ ئۆزىنى بەزلەش، ئۆزىنى چوڭ كىلىماتنىڭ يۈزلىنىشى بىلەن ئەمەس، بەلكى كۆز ئالدىدىكى ئاللىقاچان كونىراپ كەتكەن مۆھتىنىڭ تەلىۋى بىلەن ئۆلچەش، ژىراقتىكى ئۆزىگە مەڭگۈ تالىق بولمايدىغان غايەۋىي نەرسىلەرگە مەھلىيا بولۇپ ياشاش، ئۆز ئورنىتىسىدىن چىقىپ كېتەلمەسلىك ...

مانا بۇلارنىڭ ھەممىسى مىللىتىمىزنىڭ نوۋەتتىكى غەيرىي نورمال پېسخىك ھالىتىنىڭ مۇئەييەن بىر تەرىپىدۇر. يازغۇچى مەتتىمىن ھوشۇر «بۇرۇت ماجراسى» قاتارلىق بىر يۈرۈش ھېكايىلىرى ئارقىلىق مىللىتىمىزنىڭ روھىيەت بوشلۇقىدىكى موشۇنداق پېسخىك بېنورماللىقنى چوڭقۇر يورۇتۇپ بەردى. نەچچە مىڭ ژىللاردىن بۇيان داۋاملىشىپ كەلگەن بۇرۇت قويۇش ئادىتى قانداقلارچە كىشىنى قورقۇنۇشقا ۋە ئەندىشىگە سالىدىغان، تاكى قىرقىۋەتمىگىچە كۆڭۈل ئارامىغا چۈشمەيدىغان ۋەھىملىك نەرسىگە ئايلىنىپ قالدى؟

كورۇپ تۇرۇپتىمىزكى، پېسخىكا نورمالسىزلىقى كۆپىنچە ھاللاردا ئادەمنىڭ ئۆز روھىي تەڭپۇڭلۇقىنى يوقىتىشىدىن كېلىپ چىقىدۇ. مىللىتىمىزنىڭ روھىي قاتلىمىدا كۆرۈلۈۋاتقان بىر قىسىم پېسخىك كېسەللىكلەرمۇ دەل ئۇلارنىڭ كۈچلۈك مەدەنىيەت رىقابىتى ئالدىدا ئۆزىنىڭ پېسخىك مۇۋازىنىتىنى تەڭشەلمىگەنلىكىدىن، قىرىلارچە ئېھتىياتچانلىق بىلەن بالىلارچە تەنتەكلىككە مۇپتىلا بولغانلىقىدىن، ئۆزىدىكى مەنىۋىي ئاجىزلىقلارنى يېڭەلمەيۋاتقانلىقىدىن كېلىپ چىققان. مىللەتنىڭ روھىيەت قۇرۇلمىسىدا بىخلاۋاتقان بۇنداق بېنورمال پېسخىك ئۇسمىلەر ئۇلارنىڭ كەيپىياتىنى تىنىمسىز تاتىلاپ، غاجاپ، ۋۇجۇدىدىكى مەنىۋىي قۇۋۋىتىنى كۈنسايىن خورىتىپ، ئۆز سايىسىدىن ئۆزى ئۈركۈيدىغان، رېئال ئەمەلىيەتتىن ئۆزىنى چەتكە ئالىدىغان، رىقابەتتىن قاچىدىغان پاسسىپ پېسخىك ھالەتنى پەيدا قىلىپ قويىدۇ.

بىر مىللەتنىڭ مەدەنىيەت ئېكولوگىيەسى شۇ مىللەتنىڭ جۇغراپىيەلىك سەھنىسى ھېساپلانغان تەبىئەت ئېكولوگىيەسى بىلەن زىچ باغلانغان بولىدۇ. تەبىي ئېكولوگىيەنىڭ بۇزۇلۇشى مىللىي مەدەنىيەت ئېكولوگىيەسىدە جىددىي بوھران كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ. تارىم ئويمانلىقىنىڭ كۈنسايىن ناچارلىشىۋاتقان ئېكولوگىيەلىك تەكۈزلىكى مىللىتىمىزنىڭ نوۋەتتىكى مەنىۋىي يوقىتىشىنى يەنىمۇ ئېغىرلاشتۇرۇپ باردى.

ئېكولوگىيە مەسىلىسى دۇنيادا خاراكتېرلىك چوڭ ماۋزۇ بولۇپ قالدى. ئىنسانىيەت بىلەن تەبىئەت ئوتتۇرىسىدىكى ياتلىشىش ھازىرقى زامان ئادەملىرىگە تولدۇرۇۋالغۇسىز روھىي ئازاپلارنى ئېلىپ كەلدى. بۇزۇلغان تەبىئەت ئاخىرقى ھېساپتا ئۇلارنى ئارتۇقى بىلەن جازالىدى. ئىنسانىيەت ئۆزى ئاپىرىدە بولغان، ئاۋۇغان، شۇنداقلا ئۆز «جەننىتى» قۇرۇپ چىققان يەر شارىدا ئۆزلىرىنى ژىتىم ۋە تەنھا ھېس قىلىدىغان بولدى.

مىلادىدىن ئىلگەركى 5 - ئەسىردە ھىرودىت مىسىرغا سەپەر قىلىپ قايتىشىدا مۇنداق بىر تەسىراتقا كەلگەن: «مىسىر نىل دەرياسىنىڭ سوغىسى». خۇددى شۇنىڭغا ئوخشاشلا تارىم ئويمانلىقىغا دۇملەنگەن ئۇيغۇر مەدەنىيىتىمۇ تارىم دەرياسىنىڭ سوغىسىدۇر. نەچچە مىڭ ژىللاردىن بۇيان قۇرۇم ۋە تەڭرىتاغلىرىدىن ئېقىپ چۈشكەن سانسىزلىغان دەريا - تاراملار تارىم دەرياسىدا بىر - بىرىگە قوشۇلۇپ، ئىچكى قۇرۇقلۇقتىكى ئەڭ چوڭ دەريانى ھاسىل قىلغان. مانا موشۇ ئانا دەريا ئۆزىنىڭ ئۈزۈلمەس ئېقىمىغا تايىنىپ، بۇ قاغجىرىغان چوڭقۇرلۇقنى سۇغۇرۇپ كەلگەن. يېرىم چەمبەر ھاسىل قىلىپ ئاقىدىغان تارىم دەرياسى تەكلىماكان چۆلىنى قوچاغلاپ ئۆز ھاۋزىسىدا يېشىل كورىدور ھاسىل قىلغان. ئۈزۈلدىن ئۈزۈلۈپ سوزۇلغان بۇ توغراقلىق كورىدور تەكلىماكان چۆلىنىڭ داۋاملىق كېڭىيىشىنى كونترول قىلىپ، ئەتراپىدىكى بوستانلىقلارنىڭ مەۋجۇتلىقىنى كاپالەتكە ئىگە قىلىپ كەلگەن.

تارىم ئويمانلىقى بىلەن جۇڭغار ئويمانلىقىنى قورشاپ تۇرغان تەڭرىتېغى، قۇرۇم تېغى ۋە ئالتاي تاغلىرى ئىچكى قۇرۇقلۇق چول ئىقلىمىغا مەنسۇپ بۇ ماكاننى ۋە ئۇنىڭ مۇھىتىنى نەمدەپ تۇرغۇچى تەبىي تەگشىگۈچ بولۇپ، ئۇلار جۇغراپىيەلىك جەھەتتىن بىر - بىرى بىلەن چەمبەرچاس باغلىنىپ كەتكەن. موشۇ تاغلارنىڭ چوققىسىدا قىش - ياز كەتمەيدىغان قار - مۇزلار گويا بىر تۈگىمەس قۇۋۋەتكە ئوخشاش تارىم ئويمانلىقىغا قاراپ ئاقىدىغان دەريا - تاراملارنى زورۇر بولغان سۇ مەنبەسى بىلەن تەمىنلەپ كەلگەن. شۇڭلاشقا قۇملۇق، بوستانلىق ۋە تاغ تىزمىسىدىن ھاسىل بولغان ئۈچ قاتلاملىق جۇغراپىيەلىك مۇھىت بۇ رايوننىڭ ئۆزىگە خاس تەبىئەت ئېكولوگىيەسىنى شەكىللەندۈرگەن. مانا موشۇ تەبىي ئېكولوگىيەدە پارلاق تارىم مەدەنىيىتى يارىتىلغان ۋە بۈگۈنگىچە داۋاملىشىپ كەلگەن.

قېدىمدىن بۇيان تارىم ۋادىسىدا ياشاپ كەلگەن ئەجداتلىرىمىز پايانسىز قۇملۇقلار ۋە سۇر رەڭ بارخانلاردىن پەيدا بولىدىغان بىر خىل قورقاق ھېسسىياتى بىلەن زېرەكلىك كەيپىياتىنى تارىم دەرياسى ھاۋزىسىدىكى مۇنبەت بوستانلىقلارنىڭ يېشىللىق كۈيى بىلەن نەمدەپ ۋە تەڭشەپ كەلگەن. شۇڭلاشقا تارىم ئويمانلىقىغا دۇملەنگەن ئۇيغۇر مىللىتىنىڭ مەنىۋىي تىندۇرمىسى بىلەن بۇ رايوننىڭ تەبىئەت ئېكولوگىيەسى ئوتتۇرىسىدا بىر - بىرىنى شەرت قىلىدىغان ئەبەدىيلىك ئورگانىك باغلىنىش ھاسىل بولغان. ھالبۇكى، بۇنداق ئىچكى ئورگانىك باغلىنىش ھازىرقى زامانغا كەلگەندە، بولۇپمۇ، يېقىنقى يېرىم ئەسىردىن بۇيان ئېغىر دەرىجىدە بۇزۇلۇپ تاشلاندى.

دەرۋەقە، بىر مىللەتنىڭ مەدەنىيەت ئېكولوگىيەسى، شۇ مىللەت ياشاپ كەلگەن جۇغراپىيەلىك رايوننىڭ تەبىي ئېكولوگىيەسى بىلەن زىچ باغلىنىشلىق بولىدۇ. تەبىئەت ئېكولوگىيەسىنىڭ بۇزۇلۇشى مەدەنىيەت ئېكولوگىيەسىگە بوھران ئېلىپ كېلىدۇ. تارىم ئويمانلىقىنىڭ كۈندىن - كۈنگە ناچارلىشىۋاتقان ئېكولوگىيەلىك تەكۈزلىكى بۇ مىللەتنىڭ روھىيەت قۇرۇلمىسىغا ناھايىتى ئېغىر يوقىتىشلارنى ئېلىپ كەلدى.

ۋاھالەنكى، بىزدە تېخى چوڭقۇر دەرىجىدە ئېكولوگىيەلىك مۇھىتنى ئاسىراش ئېڭى تۇرغۇزۇلمىدى. كۈندىن - كۈنگە ناچارلىشىۋاتقان تەبىئەت ئېكولوگىيەمىزنى ئۆزگەرتىش، ياخشىلاش لايىھەسى كەسكىن كۈن تەرتىپكە قويۇلمىدى. موشۇ خاتالىقىمىز ئۈچۈن كەلگۈسى ئەۋلاتلار تۆلەيدىغان غايەت زور بەدەللەرنىڭ ۋەھىمىسى ھېس قىلىنمىدى. بۇ تۇپراقتا نەچچە مىڭ ژىللاردىن بۇيان ئەجداتلىرىمىز ياشاپ كەلگەن. بۈگۈن بىز ياشاۋاتىمىز، كەلگۈسى ئەۋلاتلىرىمىزمۇ چوقۇم بۇ يەردە ياشىشى كېرەك. سۇ مەنبەسىگە ئەگىشىپ ئۇ ياقتىن بۇ ياققا تىنىمسىز يۆتكىلىپ، ئۇزۇن تارىخلارنى بېشىدىن كەچۈرگەن لوپنۇر كۆلى نېمە ئۈچۈن موشۇ ئەسىرىمىزدە، بىزنىڭ كۆز ئالدىمىزدا قۇرۇپ كەتتى؟ تارىم دەرياسىنىڭ ھاۋزىسىدا ئەسىر - ئەسىرلەردىن بۇيان يېشىل كورىدور ھاسىل قىلىپ، تەكلىماكان قۇملۇقىنىڭ كېڭىيىشىنى توساپ تۇرغان تەبىي توغراقلىقلار قانداقلارچە نەچچە ئون ژىل ئىچىدىلا زور دەرىجىدە ۋەيران قىلىپ تاشلاندى؟ ئالتۇنتاغدىكى دۇنيادا كام ئۇچرايدىغان قىممەتلىك ياۋايى ھايۋانلارنىڭ نەسلى قانداق قىلىپ قۇرۇتىۋېتىلدى؟ دۇنيانىڭ ئوگۈزىسى دەپ ئاتالغان پامىر ئېگىزلىكىدىكى مۇزلۇقلارنىڭ ئورنى نېمە سەۋەپتىن بارغانسېرى ئېگىزلەپ كەتتى؟ نەچچە مىڭ چوڭقۇرلۇقتىلا كارىز سۇلىرى شىلدىرلاپ ئاقىدىغان بۇ زېمىندا نېمىشكە يەر ئاستى سۇ يۈزى يۈز مېترلاپ تۆۋەنلەپ كەتتى؟..

شەك - شۈبھىسىزكى، تەبىئەت ئېكولوگىيەمىزدىكى غايەت زور يوقىتىش مىللىتىمىزنىڭ نوۋەتتىكى روھىي مۇۋازىنىتىنىڭ تەكۈزلىكىنىمۇ تەۋرىتىپ تاشلىدى. تەبىي مۇھىتتىكى قۇرغاقلىق، ژىلدىن - ژىلغا ئېغىرلىشىۋاتقان قۇملىشىش، تېرىلغۇ يەرلەرنىڭ ئۈنۈمسىزلىنىشى، سۇ مەنبەلىرىنىڭ ئازىيىشى، تەبىي ئاپەتلەرنىڭ كۈنسايىن كۆپىيىشى، تارىختا ئەزەلدىن كۆرۈلۈپ باقمىغان غەلىتە، غەيرىي نورمال كېسەللەرنىڭ پەيدا بولۇشى، مەھسۇلاتلار سۈپىتىنىڭ ئۆزگىرىپ كېتىشى قاتارلىق تۈرلۈك - تۈمەن بېنورمال ھادىسىلەر مىللىتىمىزنىڭ روھىي بېسىمىنى بارغانسېرى ئېغىرلاشتۇرۇپ، تەبىئەت ۋە جەمىيەت بىلەن بولغان ياتلىشىشنى يەنىمۇ كۈچەيتىپ باردى. تارىختا لوپنۇر كۆلىنىڭ بىر قانچە قېتىم ئورۇن يۆتكىشى ئۇنىڭ ئەتراپىدىكى كرورەن قاتارلىق بىر قانچىلىغان پارلاق مەدەنىيەت ئوچاقلىرىنى ۋەيران قىلغان. لېكىن بۇ كۆل تارىم دەرياسىنىڭ تىنىقىدىن نەپەس ئېلىپ، سۇ مەنبەسىگە ئەگىشىپ داۋاملىق يۆتكىلىپ تارىم مەدەنىيىتىنى موشۇ ئەسىرگە ئۇلىغان. موشۇ ئەسىرنىڭ باشلىرىدىلا (ئۆتكەن 20 - ئەسىرنى دېمەكچى. تەھرىرات) ئاۋرېل ستېين، سۋېن ھېدىن قاتارلىق غەرب ئېكسپېدىتسىيەچىلىرى لوپنۇر كۆلىدە ئۇيغۇر بېلىقچىلىرىنىڭ بىر ئادەم ئارانلا كۆتەرگىدەك بېلىقلارنى قۇچاغلاپ تۇرغان سۈرەتلىرىنى تارتىپ قالدۇرغان. ئارىدىن بىر ئەسىرمۇ ئۆتمەيلا بۇ كۆلدە بېلىق تۇرماق، سۇمۇ غايىپ بولدى. بىز ئېپادىسىز رەۋىشتە تارىم سۈيىنىڭ بارا - بارا ئازىيىۋاتقانلىقىغا، ئەلمساقتىن بۇيان قۇرىماي كەلگەن قېدىمىي كۆلنىڭ ئەندىلىكتە ئەڭ ئاخىرقى بىر تامچە سۈيىنىڭمۇ قۇرۇغانلىقىغا شاھىد بولدۇق.

قىسقىسى، 20 - ئەسىردە ئېرىشكەن بارلىق خۇشاللىقىمىز ۋە ئازاۋىمىز، نەتىجىمىز ۋە يوقىتىشلىرىمىز، تەلپۈنۈشلىرىمىز ھەم كاڭگىراشلىرىمىز، ئوڭۇشسىزلىقىمىز ھەم ئۆرۈنۈشلىرىمىزدىن ھاسىل بولغان مۇرەككەپ روھىي قۇۋۋىتىمىز بىلەن يېڭى 21 - ئەسىرگە قەدەم تاشلىدۇق. تارىخ ھېچ قاچان كۆز يېشىغا ئىشەنمەيدۇ. ئۇنى پەقەتلا غالىپلار يېتەكلەپ ماڭىدۇ. 21 - ئەسىرنىڭ مۇرەسسەسىز رىقابىتى بىلەن رەھىمسىز رېئاللىقى بارلىق خەلقلەرنىڭ ئالدىغا قېچىپ قۇتۇلغىلى بولمايدىغان چوڭ سىناقنى ھازىرلىماقتا. بىزنىڭ ئەشۇ سىناقنى قوبۇل قىلماقتىن باشقا ئامالىمىز يوق. رېئاللىقنى ئېتىراپ قىلىش - مانا بۇ بىزنىڭ مەيدانىمىزدۇر!

ئەسەد سۇلايمان،
ش ئۇئار ئۇنىۋېرسىتېتى ئەدەبىيات فاكۇلتېتىنىڭ دوتسېنتى، دوكتور.

21 - ئەسىردىكى ۋەھشىلىكلەر

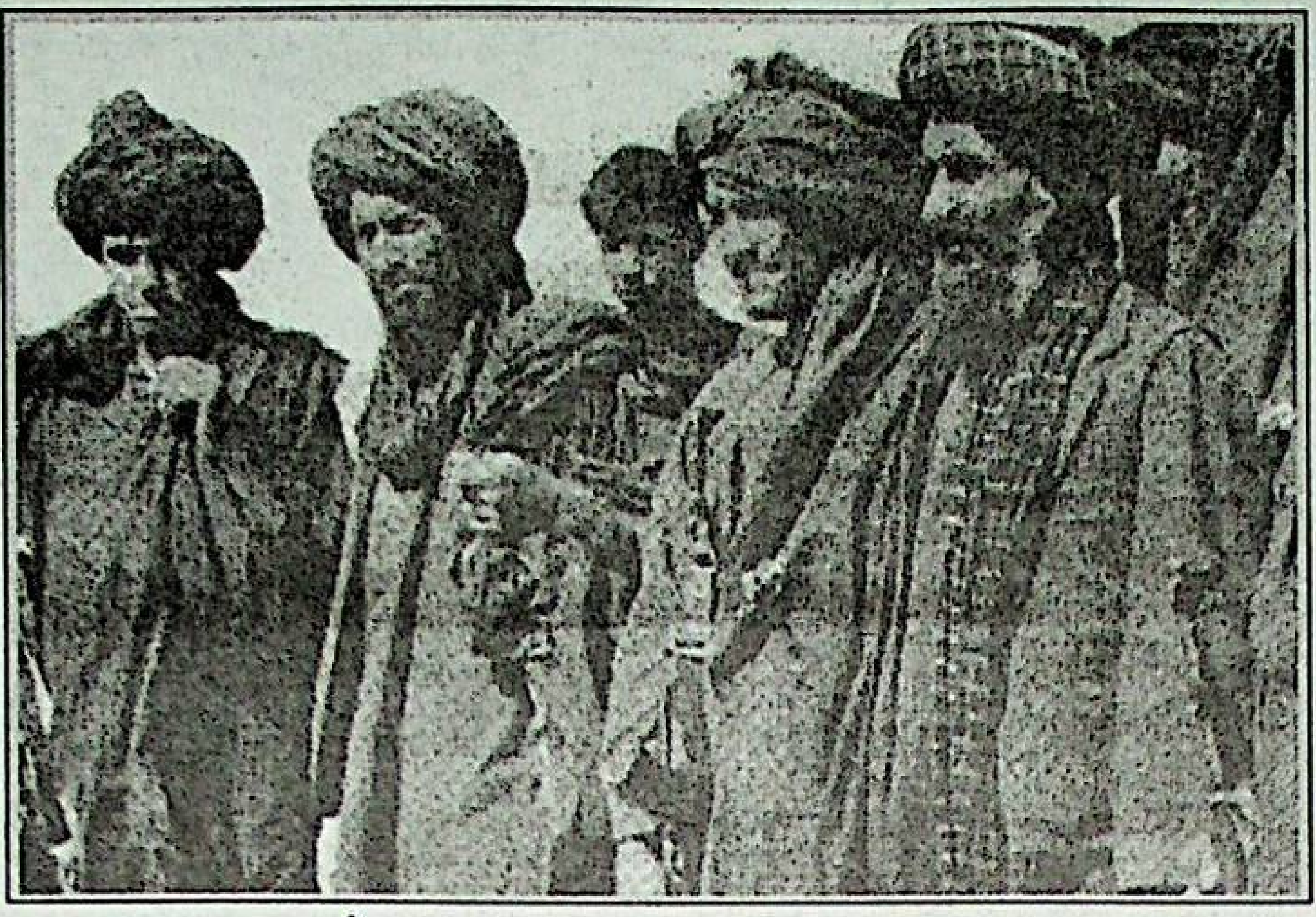

تۈرمىگە قامىلىدۇ».ئۇززۇن ۋە ئورتىچە ئۇزۇنلۇقتىكى چاچ قويغانلارمۇ جازالىنىدۇ، چۈنكى ئانگلىيە ۋە ئامېرىكا مودىسىنى يوقىتىشنى بۇيرۇيدىغان يەنە بىر بۇيرۇق ئەيپكارلارنى قاماشنى ۋە چاچلىرىنى چۈشۈرۈشنى تەلەپ قىلىدۇ. بۇنىڭدىن كېيىن مەملىكەتنىڭ بارلىق چوڭ ياشتىكى ئەرلىرى پەيغەمبەرنىڭ «تالىپچە» تاشقى قىياپىتىگە يېقىنلىشىشى توغرىلىق بۇيرۇق چۈشىرىلگەن. مەمۇرىيەتنىڭ ئوزى ئۈلگە كورسەتمەكتە. نازارەتچىلەر مۇنتەزىم رەۋىشتە شەرىئەتنىڭ تالىپلار يولغا قويغان تەبىرى، يەنى قۇرئانغا مۇۋاپىق، لېكىن ئۇلارنىڭ كۈچ چىقىرىشى بىلەن قايتىدىن ئىشەنگەن ۋە تۈزىتىلگەن قانۇن تەلەپ قىلىدىغىنىدەك خىزمەتچىلەر قولتىقلىرىدىكى ۋە باشقا جايلاردىكى تۈكلەرنىڭ پاكىزە چۈشىرىلگەنلىگىنى تەكشۈرۈپ تۇرىدۇ.

ئەندى ئاياللارغا نىسبەتەن قوللىنىۋاتقان يول - يورۇقلارغا توختىلىدىغان بولساق، ئۇلار ھەر خىل نازۇكلۇقلار بىلەن قىينالمايدۇ؛ ئۇلارغا ھەممە نەرسە مەنئىي قىلىنغان. ھەتتا پەرەنجىمۇ ئەيىپلەندى. ئاۋغان ئاياللىرىغا پەرەنجىگە قارىغاندا ساۋۇتقا يېقىنراق يەرلىك يېپىنچاقنى كىيىش قاتتىق بۇيرۇلدى. بۇ ئاۋغانچە پەرەنجە پۈتكۈل بەدىنى قېلىن رەخت بىلەن قاپلايدۇ، يازدا ئۇنىڭغا چىداش مۇمكىن ئەمەس ۋە ئۇ قېلىن رەخت تورى ئىچىدە كوز، بۇرۇن ۋە ئاغىزنى يوشۇرىدۇ.

بۇ قاپ ئادەمنىڭ كورۇش مەيدانىنى چەكلەيدۇ، ئوقۇشنى ۋە مېڭىشنى قىيىنلاشتۇرىدۇ، نەپەس ئېلىشنى قىيىنلاشتۇرىدۇ ۋە شۇنداقلا تاماقلىنىشقا توسالغۇلۇق قىلىدۇ. بۇنىڭغا ھېچ قانداق يېنىكچىلىك قىلىنمىدى. ئەگەر ئايال كىشى ئىرانچە پەرەنجىدە بايقىلىپ قالسا، ئۇنىڭ ئۇيىگە بەلگۇ قويىلىدۇ، ئەندى يولدىشى بولسا جازالىنىدۇ. ئاۋتوبۇسلارنىڭ ۋە ھەر قانداق باشقا تۇردىكى ترانسپورتنىڭ كوندۇكتورلىرىغا پەرەنجە كىيمىگەن ياكى ئىرانچە پەرەنجە كىيىۋالغان ئاياللارنى توشۇش مەنئىي قىلىنغان. ئەكس ھالدا شوفىيور تۈرمىگە قامىلىدۇ. ماشىنىچىغا كىيىم تىكتۈرۈشكە بېرىش مۇتلەق مەنئىي قىلىنغان. ماشىنىچىغا دەرھال قامىلىش خوۋۇپى تۇغىلىدۇ. ئەگەر نازارەتچى ئۇنىڭ ئىشخانىسىدا ئەڭ ئاددىي بىر مودا ژۇرنالىنى تېپىۋالسىمۇ ئۇنى شۇنداق جازا كۈتىدۇ. ئاياللار ھەتتا شەخسىي يۇرىدىك جاۋاپكەرلىككىمۇ ئېگە ئەمەس. ئەگەر بىر مەسىلە يۈز بەرسە ئۇنىڭ يولدىشى جاۋاپكەر ۋە ئۇ جازالىنىدۇ.

ئاياللار ئۈچۈن ھېچ قانداق ئاغرىقخانىلار يوق. قەمبەغەللەر ئۈچۈن كابۇلدا بىردىن - بىر شىپاخانا بار. بىر نەچچە يوشۇرۇن مەكتەپتە بىلىم ئېلىش مۇمكىن. ئەندى ئاياللار بۇنىڭدىن كېيىن دەرىس بېرىش ھوقۇقىغا ئېگە ئەمەس. ئاياللارغا ئىجازەت بېرىلگەن بىردىن - بىر شۇغۇللىنىدىغان ئىش - بۇ نان يېقىش، ھەتتا بۇلتۇر يازدا تالىپلار بۇنىمۇ مەنئىي قىلغان ئېدى. قىسقىسى، كابۇلنى ئىشغال قىلغاندىن تورت ژىل كېيىن ئاۋغان موللىلىرى ھەممىنى مەنئىي قىلدى. مەنئىي قىلىش قىلىنمىغان، رۇخسەت قىلىش مەنئىي قىلىنغان. شۇنىڭ بىلەن بىللە ئىسلامچى رەھبەرلەر ئاشكارە كوكۇل ئېچىشقا ئىشلىتىشى مۇمكىن بولغان ھەممە نەرسىنى مەنئىي قىلىپ ۋە كىنوتېئاتىرلارنى يېپىپ، كونسېرتلارنى قويدۇرماي، شەھەرلەرنى تۇپ ئاساسىدىن «تازىلىدى». تالىپلار تېلېۋىدېنىيەنى يايتى، ئۇ خېلىدىن بېرى قۇرئان سۈرىلىرى كورسىتىشلىرىدىن باشقا ھېچ نەرسە كورسەتمەتتى، كېزىتلەرنى ئۆزلىرىگە ئىتائەتچان قىلدى ۋە ئۆنىۋېرستېتلاردا مەجبۇرىي بەش ۋاق ناماز ئوتەشنى جارىي قىلدى. ناماز ۋاقتىدا ئوز دۇكىنىدا ناماز ئۆتىمىگەن دۇكانچى 10 كۈنلۈك تۈرمە جازاسىغا ھوكۇم قىلىنىدۇ.

ھەر قانداق نەرسىنى بايراملاشقا بولغان قىلچىلىك ئىشارە - مەسخىرۋازلىق دەپ قارىلىدۇ

«ژۇقۇرىدىن» بولغان يول - يورۇقلاردىن بىرىدە «ناغرا چېلىشنى، ناخشا ئېيتىشنى ۋە توي ئۆسۇللىرىنى ئويناشنى يوقىتىش» بۇيرۇق قىلىنغان. بۇنىڭغا ئەشەددىي جاۋاپكەرسىزلىك بىلەن يول قويغان ئائىلە باشلىقى قاماققا ئېلىش بىلەن جازالىنىدۇ. نېمىشكە؟ - دەپ سوئال قويۇشقا بولمايدۇ. چۈنكى شۇ بۇيرۇقتا «ئالىجاناپ ئۆلىمالارنى» ھىمايە قىلىدۇ ۋە ئۇلارغا «مەنئىي قىلىنغانلارنى چۈشەندۈرۈشكە» ۋاكالەت بېرىدۇ.

كابۇلدا ئىجازەت قىلىنغان بىردىن - بىر سپېكتاكل، - بۇ ھەر جۈمە كۈنى ئىسلام جازالىرىنى - ئولۇم جازالىرىنى، پۇت - قوللارنى كېسىشلەرنى، چالما - كېسەك قىلىشلارنى ۋە باشقىلارنى قېدىمىي ستادىوندا ئىجرا قىلىنىشىغا ئىشتىراك قىلىش.

سىرلىق ئۆمار

ئاۋغان تالىپلىرىنىڭ رەھبىرى مۇھەممەد ئۆمار توغرىلىق ئۇنىڭ كام دېگەندە 40 ياشقا كىرگەنلىكىدىن، ئۇنىڭ بىر كوزى يوقلىغىنى ۋە ئۇ ئاۋغانىستاندا س س س ر ئەسكەرلىرىگە قارشى ئۇرۇشلاردا بىر كوزىدىن ئايرىلغان بولۇشى مۇمكىن ئېكەنلىكىدىن باشقا دىققەتكە سازاۋەر ھېچ نەرسە مەلۇم ئەمەس. يەنە نېمىنى ئېنىقلاش مۇمكىن؟ گۇمانخور مۇھەممەد يەرلىك مەتبۇئاتقا بەرگەن ئىنتېرۋيۇلىرىدا ئانچە كوپ سوزلىمەيدۇ. ئۇ ئىككى ياكى ئۇچ قېتىم پەقەت پاكىستانلىقلار ۋە ئىسلامچىلار بىلەن، يەنى ئومارنىڭ رىۋايىتىگە نىسبەتەن تەنقىدىي قارىمايدىغان ژۇرنالىستلار بىلەن ئۇچرىشىشقا رازىلىق بەرگەن.

بۇ 1994 - ژىلى ئاۋغان فۇندامېنتالىستلار ھەرىكىتىنىڭ رەھبىرى دەرىجىسىگىچە كوتىرىلگەن ئەينە شۇ ئومار دۇر. ھەدېگەندە ئۇنى ئىسلامابادنىڭ مەخپىي خىزمەت ئورۇنلىرى تەسىلەپ تۇردى، ئاندىن رىياد بىلەن يامان بولۇپ ۋە ئوز يېرىدە قوشماشتاتلارنىڭ ئەشەددىي دۇشمىنى ملليارتېر - تېررورچى ئۇسام بىن لادېننى قوبۇل قىلىشتىن ئىلگىرى سەئۇدىيە ئەرەبستانىنىڭ مالىيەۋى ياردىمىگە تايىنىپ كەلگەن. 1996 - ژىلدىن باشلاپ موللا ئومار ئوزىنى ئەمىرئەل مومىن، يەنى مۇسۇلمانلارنىڭ باش قوماندانى دەپ جاكالىدى. ئەندى ئۇ قۇرئاننى ئوز ئەندىزىسى بويىچە باشقىدىن ئوزگەرتمەكتە.

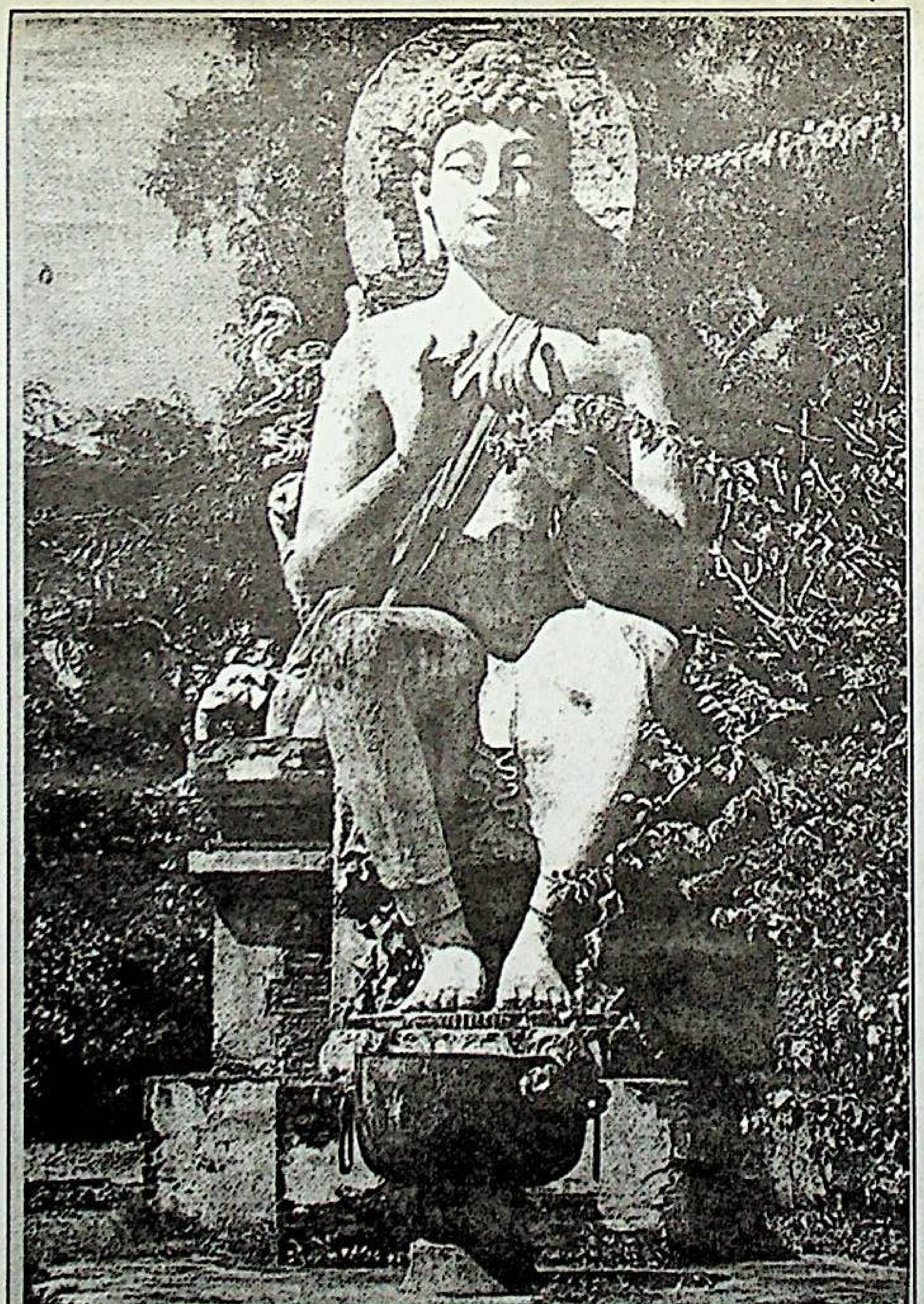

باشقا ئەشرەلەر سەھىپىلىرىدىن

تالىپلارنىڭ ئەسەبىيلىگى

دۇنيانىڭ تېلېۋىزىيون كانالىرىنىڭ ئېكرانلىرىدا ئاۋغان تالىپلىرى تەرىپىدىن بۇددا دىنىنىڭ مۇقەددەس يادىكارلىقلىرىنى ۋەيران قىلىۋاتقان كادىرلىرى كورسىتىلدى.

فرانسىيەنىڭ «لى دوسى دىۋ كانار ئانشېنى» ژۇرنالىدىن تەكلىپ قىلىنىۋاتقان تۇۋەندىكى ماتېرىيال ئاۋغانىستاندا يۈز بېرىۋاتقان ۋاقىئەلەرنى چۈشىنىشكە ياردەم بېرىدۇ.

تالىپلار ئۆزلىرىنىڭ دىنىي ئەسەبىيلىكىدە ھەتتا ھەيكەللەرنى ۋەيران قىلىشقىچە بېرىپ يەتتى. مەملىكەتنىڭ مەركىزىگە جايلاشقان باميان ۋادىسىدىكى بۇددانىڭ ئىككى چوڭ ھەيكىلى ئۇلارنىڭ غەزەپلىنىش ئوبيېكتىغا ئايلاندى. ئەلمىساقتىن مەشھۇر، ھىندىستاندىن، خىتايدىن ۋە ھەتتا تىبەتتىن مېڭىلغان ئادەملەر تاۋاپ قىلىپ كېلىدىغان، 4 - ئەسىردىكى بۇددا سەنئىتىنىڭ ئىككى دۇردانىسى جىددىي زەخمىلەندى.

1996 - ژىلى سېنتەبىردە، كابۇلنى تالىپلار ئىشغال قىلغاندىن كېيىن، ھەربىي رەھبەرلەرنىڭ بىرى، قوماندان ئاخمادزاي سوغ قانلىق بىلەن: «بىز بۇددىلارنى يوقىتىمىز، چۈنكى ئىسلام ھەيكەللەرنى مەنئىي قىلىدۇ»، - دەپ تەكىتلىگەن ئىدى.

ب م ت نارازىلىق بىلدۈردى ۋە تالىپلارنىڭ ئالىي قوماندانى، سىرلىق موللا ئۆمەر ئۆزىنىڭ [illegible] ماقۇللىمايدىغانلىقىنى ئىشارە قىلغان ئىدى. لېكىن سەل كېيىن، ساموليوتتىن تاشلانغان بومبا ھەر ئىككى ھەيكەلنى [illegible] زەخمىلەندۈرگەن ئىدى. بۇ ئەسەبىيلىك شۇنداق باشلانغان.

بۇددا يادىكارلىقلىرىنى ھاقارەتلەش [illegible] تالىپلار تولۇق غوجايىن بولغان 1998 - ژىلى سېنتەبىردىمۇ داۋام قىلدى. [illegible] ئوق ئېتىش ياكى پارتلاش ماددىلىرىدىن پايدىلىنىش بىلەن 15 ئەسىر داۋامدا زەخمىلەنمىگەن باميان ھەيكەللىرى، ھازىر ناھايىتى دەھشەتلىك ھالدا: 35 - ئاستىرلىق (ئۇلچەم بىرلىكى) بۇددا بېشىنىڭ يېرىمى يوق، يەنە بىر [illegible] چوڭ 53 مېتىرلىق بۇددا [illegible] ئۈچۈن ئاۋتوموبىل پوكرىشكىلىرىنى كۆيدۈرۈش ئاقىۋىتىدە يۈزىنى تونۇش مۇمكىن ئەمەس [illegible] ئارخېئولوگلار [illegible] تەغدىرى ئۈچۈن تەشۋىشلەنمەكتە.

ئەرەب تىلىدا «تالىپ» - «ستۇدېنت» دېگەن سۆز. تەتقىقاتچىلار سەنئەت تارىخىغا بۇ تامامەن تەئەللۇق بولمىسا كېرەك.

كابۇلدىن سالام

بۇيىل ۋە سىرلىق ئىسلام تالىپلىرى ئاۋغانىستان پايتەختىدىن [illegible] تېخى يېقىندىلا كابۇل ئاسمىنىدا ئۇچۇپ يۈرگەن لەگلەكلەر [illegible] تالىپلار ئۇرۇش ئېلان قىلدى. ئېيتماقچى، بۇ - ئاۋغانىستان بالىلىرى ئويىنىشى مۇمكىن بولغان ئازغىنا ئويۇنچۇقلارنىڭ بىرى ئىدى. [illegible]

«ساقاللىقلار»، [illegible]

ساقال قويۇش ۋە ...

[illegible]

دولەت چېگارىسىنى قوغداش كۈچەيتىلدى

ياۋروپا مەركىزىي ئاسىيادىكى ناركوتىك يەتكۈزۈلىدىغان يوللار ئەھۋالىغا جىددىي تەشۋىشلەنمەكتە، دەپ خەۋەر قىلىدۇ كودا ئاگېنتلىغى. ئالمۇتىدا بۇ توغرىلىق ياۋروپاكومىسسىيەسىنىڭ قازاقستاندىكى ۋە قىرغىزستاندىكى ۋەكىلى ۋولفگانگ مايېرفۇفېر بىلدۈردى. ئۇنجى قېتىم مەركىزىي ئاسىيا ئەللىرىدە ياۋروپا ئىتتىپاقى ئەللىرى تەرىپىدىن ئىشلەنگەن ناركوتىكلارغا قارشى كۈرىشىش پروگراممىسى ئۈزۈچ ئالدۇرۇلىدۇ. ئىككى ژىلغا مولجالانغان پروگراممىنىڭ بىيۇدژېتى 1 مىللىون 400 مىڭ دوللارنى تەشكىل قىلىدۇ. كاداپ دەپ ئاتىلىدىغان ئوپېراتسىيە: ئالمۇتا، بىشكەك، تاشكەنت ۋە ئاشخاباد ئائېروپورتلىرىدا، شۇنداقلا كاسپىي دېڭىزىنىڭ تۈركمەنباشى، ئاقتاۋ، ئاتىراۋ دېڭىز پورتلىرىدا ئەڭ زامانىۋىي نازارەت پۇنكتلىرىنى ئۇيۇشتۇرۇشتىن ئىبارەت. «بىز ئۇلارنى يېڭى تۈركۈمدىكى مەخسۇس ئاپپاراتۇرا بىلەن كۈچەيتىشنى كوزدە تۇتىۋاتىمىز، ئۇ ۋاقىتتا ناركوتىكلارنىڭ بار - يوقلىغىنى چاپسان ۋە سۈپەتلىك ئېنىقلايدۇ»، - دەپ بىلدۈردى مايېرخوفېر جاناپلىرى، ئۇ ئامۇۋنا خىزمىتىدە ئىشلەشنىڭ 10 ژىللىق تەجرىبىسىگە ئېگە.

ئېكولوگىيە

چولنىڭ نەپەسى

مانا بىر نەچچە كۈندىن بۇيان قىرغىزستاننىڭ جەنۇبىي رايونلىرى كۈلرەڭ تۇمان بىلەن قاپلاندى. بۇ تۇمان زەررە قۇم ۋە چاڭ - توزاڭدىن ئىبارەت. ئۇنىڭ قېلىنلىغى شۇنچىلىك دەرىجىدىكى، مەسىلەن ئوشتا مەشھۇر مۇقەددەس سۇلايمانتاغ كورۇنمەيدۇ، دەپ خەۋەر قىلىدۇ كودا ئەخبارات ئاگېنتلىغى. مۇنداق ئەھۋال شۇنداقلا باتكەندە، ئوزگەندە ۋە ھەتتا نارىندا بايقالدى.

مېتېورولوگلار بۇ غەلىتى تەبىئەت ھادىسىنى بۇ يەرگە ئىران ۋە تۈركمەنستاندىن كەلگەن قۇملۇق بوران بىلەن چۈشەندۈرمەكتە. ئەندى بەزى مەنبەلەر بولسا خوشنا خىتاينى ئاتىماقتا. جۈملىدىن، بۇ خەۋەرلەر ئاھالىنىڭ بەزى بىر قىسمى ئارىسىدا جىددىي تەشۋىشلىرىنىشنى پەيدا قىلدى. چۈنكى خ خ ج شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاۋتونوم رايونىنىڭ نەق موشۇ قىسمىدا خىتاينىڭ لوبنۇر راكېتا - يادرو پولىگونى ئورۇنلاشقان. لېكىن پاسكىنلاشقان ھاۋانىڭ رادىوئاكتىۋلىغىنى ئالچەش مۇنداق تەشۋىشلىنىشنىڭ ئاساسسىزلىغىنى كورسەتتى.

خىتايدىن كېلىۋاتقان خەۋەرلەرگە قارىغاندا، قۇم بورانلار مەملىكەتنىڭ غەربىي - غاندا، شىمال قىسمى ئۈچۈن ئەمەلىيەتتە نورمىغا ئايلانغان. قۇم شۇنداقلا خىتاينىڭ پايتەختى - بېيجىنغىمۇ يېتىپ كەلگەن. بۇ سەييارىنىڭ ئۇمۇميۈزلۈك ئىسسىشىنىڭ نەتىجىسى بولۇپ ھېساپلىنىدۇ.

يېقىندا ۋىراق شەرىقتە چاڭ - توزاڭلىق بوران چىقتى، ئۇ روسسىيەگە خىتايدىن كەلگەن. مېتېورولوگلار مۇنداق بوران چىققان جايلاردا تۇيا - چاڭ يامغۇر ياغىدىغانلىغىنى پەرەز قىلماقتا. خاباروۋسك ۋە ئامۇردىكى كومسومولسك شەھەرلىرىدە قۇم بورانلىرى چىققان. ھاكىمىيەت ئورۇنلىرى شەھەر ئاھالىسىنى بۇ ۋاقىتتا كوچىغا چىقماسلىقنى، دېرىزىلەرنى مەھكەم يېپىشنى ۋە ئاغىزغا مارلى تاقاشنى رەسمىي ئىلتىماس قىلدى. ئەگەر ۋىراق شەرىقنى خىتاي قۇمى قاپلىسا، ياۋروپىنى ساخارا (سەھرايى كەبىر) قۇمى باسماقتا.

ئالمۇتا شەھرى گۆرنىي گىگانت مەھەللىسىدە ئىستىقامەت قىلىۋاتقان 95 ياشلىق زوراخان باراتوۋا. زوراخان ئانا 7 بالا، 30 نەۋرە، 32 چەۋرە ۋە 8 ئەۋرە كورگەن. نۇرانىي ئانا ھازىرمۇ تېتىك، ئۆي ئىشلىرىدىن قول ئۈزمىگەن. يۇرتداشلىرى ئۇنى ھورمەتلەپ، يۇرت بەرىكىتى دەپ ئاتايدۇ.

رۇستەم يۇسۇپوۋ سۈرىتى.

ئېلېكتروندىن پوچتىدىن

خىتايدا ئادەملەرنى قىيناش ئادەتتىكى ئىش

لوندوندىكى خەلق ئارا كەچۈرۈم تەشكىلاتى ھېساۋات ئېلان قىلدى، ئۇنىڭدا خىتاي تەۋەسىدە ئادەملەرنى ئۇرۇش ۋە قىيناشلارنىڭ ئۇنلىغان روېخەتكە ئېلىنغان ھادىسىلىرى كەلتۈرىلىدۇ، دەپ خەۋەر قىلىدۇ س ن ن ئاگېنتلىقى. ئادەملەرنى قىيناش خىتاي پولىتسىيەسى ۋە تۈرمە مەمۇرىيىتى ۋەكىللىرى تەرىپىدىن كەڭ دائىرىدە قوللىنىدۇ. مەسىلەن، ھېساۋاتتا، پولىتسىيە تەركەۋچىسى ياش ئايالنى پەھشۋازلىقتا ئىخرار بولۇشقا مەجبۇرلاش مەخسىتى بىلەن، ئۇنىڭ ئاغزىغا نوسكىسىنى تىققان، ئاندىن ئۇنى ئاياق ئاستى قىلغانلىقى فاكتى كەلتۈرىلىدۇ. مەملىكەتنىڭ شەرقىدىكى ئەمگەك بىلەن تەربىيەلەش لاگېرلىرىنىڭ بىرىدە، مەمۇرىيەت تەرىپىدىن رۇخسەت قىلىنغان ئۇرۇپ – قىيناشتىن كېيىن مەھبۇسنىڭ ئۆلگەنلىكى ھادىسىسىمۇ دوكلادتا قەيت قىلىنىدۇ.

لېكىن، دەپ تەكىتلىنىدۇ ھېساۋاتتا، بۇ خىلدىكى جىنايەتلەردە پەقەتلا خىتاينىڭ ھوقۇق قوغداش سىستېمىسىنىڭ ۋەكىللىرىلا ئەيىپلىك ئەمەس،ئادەملەرنى قىيناش ۋە خورلاشلارغا خۇسۇسىي كارخانىلارنىڭ كۆزەتچىلىرىمۇ، سېلىق ئىنسپېكتورلىرىمۇ، تەرتىپنى نازارەت قىلىش بويىچە جامائەتچىلىك توپلىرىنىڭ ئەزالىرىمۇ، تۇغۇتنى نازارەت قىلىش خىزمەتچىلىرىمۇ مۇناسۋەتلىك. ئۇلار شىكايەت قىلغان خېرىدارنى ئۇرۇپ ھاقارەتلىشى مۇمكىن. مەسىلەن، مەملىكەتنىڭ جەنۇبىدا تۇغۇتنى نازارەت قىلىش خىزمىتىنىڭ ۋەكىللىرى 1998 – ۋىلى ئۈز ئايالىنىڭ قەيەردىلىكىنى ئېيىپ بېرىشتىن ۋاز كەچكەن 30 ياشلىق دېخاننى ئۇرۇپ ئۆلتۈرىۋەتكەن، ئۇنىڭ ئايالى پىلاندىن سىرت بالىغا ھامىلدار ئىدى. روېخەتكە ئېلىنغان ھادىسىلەرنىڭ يەنە بىرىدە شەھەر ئىستىراھەت باغلىرىنىڭ بىرىنىڭ خىزمەتچىلىرى چىملىقتا ماڭغانلىقى ئۈچۈن بىر ئادەمنى ئېلېكتىر كالتەكلىرى بىلەن ئۇرۇپ قىينىغان.

بولۇپمۇ خىتايدىن مۇستەقىل بولۇش ئۈچۈن كۆرەشۋاتقان تىبەت ۋە ش ئۇ ئار ئوخشاش رېگىونلاردىن ئادەملەرنى قىيناش قوللىنىۋاتقانلىقى توغرىلىق ناھايىتى ئۇرغۇن ئەرىزە – شىكايەتلەر كەلمەكتە. مەسىلەن، سېپاراتچىلارغا ياردەم قىلغانلىقىدا ئەيىپلەنگەن ئۇيغۇر زۇلپىقار مەمەت ھەتتا سۇدىيالارغا ئۈز بارماقلىرىنى كورسەتكەن، ئۇلاردا تىماقلار يوق ئىدى: تەركەۋچىلەرنىڭ ئۇنىڭدىن ئەينە شۇنداق ئۇسۇل بىلەن ئۆزىگە ئۆزى قارشى كۆۋالىق قىلىشقا مەجبۇرلىغانلىقىنى بىلدۈرگەن بولسىمۇ، سوت ھۆكۈمى بىلەن قەتىل قىلىنغان. خىتايدا مەنئى قىلىنغان فالۇنگۇڭ دىنىي مەزھىپىنىڭ ئەزالىرىمۇ ناھايىتى نازۇك قىيىن – قىستاقلارغا ئېلىنىدۇ. ئۇنىڭ ۋەكىللىرىنىڭ تەكىتلىشىگە قارىغاندا، ئاخىرقى بىر يېرىم ۋىل ئىچىدە مەزھەپنىڭ143 ئەزاسى قىيىن – قىستاقلاردىن ئۆلگەن. خەلق ئارا كەچۈرۈم تەشكىلاتىنىڭ دوكلادى خىتايغا خەلق ئارا ئولىمپىادا كومىتېتىنىڭ ئىنسپېكتورلىرى كېلىشىدىن ئىككى ھەپتە ئىلگىرى ئېلان قىلىنغان. ئۇلار مەملىكەتتىكى ۋەزيەتنى ئۈز ئورنىدا باھالىشى لازىم، چۈنكى خىتاي 2008 – ۋىلنىڭ ئولىمپىادا ئويۇنلىرىنى بېجىندا ئۆتكۈزۈشكە تەلەپنامە بەرگەن. نەق ئەينە شۇ ئىنسان ھوقۇقلىرىغا رىئايە قىلىشتىكى ئىش ئەھۋالىنىڭ ناچار بولۇشى بېجىنغا 1993 – ۋىلى 2000 – ۋىل ئويۇنلىرىنىڭ غوجايىنى بولۇش ھوقۇقىنى ئېلىشقا ئىمكانىيەت بەرمىگەن ئىدى. خىتاي ھۆكۈمىتى مەملىكەتنىڭ ئادەتتىكى بۇخراسى ئاراپ چېكۆزلىگەن زورلۇقلىرىنى ئۆزگەرتىشكە قارىتىلغان چارىلەرنى كۆرۈشۋاتقانلىقىنى بىلدۈرمەكتە، جۈملىدىن، ئاخىرقى ۋىللىرى دولەتنىڭ ئامىزىي تەشۋىقات ۋاستىلىرى ئەگەر مەسىلە سىياسىي جىنايەتلەر ئۈچۈن تەقىپلەشكە تەئەللۇق بولمىسا، ھاكىمىيەت ئورۇنلىرى تەرىپىدىن ئادەملەرنى ئۆلتۈرۈش – قىيناش ئىشلىرى بارلىق ھادىسىلەرنى يورۇتىشتا خىيلا ئەركىنلىكتە ئىكەن بولىدى. مەسىلەن، 1998 – ۋىلى ئۈز قول ئاستىداكىلەرگە قىچىشقا ئۇرۇۋىغاندا ئۆلتۈرۈلگەن مەھبۇسنى ئۆزۈشنى بۇيرىغان مەملىكەتنىڭ شەرقىدىكى كولونىيەلەرنىڭ بىرىنىڭ خادىمى 10 ۋىللىق تۈرمە جازاسىغا ھۆكۈم قىلىنغان، چۈنكى ئۆلتۈرۈش، قىيناش داۋامىدا مەھبۇس ئۆلگەن. لېكىن، دەپ تەكىتلەيدۇ خەلق ئارا كەچۈرۈم تەشكىلاتىنىڭ دوكلادىدا، ئەيىپكارلارنى مۆتىدىل جازالاش ھادىسىلىرى ناھايىتى ئاز، ئەندى خىتاي قانۇنلىرى بولسا سان ھوقۇقلىرىنى مۇقىملاشتۇرۇش خىلاپلىق قىلىش ئۈچۈن ناھايىتى ئۇرغۇن ئىمكانيەتلەرنى بېرىدۇ.

«خىتايدا ئادەملەرنى قىيناش ئۇلارنىڭ ھوقۇقلىرىغا خىلاپلىق قىلىش بىلەن باغلىق بولغان ئاساسىي مۇئامىلە بولۇپ قېلىۋاتىدۇ، بۇ ھالاكەتلىك ئەھۋالنىڭ ئالىپ (ئامولىق) دا ئادەتتىن قىيىنچىلىق دائىرىسى خۇددى ئۆلارنىڭ تۈرمىلىرىنىڭ دائىرىسىگە ئوخشاش، دائىم ئوسمەكتە.» دېيىلىدۇ ھېساۋاتتا. «مەملىكەت ھوقۇقلارتى مانا كۆپ ۋىللاردىن بۇيان بۇ ئۆتۈشمانىڭ مەۋجۇتلۇقىنى ئېتىراپ قىلماقتا، لېكىن ئەمەلىيەتتە بولسا ئۇنى يوقىتىش ئۈچۈن ھېچ نەرسە قىلمايۋاتىدۇ.»

لېنتارۇ.

خىتاي ھەربىي خىراجەتلەرنى كوپەيتتى

بېجىن. يېقىندا ئېلان قىلىنغان خىتاي ستاتىستىكا ئاگېنتلىقىنىڭ خەۋرىگە قارىغاندا، ھازىرقى ۋاقىتتا خىتاي خەلق ئازاتلىق ئارمىيەسىنىڭ سانى 2,5 مىللىون ئادەمنى تەشكىل قىلىدۇ. 1990 – ۋىلدىن باشلاپ خىتاي ئارمىيەسى 700 مىڭ ھەربىي خىزمەتچىگە قىسقارغان. ھەربىي خىزمەتچىلەرنىڭ سانىنى قىسقارتىش بىللە بىلەن مەملىكەتنىڭ مۇداپىيە خىراجەتلىرى ئوسمەكتە. ئاخىرقى دولەت بيۇدژىتى مۇداپىيە خىراجەتلىرىنى 17,5پائىز كوپەيتىشنى، تەخمىنەن 17 مىللىارد دوللەرغا يەتكۈزۈشنى كوزدە تۇتىدۇ. شۇنىڭ بىلەن بىللە، ئېكسپېرتلارنىڭ بەرگەن باھاسىغا قارىغاندا، قۇراللارنى كەشپ قىلىش ۋە زامانىۋىلاشتۇرۇشقا سەرىپ قىلىنغان مەبلەغلەرنى قوشۇپ ھېساپلىغاندا، رىيال ھەربىي بيۇدژېت خېلىلا كوپ بولۇشى مۇمكىن.

خىتاي ئاق ش ئۈچۈن ئەڭ چوڭ خوۋۇپ تۇغدۇرىدۇ

ۋاشىنگتون. ئامېرىكا قوشما شتاتلىرىنىڭ مۇداپىيە مىنىسترى دونالد رامسفېلد مەملىكەتنىڭ ھەربىي دوكترىنىسىدا ئۈستۈنلۈككە ئېگە نىشانلارنىڭ ئۆزگەرگەنلىكى توغرىلىق ئېلان قىلدى. ئەندى ئامېرىكىنىڭ مۇداپىيە سىياسىتىدە ئاساسىي دىققەت ياۋروپىغا ئەمەس، بەلكى تېچ ئوكېان رېگىونىغا بولىنىدۇ. ئاق ش قا ئەڭ چوڭ خوۋۇپ تۇغدۇرۇشى مۇمكىن بولغان مەملىكەت – خىتاي دەپ ئاتالدى.

ئامېرىكا مۇداپىيە مىنىسترلىكىنىڭ ۋەكىللىرى، مۇداپىيە سىياسىتىنىڭ ئۆزگەرتىلىشى ئارمىيەنىڭ ستراتېگىيەسىدە خېلە چوڭ ئۆزگىرىشلەرگە ئېلىپ كېلىدىغانلىقى ۋە ياكلىۋاشتىن قۇراللىنىش توغرىلىق خەۋەرلەرنى ئىسپاتلىدى. ئاق ش مۇداپىيە مىنىسترى رامسفېلدنىڭ پىلانلىرىغا مۇۋاپىق، ئەندى ئاۋىيانوسېتسلارغا ئەمەس (سامولېيوتلار قونۇشى ۋە ئۇچۇشى ئۈچۈن ماسلاشقان چوڭ ھەربىي كېمە)، بەلكى «كوزگە كورۇنمەيدىغان» ستراتېگىيەلىك بومبىلىغۇچى سامولېيوتلارغا ئالاھىدە كوڭۈل بولىنىدۇ.

قىرغىزستان ئوپپوزىتسىيەسى بىرلىك سەپ تەشكىللىمەكتە

قىرغىزستاننىڭ توققۇز سىياسىي پارتىيەسى بىرلەشكەن خەلق- ۋەتەنپەرۋەرلىك ھەرىكىتىنى قۇرۇش توغرىلىق ئېلان قىلدى. ئوپپوزىتسىيەنىڭ قىلغان بىلدۈرۈشىگە قارىغاندا، يېڭى بىرلەشمە مەملىكەتتە باشقۇرۇشنىڭ دېموكراتىك شەكىللىرىنى ئورنىتىش ئۈچۈن، پۇخرانىڭ كونستىتۇتسىيەلىك ھوقۇقلىرىنى ۋە ئۇمۇمەن ئىنسان ھوقۇقلىرىنى ھىمايە قىلىش ئۈچۈن كۆرىشىدۇ.

يېڭى ھەرىكەتنى قۇرۇش توغرىلىق توۋەندىكى پارتىيەلەرنىڭ ۋەكىللىرى كېلىشىمنى ئىمزالىدى: ئاگرار – ئەمگەك پارتىيەسى، «ئار – ناموس» پارتىيەسى، «ئاتا – مېكېن» پارتىيەسى، «قايران ئەل» پارتىيەسى، كوممۇنىستىك پارتىيەسى،قىرغىزستان كوممۇنىستلىرى پارتىيەسى، خەلق پارتىيەسى، جۇمھۇرىيەت پارتىيەسى، «ئەركىندىك» پارتىيەسى.

«ئازاتلىق» رادىوسى خەۋىرى.

موسكۋا بىلەن بېجىن ئاق ش قا قارشى «دوستلۇقنى» تەييارلىماقتا

بېيىل خىتاي بىلەن روسسىيە دوستلۇق ۋە ھەمكارلىق توغرىلىق يېڭى شەرتنامە ئىمزالايدۇ. «ئىنتېرفاكس» ئاگېنتلىقىنىڭ خەۋەر قىلىشىغا قارىغاندا، بۇ توغرىلىق خ خ ج تاشقى ئىشلار مىنىسترى تاڭ جەسيۇن بىلدۇرگەن.ئۇنىڭ تەكىتلىشىچە، شەرتنامە بېيىل ئىيۇلدا خ خ ج رەھبىرى جياڭ زېمىننىڭ موسكۋاغا قىلىدىغان سەپىرى ۋاقتىدا ئىمزالىنىدۇ. مۇنداق شەرتنامە 1979 – ۋىلغىچە ئەمەلدە بولۇپ، ئاندىن ئۇنى خىتاي ئۈزارتىشتىن ۋاز كەچكەن ئىدى. «ئىزۋېستىيا» گېزىتىنىڭ يېزىشىچە، ئاق ش مەركىزىي رازۋېدكا باشقارمىسىنىڭ باشلىغى جورج تېنېت روسسىيە بىلەن خ خ ج نى دەرىجىدىن تاشقىرى دولەت ستاتۇسىغا داۋا قىلىۋاتقان ئەللەر قاتارىغا كىرگۈزگەن. شۇنىڭ بىلەن بىللە بۇنىڭغا باشقا ئۇمۇتكارلار يوق. روسسىيە – خىتاي مۇناسىۋەتلىرىنىڭ تەرەققىياتى ئامېرىكا رازۋېدكىسى تەرىپىدىن ئاق ش مەنپىيەتلىرىگە خوۋۇپ تۇغدۇرىدىغان ئامىل سۈپىتىدە قارالماقتا. مەركىزىي رازۋېدكا باشقارمىسىدا موسكۋا بىلەن بېجىن ئوتتۇرىسىدا تۈزۈلۈشى پىلانلىنىۋاتقان شەرتنامە «ئا ق ش سىياسىتىگە قارشى تاقابىل تۇرۇشتا دىپلوماتىك ھەمكارلىققا نىسبەتەن ئۇمۇمىي مەنپىيەتلەرنى ۋە ئىرادىنى ئەكس ئەتتۈرىدۇ، ئۇلار ئا ق ش نىڭ بۇ سىياسىتىنى، بولۇپمۇ راكېتىغا قارشى مۇداپىيەنىڭ يېڭى پروگراممىسىنى ئۈزلىرىنىڭ مەنپىيەتلىرىگە نىسبەتەن دۈشمەنلىك ھەرىكەت سۈپىتىدە ھېس قىلىدىغانلىقىنى»تەكىتلىمەكتە. بېيىل فېۋرالنىڭ ئاخىرىدا خ خ ج تاشقى ئىشلار مىنىسترلىكىنىڭ رەسمىي ۋەكىلى جۇ بانجاۋ: «ئالەمشۇمۇل ستراتېگىيەلىك تەڭپۇڭلۇقنى ۋە تۇراقلىقنى ھىمايە قىلىشقا قارىتىلغان ھەر قانداق تەكلىپلەر، ئۇگىنىشكە ۋە مۇھاكىمە قىلىشقا سازاۋەر»، – دەپ بىلدۈرگەن ئىدى. دىپلومات خ خ ج ياۋروپىنىڭ ستراتېگىيەلىك ئەمەس راكېتىغا قارشى مۇداپىيە پروگراممىسىنى قۇرۇش توغرىلىق روسسىيەنىڭ تەكلىۋىنى قوبۇل قىلغانلىقىنى تەكىتلىدى.

ن س ن.

تۈركىيەدىكى ئىختىسادىي بوھرانغا نارازىلىق

تۈركىيەدە ئىككى يۈز مىڭغا يېقىن ئادەم جىددىي مالىيە – ئىختىسادىي بوھراندىن پەيدا بولغان نارازىلىق ھەرىكەتلىرىگە ئىشتىراك قىلدى.پەقەت مەملىكەتنىڭ پايتەختى ئانقارادا نامايىشلارنىڭ ئىشتىراكچىلىرى، ئاساسىي جەھەتتىن ئۇششاق سودىگەرلەر بىلەن تىجارەتچىلەرسانى70 مىڭ ئادەمگە يەتتى. تۈركىيە تېلېۋىدېنىيېسىنىڭ خەۋەر قىلىشىغا قارىغاندا، نارازىلىق نامايىشلىرى جەريانىدا نامايىشچىلار بىلەن ھوقۇق قوغداش ئورگانلىرىنىڭ ۋەكىللىرى ئوتتۇرىسىدا جىددىي توقۇنۇشلار يۈز بەرگەن، ئۇنىڭ نەتىجىسىدە يۈزدىن ئوشۇق ئادەم زەرداپ چەككەن.نامايىشچىلار تەرتىپ ساقلىغۇچىلارغا تاختايلار بىلەن تاشلارنى ئاتقان. پولىتسىيە خادىملىرى بۇنىڭغا جاۋابەن كوزدىن ياش ئاققۇزىدىغان گاز قۇراللىرىنى قوللانغان ۋە سوغ سۇ چاچقان. نارازىلىق بىلدۈرگۈچىلەر بۇلېنت ئېجېۋىت باشچىلىقىدىكى ھوكۇمەتنىڭ ئىستىپاغا چىقىشىنى تەلەپ قىلدى. بېيىل فېۋالدا ئۇۋج ئالغان تۈركىيەدىكى مالىيەۋىي – ئىختىسادىي بوھران ئۈچۈن باش مىنىستر ئېجېۋىت بىلەن پرېزىدېنت سېزېر ئوتتۇرىسىدا پارىخورلۇققا قارشى كۆرىشىش ئۇسۇللىرى توغرىلىق زىددىيەتلەر سەۋەپ بولدى. بۇنىڭدىن كېيىن مىللىي ۋالىيۇتا قىممىتى ئۈچتىن بىر ھەسسىدىن كوپىرەك چۈشۈپ كەتتى.

(«نېمىس دولقۇنى» رادىوسى).

ئالمۇتا شەھرى درۇۋبا مەھەللىسىدىكى مەشرەپ ئەھلى مەشرەپ بېگى

جامالىدىن سىمەتوۋنىڭ

ئېغىر ئاغرىقتىن كېيىن ۋاپات بولغانلىقىغا قاتتىق قايغۇرۇپ مەرھۇمنىڭ ئائىلە – تاۋابىئاتىغا ۋە قۇم – قېرىنداشلىرىغا چوڭقۇر تەزىيە بىلدۈرىدۇ.

تالىپلار بىر ئايالنى جامائەتچىلىك ئالدىدا ئۇرۇپ جازالىغان

تالىپلار ئاۋغانىستاننىڭ جاۋۇزجان ئۆلكىسىنىڭ مەركىزى – شىبىرغان شەھرىدە ئۈز ئېرىغا سادىق ئەمەسلىكىدە ئېيىپلانغان بىر ئايالنى جامائەتچىلىك ئالدىدا جازالىغان.

زۇھرا ئىسىملىك بۇ ئايال ئېرىغا سادىق بولمىغانلىقى ئۈچۈن 100 قامچا ئۇرۇلغان. ئۇنىڭ ئوينىشى ئىلگىرى جازالانغان، ئەندى ھامىلدار زۇھراغا بولسا تالىپلار يېنىكچىلىك قىلىپ، بالا تۇغۇلغىچە جازانى ئارقىغا سۈرگەن، پەقەت كوزى يورىغاندىن كېيىنلا ئۇنى كوپچىلىك ئالدىدا ئۇرغان.

تالىپلار ئوتتۇرا ئەسىر ئىسلام قانۇنلىرى بىلەن نورمىلىرىنى جارىي قىلىشنى داۋاملاشتۇرماقتا. تېخى يېقىندىلا ئۇلار مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرى – باللارغا يېڭى پەرمان چىقاردى. بۇنىڭدىن كېيىن ئۇلار كوچىدىمۇ، مەكتەپتىمۇ ھەقىقىي ئىسلام باش كىيىمى – تيۇربان كىيىشى شەرت. كابۇل ئاھالىسىنىڭ گۇۋالىق قىلىشىغا قارىغاندا، باش كىيىمسىز باللارنى مەشغۇلاتلارغا كىرگۈزمەيدۇ. تالىپلارنىڭ ھاكىمىيەت ئۈستىگە كېلىشى بىلەن قىزلار مەكتەپلار ھوزۇرىدىكى قۇرئان ئۇگىنىش كۇرسلىرىدىن تاشقىرى بىلىم ئېلىشتىن تامامەن مەھرۇم قىلىنغان.

باش مۇھەررىر ي. ئازاماتوۋ.

يېڭى ھايات

ئالمۇتا، 480044
ئېيەك يولى كوچىسى
50 بىنا، 8 – قەۋەت،
813 – خانە

گېزىتنى ئەسس قىلغۇچى – جاۋابكەرلىگى چەكلەنگەن «ۋسال» شىركىتى.
تىراژى 1238 زاكاز 9698

تېلېفون:
59 – 84 – 33

«Йени хаят» (Новая жизнь) индекс 65359, республиканская общественно-политическая газета, регистрационное свидетельство №603 -- Г. Выдано Министерством культуры, информации и общественного согласия Республики Казахстан 17 марта 1999 г.

گېزىتىمىز سەھىپىلىرىدە بېسىلغان ماقالىلار مۇئەللىپلىرىنىڭ مەۋقەسى تەھرىراتىمىزنىڭ مەۋقەسى بولۇپ ھېساپلانمايدۇ. تەھرىراتتىن ماتېرىياللار قايتۇرۇلمايدۇ ۋە جاۋاپ بېرىلمەيدۇ.